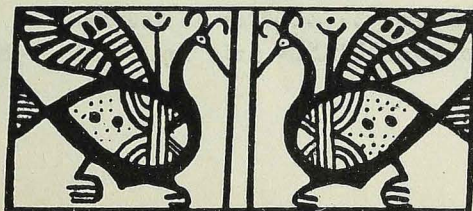

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΚΡ. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ, ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ, Γ. ΧΑΤΖΗΚΩ-
ΣΤΗΣ, Μ. ΙΑΝΝΕΛΛΙ, ΤΖ. ΛΑΡΑ, Ε. ΜΟΣΧΟΣ, ΧΡ. ΨΙΛΟΪ-
ΝΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Γ. Κ. ΙΩΑΝ-
ΝΙΔΗΣ Κ. ΠΡΟΥΣΗΣ

215 - 216

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
Υπεύθυνος εκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Άνδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 65900

Έτησία συνδρομή	€1.500 μίλε
Έτησία συνδρομή διά βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	€3.000 μίλε
Έτησία συνδρομή έξωτερικού	300 δραχμές ή \$9 (δολάρια)
Τιμή Τεύχους	€0.300 μίλε
Τιμή διπλοῦ τεύχους	€0.600 μίλε

Τά χειρόγραφα δέν επιστρέφονται. Κλισέ καί φωτογραφίες επιστρέφονται.
100 άνάτυπα πρὸς 750 μίλε τή σελίδα πληρώνονται άπό τόν συγγραφέα στόν τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΚΡΙΤ. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ: Τις καμπάνες άς άκουγα	247
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ: Της Κύπρου	248
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Τά Έπιγενόμενα του Γ. Θ. Βαφόπουλου	249
Μ. ΙΑΝΝΕΛΛΙ: Στίς σκοτεινές μέρες της κατοχής	256
ΤΖ. ΛΑΡΑ: Ός πότε;	258
Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΣ: Μιά βιογραφία του Ίουλιανου άπό τόν Τάσο Άθνασιάδη	259
ΧΡ. ΨΙΛΟΓ'ΙΝΗΣ: Στούς άγρούς του χτές	263

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Χρυσάνθη: Άπό συνμιλίε με τόν Άλ. Παπαδιάντη — Ν. Παναγιώτου: Ό όρος «Έλληνοχριστιανικός» — ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ — Κ. Χρυσάνθη: Μολιέρου «Οί κατεργαρίες του Σκαπίνου», Έυριπίδου «ΙΚέτιδες» — Γ. Κ. Ίωαννίδη: Παγκόσμιο συνέδριο «Άριστοτέλης», Χαιρετισμός στα Όμήρεια 1978 — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Κ. Προυσή: Γ. Θ. Βαφόπουλου «Τά επιγενόμενα» — Κ. Χρυσάνθη: Δημ. Σιατόπουλου «Γκρέκο, ό ζωγράφος του Θεού», Π. Μηχανικού «Κατάθεση», Δημ. Σταμέλου «Τό λιοντάρι της κλαφτουριάς», Μ. Άτακτίδου «Πάνω στα κάστρα τά παλιά», Πολ. Κυριάκου «Σχήματα» — ΓΕΝΙΚΑ — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ — ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 18ου ΤΟΜΟΥ.

ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Δίμηνο περιοδικό όρθοδοξου
ζωής, λόγου καί τέχνης
Διευθυντής: Ι. Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ
Δημ. Μπισκίνη 57-59 (Ζωγράφου)
ΑΘΗΝΑΙ (623α)
Έτήσια συνδρομή έξωτερικού:
δολάρια 15

ΑΝΤΡΕΑ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ

Πεζογράφοι καί Πεζογραφήματα
της Γενιάς του '30.
Έκδ. Παπαδήμα.

Υπεύθυνος κατά τόν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθης.

Τυπώθηκε στα Τυπογραφεία «ΘΕΟΠΡΕΣΣ» Λτδ., Τηλ. 44940 - 48883, Λευκωσία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

(Από πνευματική ομάδα)

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΗ'

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1978

ΑΡ. 215-216

ΤΙΣ ΚΑΜΠΑΝΕΣ ΑΣ ΑΚΟΥΓΑ

Τις καμπάνες ἄς ἄκουγα
κάποτε νὰ ἤχοῦν
σὲ μιὰ ρόζ ἡμέρα.

Μὲ κούφαναν ἤχοι μονότονοι
τὰ ἐλεγεία τῶν καλεσμένων
λυγμοὶ κι' ἀναστενάγματα.

Τὴν ἴδια λέξη γράφω
τὴ σθὴνω γράφω
ἓνα γράμμα μὲ δυὸ συλλαβές.

Στὸ θέατρο τοῦ κόσμου
ὁ ἀλυσσοδεμένος κρᾶζει:
— λύστε με
νὰ σᾶς παίξω ἀλλιῶς τὸν "Ἀμλετ.

"Ἐχτορας Καπανέας Ἀχιλέας
Μαρὰ Μαρία Πινέντα
ὀνόματα ἸΕΝΑ κι' ἓνα
τὸ μονοσύλλαβο χτές.

Ἐπάρχει
τὸ ρόδο ποὺ μιλεῖ
τὸ ρόδο ποὺ σωπαίνει
ἓνα φλύαρο ρόδο καὶ τὰ δυό.

Πρέπει ν' ἀλλάξουμε.

Νὰ ρθοῦν παιδιὰ νὰ μᾶς χτυποῦν τὰ τύμπανα
νὰ λησμονήσουν οἱ βασανιστές,
τοὺς ἥρωες νὰ τοὺς ἀγγίζουν
ὅπως τὸ τρυφερὸ κορμάκι τῆς κοπέλλας τους.

Νὰ ρθοῦν παιδιὰ νὰ μᾶς χτυποῦν τὰ τύμπανα
νὰ εἰσβάλλει ἡ ρόζ ἡμέρα
μεσ' ἀπὸ χίλια στόματα χιλιάδες χεῖλη.

ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΤΡΑΧΥΣ Ο ΔΡΟΜΟΣ

Αὐτὸς ὁ δρόμος π' ἄρχισε, τῆς ἀγωνίας ἡ στράτα,
 Εἶναι τραχύς, εἶναι μακρὺς, κι εἶναι γεμάτος βᾶτα.
 Πῶς με γυμνὰ τὰ πέλματα πρέπει νὰ τὸν διαβοῦμε,
 Τὸ ξέρουμε, τὸν πήραμε, κι ὀλόρθοι προχωροῦμε.

ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Στὴν Κύπρο βρέχει πίσσα καὶ φωτιά.
 Καίει σπαρτὰ, μαραίνει ἀνθούς, μαυρίζει τὰ λιθάρια.
 Κι ἄς καίνε Κύπρο μ' κάθε σου ὁμορφιά.
 Τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ψυχῆς δὲ λιώνουν τὰ δοκάρια.

ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΤΕΡΑΣ

Ἡ κόλαση τὸ ξέβρασε τοῦτο τὸ μαῦρο τέρας.
 Πόνος κι ἀγώνας ἱστοροῦν τὸ χρονικὸ τῆς μέρας.
 Βαρειὰ πατάει τὸ χῶμα σου τοῦ Ἀττίλα τὸ ποδᾶρι.
 Μὰ πάνω ἀστράφτει ἀλύγιστο τ' Αἰγιώργη τὸ κοντᾶρι.

ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ

Εἶδα τίς μάνες νὰ κρατοῦν τοῦ γιουῦ τους τὴν εἰκόνα.
 —Ποῦ νᾶεισαι ἀστέρι τῆς αὐγῆς, σὲ ποιά σπηλιά τοῦ Ἰδράκου; —
 Ἀπλώνει πέλαγο ἡ φωνή, τὴν πλάση τρικυμίζει...
 Κακὰ στοιχεῖά τὴν πνίγουνε κι ἀπόκριση δὲν παίρνουν.

ΚΟΥΡΑΓΙΟ

Κουράγιο, πνεῦμα ἀδάμαστο, νησι κατακαῦμένο.
 Πίσω ἀπὸ κάθε σύννεφο καὶ φύλλο δακρυσιμένο,
 Κρύβεται μάτι ἀκοίμητο — τ' ἄστρο τῆς Ῥωμισούνης —
 Εἶναι τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Δικαιοσύνης.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΤΑ ΕΠΙΓΕΝΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

(ΠΟΙΗΜΑΤΑ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1977)

Όταν ένας ποιητής γράφει στην ηλικία που βρίσκεται σήμερα ο Γ. Θ. Βαφόπουλος, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι είτε μια ξεθωριασμένη, άσημαντη σι-
χουργία παρακμής — κι αυτό παθαίνουν συχνά όσοι δημιουργοί δέν καταλαβαί-
νουν πότε έχουν πιά εξαντληθεί — είτε μια απόσταξη χυμώδους ποίησης που
καταξιώνει, «τελευταία θεδαιούσα», μια ζωή αφιερωμένη στον άνθρωπο και στην
τέχνη.

Το δεύτερο αυτό αποτέλεσμα δίνουν τα «Επιγεγόμενα», το τελευταίο ποιητικό
διδύο του Βαφόπουλου. Γιατί αν τα «Ποιητικά» του και οι «Σελίδες Αυτόβιογρα-
φίας» είναι ή ανατομία, ή αναλυτική απεικόνιση μιας πλούσιας ζωής και μιας
ακόμη πλουσιότερης ψυχής, τα «Επιγεγόμενα» είναι ή ανασύνθεση της ζωής αυτής
και ή συμπύκνωσή της σ' αυτό που είναι ίσως ή κυριότερη λειτουργία της Ποίη-
σης: την έκφραση του ανέκφραστο.

Όσοι έχουν διαβάσει τις «Σελίδες Αυτόβιογραφίας» είναι σέ θέση να νιώσουν
πληρέστερα την ποίηση αυτή του Βαφόπουλου, που είναι — θα μπορούσαμε να το
πούμε και έτσι — ένα σχόλιο στον εαυτό του ως άνθρωπο και ως δημιουργό και
στην προηγούμενη ζωή και δημιουργία του μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του άλλου
κόσμου. Ο ποιητής αναλογίζεται τι έχει ζήσει και τι έχει πράξει και τι άξιζε
ή τι άξιζει στη ζωή, τι τη δικαιώνει και τι όχι, επισημαίνει την ανθρώπινη μα-
ταιοδοξία από τη μία και τα «ὢν ἔστι χρεία» από την άλλη και σ' άλλα δίνει τη
δυσκή του προσωπική απάντηση, ἐνώ ἄλλοῦ μένει ακόμη στην ἀμφιβολία, στο ἐρώ-
τημα - σχόλιο.

Παντού στα ποιήματα, κι όταν στοχάζεται, κι όταν κλαίει, κι όταν ανάλαφρα
σατιρίζει, διακρίνεις τὸν ὑπαρξιακό πόνο που έχει χαράξει ἀνεξίτηλα, με πυρακτω-
μένα σύνεργα, τὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς του. Καί τώρα που βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὰ
ἐβδομηνηταρία σκαλοπάτια τῆς ζωῆς του, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ἐξακολουθοῦν νὰ τὸν
κατακλύζουν τὰ ἴδια βασανιστικά ἐρωτήματα γιὰ τὴ ζωή, τὸν θάνατο, τὸν πόνο
καὶ προπάντων τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἀγρυπνῆς συνείδησης: τὴ μοναξιά. Ἀπὸ
μια πρόχειρη καταμέτρηση, στίς σελίδες τῶν «Ἐπιγεγόμενων» συναντιοῦνται 31
φορὲς οἱ λέξεις μοναξιά, μόνωση καὶ ἐρημιά, 23 φορὲς ὁ θάνατος καὶ ἄλλες σχε-
τικὲς μ' αὐτὸν λέξεις (ἐπιθανάτιος, ἡμιθανεῖς, νεκρός, φέρετρο, τάφος, αὐτοκτο-
νία, ἀνυπαρξία), 13 φορὲς ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ συνείδηση, 22 φορὲς οἱ λέξεις ὀδύνη,
πόνος, θρήνος, δάκρυα, αἷμα καὶ 14 φορὲς ἡ ἐγκατάλειψη, ἡ ἀπογοήτευση, ἡ κού-
ραση, ἡ διάφευση, ἡ ἀηδία, τὸ ρήμαγμα, ἡ ἀπόγνωση.

Ἐκεῖνο που προεξάρχει εἶναι ἡ μοναξιά, ἡ μόνωση, με τὶς ἔντονες καὶ ἀγω-
νιώδεις στιγμὲς τοῦ νὰ 'σαι μόνος, νὰ πονᾷς μόνος, νὰ παίρνεις ἀποφάσεις μόνος,
νὰ 'χεις μόνος διαφορετικὴ γνώμη ἀπὸ τὴν «πλέμπα» ἢ τὴ «συναγωγὴ» τῶν Γραμ-
ματέων καὶ Φαρισαίων.

Αὐτὴ ἡ ἀτομικὴ — τραγικὴ — κραυγὴ τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ Μεγά-
λου Κῶνου τῆς ζωῆς του, μιλά ἀπλά, ἀλλὰ ὄχι εὐκόλα. Γιὰ τοῦτο ὅσο καὶ νὰ 'σαι
ἐξοικειωμένος με τὴν ποίηση του καὶ τὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς του, ὅσο καὶ νὰ
βουλιάζεις μέσα σ' αὐτὴ τὴν ποίηση, ἔχεις συχνὰ τὴν αἰσθησὴ πὼς τὸ βάθος τῆς
κάπως σοῦ ξεφεύγει πὼς ὁ βυθὸς τῆς εἶναι ἀκόμη πρὸ χαμηλά, κρατώντας κρυμ-
μένους τοὺς πυρῆνες τῶν μυστικῶν τῆς. Ἴσως τοῦτο νὰ ὀφείλεται στὸ ἀνέκφραστο

κάτι που πάντα μένει άπιαστο στην αληθινή ποίηση· ίσως και στην πυκνότητα των ποιημάτων, άποτέλεσμα τής δικτάχρονης συσσώρευσης ποιητικής ουσίας και τής μακροχρόνιας κατεργασίας της.

Αυτή ή πυκνότητα, αυτό τὸ άπόσταγμα τοῦ ποιητικοῦ λόγου, μαρτυρεῖται και από τήν έπιγραμματική - γνωμολογική διατύπωση πολλών στίχων, που κάποτε συγκροτοῦνται σε πραγματικά ρητά:

«Ὁ χρόνος δὲ μετριέται μὲ τής ἀριθμητικῆς
τὸν κοινὸ πῆχυ. Οἱ διαστάσεις του προκύπτουν
μονάχα ἀπὸ ὄυθομετρήσεις συνειδήσεων»
(Ἐγκατάλειψη)

«Οἱ ἔφηβοι ξέρουν τήν τέχνη
ν' ἀντιστέκονται μ' ἐπιμονή στὸν θάνατο»
(Ὁ Σιωπηλὸς Σύνουκος)

«Τὸ σχῆμα του στερνά ὁ καθείς ἀνακαλύπτει
κατὰ τὸν κόσμο πὸ στή φύση του ταιριάζει»
(Ὁ Μεγάλος Κῶνος)

«Μ' ἀπόλυτα μέτρα οἱ ἀλήθειες δὲν μετριοῦνται»
(Μέτρα τοῦ Βίου και τής Τέχνης)

«Κοινὴ ταυτότητα ἔχουνε τὰ δάκρυα, δταν ἀναβλύζουν
ἔστω κι ἀπὸ ξεχωριστὲς πηγές ὀδύνης»
(Προμηθεὺς Ἐλκόμενος)

**

Τὰ «Ἐπιγενόμενα» ἀποτελοῦνται ἀπὸ δεκαπέντε ποιήματα, γραμμένα στὰ χρόνια 1974—1977, ὕστερα ἀπὸ μιὰ διακοπὴ ὀκτῶ χρόνων (1966—1974), δταν, προφανῶς, ὁ ποιητὴς καταγινόταν μὲ τὸ ὀγκῶδες ἔργο του «Σελίδες Αὐτοβιογραφίας». Πλεῖστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ποιήματα εἶχαν γιὰ πρώτη φορά δημοσιευτεῖ σε περιοδικὰ ἔπως ἡ «Νέα Ἔστια» και ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος». Ἀπὸ τὰ 15 ποιήματα μόνο δυὸ ἔχουν χρονολογικὴ ἔνδειξη, τὸ πρῶτο και τὸ τρίτο, γραμμένα ἀντίστοιχα τὸ φθινόπωρο και τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1974. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἔπίσης ὅτι δυὸ ποιήματα, ἡ «Συμφωνία δευτέρα σὲ λευκὸ και σὲ κόκκινο» και ὁ «Ἐπιτάφιος Ὁρῆνος» ἔχουν ἀμεση ἀναφορὰ στήν Κύπρο και στὸ τωρινὸ τῆς δρᾶμα.

Θὰ ἐπιχειρήσω παρακάτω νὰ περιγράψω μερικὲς ἀπὸ τῆς «ἐξοχὲς» τῶν ποιημάτων, ὅπως τῆς ἔχω ψηλαφήσει:

Τὸ πρῶτο ποίημα τοῦ βιβλίου ἔχει τὸν τίτλο «Ἐγκατάλειψη» (ἡ ἔγκατάλειψη τής ποίησης) και τῆς χρονολογίης 1966—1974. Εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος του ἕνας σιχηρὸς ἡμεροδείκτης τής ποίησῆς του, μιὰ ἀναδρομὴ και μιὰ συνομιλία μὲ τὸ ποιητικὸ του παρελθόν, τήν ἴδια τὴ ζωὴ του. Λαμπρὴ στήν ἀρχὴ αὐτὴ ἡ ποίηση, σοφὴ κατόπι, σοφότερη πιδ ὕστερα, βαριά σὲ ὑπαρξιακὰ ἐρωτηματικά μετὰ, σιωπηλὴ και μὲ πικρὲς μνῆμες ἀκολούθως, γεμάτη θρήνους ὀδύνης στὸ τέλος, και πιδ πέρα γεμάτη ἀηδία κι ἀπόγνωση, ἐκφρασμένη μὲ σάτιρες, κατέληξε στὸν δικτάχρονο χωρισμό, πὸ εἶχε κι αὐτὸς «ἕνα μεγάλο μερτικὸ ἀπὸ μιὰ τόσο πλούσια ἐσοδείαν ὀδύνης». Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἡ ποίηση («μὲ ἀνυστερόβουλο λευκὸ

χέρι») ὑπῆρξε ὁ μόνος ἀληθινὸς κι ἀξιολάτρευτος φίλος. Ποίηση και ὑπαρξή (καθισμένη στη μοναξιά της) ταυτίζονται:

«Τώρα, ἀλίμονο, στὸν καθρέφτη τοῦ προσώπου σου,
τὸ δικό μου βλέπω σκαμμένο πρόσωπο ἀπ' τὶς ἴδιες
ρυτίδες, ἀπ' τὸν ἴδιο πόνο...»

Ὁ ποιητὴς ἐκμεταλλεύεται μ' ἓναν τρόπον ἐφευρετικὸ τοὺς τίτλους τῶν ποιητικῶν του συλλογῶν και τὸν κόσμο ποὺ ἡ καθेमιά τους ἐκπροσωπεῖ, μὲ μιὰν ἰσορροπία τῶν μερῶν και τῶν ἀντιστοιχιῶν, και σὲ μιὰν ἀτιμόσφαιρα ὑποβλητική, ὥστε δύσκολα νὰ ἐγκαταλείψεις αὐτὴ τὴν «Ἐγκατάλειψη».

Τὸ δεύτερο ποίημα, «Τὸ Πραιτώριο» (μ' ἓναν τίτλο ποὺ ἀναπλάθει ἀμέσως πιλᾶτεια διλήμματα), εἶναι ἀπότοκο μιᾶς δυσάρεστης προφανῶς ἐμπειρίας ἀπὸ ἐπισημη πρόσκληση συμμετοχῆς του σὲ Κριτικὴ Ἐπιτροπὴ Λογοτεχνίας:

«Πῶς ἔγινε νὰ μοῦ φορέσουν τοῦτον τὸν μανδύα,
αὐτὴ τὴν ἀσήκωτη δικαστικὴ τήβεννο;
Μ' ἔσυραν ἔξω ἀπὸ τῆς μοναξιάς μου τὸ ἐνδιαίτημα
και μ' ἀνέβασαν ἐντελῶς ἀναπάντεχα
στὴν ἀπόταμη σκάλα τοῦ μεγάλου πραιτωρίου.
Μοῦδῶσαν στὸ ἓνα χέρι νὰ κρατῶ μιὰ ζυγαριά
γιὰ νὰ ξεχωρίζω τοὺς «ἐξαίρετους» ἀπ' τοὺς σημαντικούς».
Μοῦβαλαν στὸ ἄλλο μου χέρι ἓνα σπαθί,
γιὰ νὰ καρπομήσω, δίχως ἔλεος, τοὺς «ἀσημαντους»...»

Ὁ ποιητὴς ἀπορρίπτει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του αὐτὴ τὴν ἰδιότητα τοῦ κριτῆ ἄλλων — ὅταν εἶναι νὰ κρίνει «μελανωμένα χειρόγραφα» κι ὄχι τὶς καρδιές ἐκείνων ποὺ σημάδεψαν μὲ αἷμα τὰ γραμμμένα κείμενα. Θέλει νὰ ἴναι μόνο κριτῆς τοῦ ἑαυτοῦ του και ἔξαναγουρίζει στὴ μοναξιά του ζητώντας συγγνώμη ἀπὸ τὸν «Κύριο Ὑπουργὸ τοῦ Πολιτισμοῦ και τῶν Ἐπιστημῶν». Τὸ ποίημα — ἓνα κράμα σοδαρότητας και λεπτῆς σάτιρας — εἶναι ἀποκαλυπτικὸ τῆς ὠριμότητος μιᾶς συνειδήσεως ποὺ ἔχει ἀπὸ καιρὸ δραπετεύσει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη μικρότητα τῶν «πρόσκαιρων τίτλων».

«Ὁ Σιωπηλὸς Σύνοικος» εἶναι ἓνα ἐκτενὲς ποίημα μὲ θέμα τὴ «μελέτη θανάτου» και στὴν ἀτομικὴ της διάσταση και στὴ γενικότερη θέση της στὴ ζωὴ. Ὁ ποιητὴς, ποὺ εἶχε ἐκ νεότητός του μιὰ πολύμορφη και ὀδυνηρὴν ἐπαφή μὲ τὸν θάνατο, στέκεται τώρα — μὲ τὴν προοπτικὴ τοῦ διαρρυσάντος χρόνου — και διαπιστώνει πῶς ὁ θάνατος τοῦ ἦταν πάντα ἓνας σιωπηλὸς σύνοικος, πῶς πάντα ἦταν:

«μὲς τὴν ἀναμιμένη θρυαλλίδα,
ποὺ στὰ δικά μου μυστικὰ κανάλια
μ' ἄργὸ ὄμμα προχωροῦσε, ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη μέρα».

Ὁ ποιητὴς τὸν ἀντικρύζει τώρα μὲ μιὰ σωκρατικὴ ἠρεμία και αὐτάρχεια, περιμένοντας νὰ ἔρθει στὸ τέλος νὰ τὸν χειραγωγῆσει στὴν τελευταία του ἀναχώρηση. Τὸ ποίημα εἶναι παντοῦ διαποτισμένο ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς μοναξιάς και τῆ μεταφυσικὴ ἀγωνία, δοσμένες ὅμως τώρα μὲ μιὰ φιλοσοφικὴ ἐνατένιση, ἓναν στοχασμὸ,

πού αφαιρεί κάθε θλιβερό από τον θάνατο, κρατώντας την όμορφιά του ασύλληπτου μυστηρίου:

«Ήσουν ώρατος, δίχως πρόσωπο. Τὸ μάντευα.
 Ήσουν μεγάλος, δίχως σχῆμα. Τὸ αἰσθανόμουν.
 Ἄπειρος σὰν τὴν ἀνυπαρξία. Ὅμως ὑπῆρχες.
 Ὅπως ὑπάρχει ὁ κεραυνός. Ὅπως ὑπάρχει
 ἡ ἀπλή ἀγάπη. Μὲ τὸ ἀπλό ὄνομά σου: θάνατος.
 Ἀρχιτέκτονα τοῦ μεγάλου σύμπαντος,
 ποὺ ἔστησες τὴ μυστικὴ γέφυρα
 ἀνάμεσα στὴν παρουσία καὶ στὴν ἀπουσία.
 Θαυματοποιεῖ τοῦ ἀκατανόητου τούτου κόσμου,
 ποὺ ταύτισες τὴν ὑπαρξὴ μὲ τὴν ἀνυπαρξία.
 Ἄναρχε ποὺ ἔνωσες τὴν ἀρχὴ μὲ τὸ τέλος.
 Ἐστυφα ταπεινὰ τὸ κεφάλι στὴν παραδοχὴ σου.
 Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια.
 Θεὸς ὁ θάνατος καὶ θάνατος ὁ Θεός μου.»

«Οἱ Ἄσχοι» εἶναι μιὰ ωραία λεπτὴ σάτιρα, ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ τοὺς «ἀσχοὺς τοῦ Αἰόλου» καὶ τοὺς ἀσκαύλους, καταλήγει στοὺς ἄδειους «πεφυσιωμένους» ἀνθρώπινους ἀσχοὺς καὶ στοὺς ἐντελῶς ξεφουσκωμένους πιὰ ἀπὸ τὴν πεφυσίωσή τους, εἴτε γιατί δὲν εἶχανε ποτὲ περιεχόμενο εἴτε γιατί αὐτὸ δὲν εἶναι πιὸ μοντέρνο. Ἔτσι κάνει σαφεῖς, εὐστοχούς καὶ δηκτικούς ὑπαινιγμούς γιὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ καταστάσεις τῶν ἡμερῶν του. Τὸ ποίημα κυλᾷ μὲ μιὰν ἰσορροπία ἀντιστοιχιῶν, τὴν παράταξη τῶν ρημάτων καὶ τὴν ἔκτακτη ἐκμετάλλευση τῶν λεκτικῶν δυνατοτήτων τῆς γλώσσας μας.

Ἡ «Συμφωνία πρώτη σὲ κόκκινο καὶ σὲ λευκό» εἶναι ἓνα ποίημα διαμαρτυρίας γιὰ τὸν ἀπάνθρωπο ματωμένο κόσμο μας καὶ μαζὶ μιὰ δήλωση εὐθύνης τοῦ ἀληθινοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου — τοῦ ποιητῆ — ποὺ μπορεῖ νὰ βλέπει καὶ νὰ ἀκούει τὸ κακό, ἔτοιμος νὰ κάνει τὸ λιγότερο: «τῆς ἐρπύστριας νὰ πλύνει τοὺς μεταλλικούς ἀρμούς», ἐνῶ ἄλλοι «εὐτυχησμένοι ποιητές, λεπτοὶ πρίγκιπες»:

«ψιθυρίζουν λευκοὺς μονάχα λουλουδένιους στίχους,
 ντυμένους σὲ λευκὲς συννέφων μουσελίνες.»

Στὴ «Διαδοχὴ Κατεστημένων» πλέκεται ἓνας ώρατος στοχασμὸς πάνω στὴν ποίηση καὶ τοὺς ποιητὲς ποὺ ἀπὸ καινούριοι γίνονται παλιοί, ἀπὸ μοντέρνοι γίνονται «κατεστημένοι». Καὶ ἡ δική του ποιητικὴ γενιὰ πέρασε ἀπὸ τὰ ἴδια στάδια, ἔχει ὅμως μιὰ εἰδοποιὸ διαφορά πρὸς τὴν τωρινὴ νέα γενιὰ στὴν ἀντίκριση τῶν τότε κατεστημένων: τοὺς ἐγκατέλειψε ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀρνῆθηκε· δὲν προχώρησε σὲ «κριτικὴ ἱεροῦ ἄλλους», μὲ «ἄσεμνα σχήματα ἀγοραίας χυδαιότητας». Καὶ τοῦτο ἦταν μιὰ ἀξιόλογη εὐπρέπεια. Τὸ ποίημα διαπερνᾷ μιὰ λεπτὴ πικρία, ποὺ σκεπάζεται ὅμως ἀπὸ μιὰν ἔντεχνη σάτιρα. Τέλος μιὰ ἀπελπισία γιὰ τὸ μέλλον τῆς ποίησης ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐκαθαρβάρωσης τοῦ μέλλοντος κόσμου.

Θεώρηση τῆς ζωῆς — καὶ τῆς ζωῆς του — στὸν «Μεγάλου Κῶνο». Μιᾶς ζωῆς «ἐπάλληλων ἐνιαυτῶν» ποὺ σπειροειδῶς ἀνεβαίνουν στὴν κορυφὴ μεγάλου κῶνου. Τοῦτο εἶναι τὸ σχῆμα τῆς δικῆς του τουλάχιστο ζωῆς. Τὸ οἰδιπόδειο αἶνιγμα (πάλι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ζωὴ), συμπληρωμένο μὲ μιὰν ἐκδοχὴ καὶ μιὰν ἀλληγορία

πού προεκτείνουν εκατέρωθεν τὸ αἶνιγμα διαμετρικά, ὁ Καίσαρ, ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, βαθαίνουν τὸ ποίημα, πού γίνεται ἀκόμη πιὸ σοβαρὸ μὲ τὴ χρήση λέξεων ἀρχαιοπρεπῶν ἢ ἐσκεμμένα βαρύγδουπων. Οἱ λέξεις αὐτὲς πού ἄλλοῦ θὰ ἔταν ἴσως τὸ ὄργανο μιᾶς σάτιρας, ἐδῶ, μπροστὰ στὴν ἴδια τὴ ζωὴ, τὸν κόσμον καὶ τὸν θάνατον, ὀδηγοῦνε σὲ μιὰ πρέπουσα περιβολὴ τῶν νοημάτων. Καὶ πόση τραγικότητα στὸ λακωνικὸ «ἔσχατον πῆδημα τοῦ Ἐμπεδοκλέους»!

Ἀπὸ τὰ «Ἑβδομήντα τρία Σκαλοπάτια», στὸ ὕψος τοῦ Μεγάλου Κώνου, θεωρεῖ τὸ παρελθὸν καὶ τὸν κόσμον. Ἐδῶ ψηλὰ ἀνέβηκε ἐν σπουδῇ — ὄχι μὲ ἴδια, ἀλλὰ σπουδάζοντας — Ἀναλογίζεται στὴν κορυφαία αὐτὴ περιοχὴ καὶ ὦρα, τὸν Φάουστ καὶ τὸν Σωκράτη πού στὴν ἴδια πάνω κάτω ἡλικία εἶχαν σταθεῖ, μὲ διαφορετικὸ πολὺ τρόπο ὁ καθένας, ἀντίκρου στὸν ἑαυτὸν τους τὴν ὥρα τοῦ ἀναπόφευκτου κυπέλλου». Μιὰ τέτοια κρίσιμη ὦρα εἶναι ἀνάγκη νὰ βλέπεις τὸν κόσμον μὲ ἕνα καινούριον μάτι, τὸ μάτι τῆς ἀλήθειας, πού μόνο μπορεῖ νὰ σοῦ ἀνοίξει τὴ μεγάλη θύρα «στῶν μακαρίων τὸν οἶκον». Ἐκεῖ βρίσκονται κιόλας οἱ ὁμότεχνοί του Σεφέρης, Βάρναλης καὶ Παπατσώνης, πού ἔχουν — οἱ μακάριοι — πάψει πιὰ νὰ βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ ἀνυπόφορα καμώματα τῶν ἐπιγόνων.

Στὴ «Συμφωνία Δεύτερη σὲ λευκὸ καὶ σὲ κόκκινον» πάλι ἡ διαφωνία του μὲ τοὺς εὐτυχισμένους ποιητὲς πού σκιρτᾷ ἡ καρδιά τους στὸ χορὸ τῶν λευκῶν νιφάδων τοῦ χιονιοῦ, ἀγγίζουνε λευκὰ ροδοπέταλα καὶ μαδοῦνε λευκὲς φτεροῦγες τῶν ἀγγέλων ἔνω γύρω τους τὸ χιόνι σκεπάζει «παγωμένα σώματα ὄρειθατῶν», ματωμένα τριαντάφυλλα σκεπάζουν καινούριους τάφους καὶ ἡ καρδιά τῆς Κύπριδος ἀναδύσει αἷμα ἀπὸ τὸ «λόγγισμα τοῦ Ἀτίλα»:

Ἐὐγενικοί μου πρίγκιπες τῆς εὐφροσύνης,

τὴν ἄδεια σας ζητῶ μονάχα, ἀπ' τῶν ἀγγέλων
τις φτεροῦγες κάποιον σκληρὸ φτερό νὰ ξερριζώσω,
ὄχι γιὰ νὰ σκαλίσω ἕνα ὄνομα πάνω στὴν ἄμμο,
μὰ γιὰ ν' ἀντλήσω, μέσ' ἀπ' τὴν καρδιά τῆς Κύπριδος,
λίγες σταγόνες, πού ἀναδύσαν ἀπ' τὸ λόγγισμα
τοῦ νέου Ἀτίλα, κ' ἔπειτα νὰ σχεδιάσω,
πάνω στὸ ἀθηνεϊκὰ λευκὸ της στέρνον,
τὴν κόκκινη, ἀνεξίτηλη, βυζαντινίζουσα
ὕπογραφή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου.»

«Τὸ ἄλλο Πραιτώριο» εἶναι ἡ ἔκφραση μιᾶς μόνιμης — καὶ τόσο ἀνθρώπινης — ἀμφιβολίας πού τὸν κατατρυχεῖ γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴν ἐπιβίωση τῆς προσφορᾶς του στὴν Τέχνη. Μὲ ἕνα συναρπαστικὸ παραλληλισμὸ ἀνάμεσα στὰ «ἅγια κρεματόρια» τοῦ Μεγάλου Πολέμου καὶ στὸ Πραιτώριο τῆς κρίσης τῶν ποιητῶν, ὁ Βαφόπουλος, σὲ μιὰ «κρίση αὐτογνωσίας», ἀναμετρᾷ τὸ τί μένει ἀπὸ τοὺς ποιητὲς ὅταν στὴν ὦρα τοῦ «καὶ νῦν ἐστὶ» ἀπεκδυθοῦν ὅλα τὰ ἐπιφανήματα τῆς ζωῆς τους. «Τὸ ἄλλο Πραιτώριο» εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐξοχότερα ποιήματα τοῦ βιβλίου.

«Μέτρα τοῦ Βίου καὶ τῆς Τέχνης». Σχόλιο κι αὐτὸ στὸ ἐπανερχόμενο θέμα: βίος, τεχνίτης καὶ τέχνη. Εὐδαίμονες ἐκεῖνοι πού τὸ μάκρος τῆς τέχνης τους εἶναι ἰσόμετρο μὲ τὸ μάκρος τῆς ζωῆς τους. (Σκέψη συγγενική μὲ τὴ γνωστὴ διατύπωση τοῦ Θουκυδίδη στὸν «Ἐπιτάφιο» τοῦ Περικλῆ γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῶν Ἀθηναίων). Καὶ δυστυχισμένοι οἱ τεχνίτες ἐκεῖνοι πού τὴν τέχνην τερματίζουν «πρὶν

ἀπὸ τοῦ βίου τους τὸ τελείωμα», καὶ μοιάζουν μὲ «ἐπιζήσαντες νεκροῦς». Ἡ πικρὴ ἔμως ἀλήθεια καὶ ἡ πιὸ πικρὴ αὐτογνωσία λέγε, μαζὶ μὲ τοὺς ἀρχαίους σοφοὺς, πὼς «ἡ τέχνη μακρὰ ἰὸ δὲ βίος βραχύς» καὶ ἔτι ἰὸ κάθε τεχνίτης δὲ μπορεῖ παρά χωρὶς ἀλαζονεία, νὰ ἐμπιστευταί, νὰ παραδίγει τὴν «ἀτελὴ στυάλη» τοῦ στοὺς ἐπιγόνους, μὲ σαφὴ ἐπίγνωση τῶν μέτρων τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης.

Σὲ ὄρες βαθείας συλλογῆς, ὄρες ἰκώπωσης ἀπὸ τὴν ἔγνοη σπουδὴ τῆς κοσμικῆς σοφίας, ἔταν πρὸ πάντων τὸ πνεῦμα συνθλίβεται κάτω ἀπὸ τὴν «παλάμη τῆς μονώσεως», ὁρόςος ζωῆς γίνεταί τὸ Μέγιστο Βιβλίον τοῦ Θεοῦ. Σ' αὐτὸ «ἡ ἀπλή ἀλήθεια τῶν ψαράδων», μὲ τὴ γλώσσα τῶν παραβολῶν, ἀποκαλύπτει τὴ βαθύτερη ἀλήθεια τοῦ κόσμου τούτου, πὸ πίσω ἀπὸ τὴν καθαρὸμένη «παροψίδα» τοῦ εἶναι σπαρμένος μὲ ἀσχημονοῦντες «κεκονιαμένους τάφους». Αὐτὸς εἶναι κι ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος: «Οἱ κεκονιαμένοι τάφοι». Πόσοι ἀπογοήτευση ἕστερα ἀπὸ τόσα σκαλοπάτια ὀδυνηρῆς ζωῆς!

Ἡ Ἐπιτάφιος Ὁρῆνος» εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ βαθύτατου πόνου γιὰ τὴν πληγωμένη Κύπρο τῶν ἀναρρίθμητων τάφων, καὶ μαζὶ καὶ τῆς μεγάλης τύφης τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν πολὺκλαυστη χαμένη ὁμορφιά τοῦ τουρκοκρατημένου νησιοῦ μας:

«Νὰ τραγουδήσουμε πιὰ δὲ μποροῦμε.

Τὸ τραγοῦδι ἀναδρῦζει ἀπὸ ἀνοιχτὴ καρδιά.

Μόνον νὰ φτύσουμε μποροῦμε τὸ στεγνὸ μας σάλιο

πάνω στὸ πρόσωπο τῆς πιὸ μεγάλης τύφης,

αὐτῆς τῆς νέας ἑλλαδικῆς μας Ἐρινύας,

πὸ πετάχθηκε μὲς ἀπ' τὴν πληγὴ τῆς Κύπριδος,

καθὼς εἶχεν ἐκείνη ἀναδυθεῖ ἀπ' τὸ κύμα.

Ἦταν ἡ μόνη ἀπ' τοὺς θεοὺς, πὸ ἀκόμα ζοῦσε,

μὲ τὴ δύναμη τῆς ὁμορφίας, πὸ δὲν ἐνδίδει.

Τώρα τὴν κλαίμε, ἔπως αὐτὴ ἔκλαιγε τὸν Ἄδωνι.

Ἡ Κύπρος, Ἐπιτάφιε Ὁρῆνε τῶν Ἑλλήνων.»

Στὴν «Μοναξιά», ἀναζητώντας ἰ ποιητῆς τὸ νόημα τῆς, τὸ νόημα μιᾶς ἀπομόνωσης ἀπὸ τὸν ἀπὸ κόσμον τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ τῶν κοινῶν σχημάτων λόγου, διαπιστώνει πὼς μοναξιά εἶναι στὴν πραγματικότητα ἕνας κόσμος πὸ κουβαλοῦμε ἀσυναίσθητα μέσα μας. Αὐτὸν τὸν κόσμον τὸν ἀποτελοῦν οἱ μυστικὲς φωνὲς πὸ ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ παρελθὸν μας, καὶ ἡ θέρμη ἐνὸς ἄλλου κόσμου «πὸ φαίνεται πὼς εἶναι ἰ ἀθηντικός μας κόσμος». Στὸ ποίημα συναντιέται καὶ μιὰ καθαφικὴ ἀπήχηση, περισσότερο στὴ διατύπωση παρά στὶς ἰδέες, μιὰ κι ἐδῶ ἡ μοναξιά δὲν εἶναι ἀπομόνωση, ἀποκλεισμός, μιὰ μιὰ μυστικὴ ἔπανασύνδεση μὲ τὴν ἀθηντικὴ μας οὐσία.

Τὸ τελευταῖο ποίημα ἔχει τὸν τίτλον «Προμηθεὺς Ἐλκόμενος» καὶ ὑπότιτλον: «μῆνυμα στὸν Γιάννη Ρίτσον». Τὸ ποίημα γεννᾶ ἡ διαπίστωση τῶν στοιχείων ἐνὸς παράλληλου βίου μὲ μιὰ ἀδελφὴ ψυχὴ. Ἐνὸς παράλληλου βίου πόνου καὶ δημιουργίας, καὶ ἐνὸς κοινῶν ξεκινήματος πὸ σημαδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση καὶ τῶν δύο τους ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ στὸ πρῶτον τους ποιητικὸ φανέρωμα. Ἀπὸ τότε πορεύτηκαν ἕνα διαφορετικὸ ὁδόν, πὸ σημάδεψε τὸν ἕνα ποιητὴ μὲ μιὰν ἀγωνιστικὴν ἔξωστρέφεια — «μὲς τὴ φωτοπλημμύρα τῶν μεγάλων δρόμων» — καὶ τὸν ἄλλον μὲ μιὰ κατάνδυση στὰ βάθη τῆς συνείδησης, ἔμως καὶ μὲ κοινὴ ταυτότητα διακρῶν ἔστω καὶ ἀπὸ «ἔξχωριστὲς πηγὲς ὀδύνης». Ἡ δευτέρη περίπτωση εἶναι ἰ Βαφόπου-

λος, πού κινήθηκε μακριά από έναν κόσμο πού συνέχεται από συνθήματα στενῶν δογμάτων, έναν κόσμο πού «ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδησή του» καὶ κρατᾶ μὲ φανατισμὸ τὴ μισὴ ἀλήθεια καὶ τρέφει τὸ μίσος καὶ τὴν ὑποκρισία. Ὁ ποιητὴς δικαιολογεῖ τὴ δική του ἐκλογή, «τὸ λαθῦρινο τῆς μοναξιάς του», ὅπου ἀναζητοῦσε τὴν ἀκέρια συνείδηση τοῦ κόσμου. Στὸ τέλος ἐξάγεται πὼς κι οἱ ἴδι οὗ ποιητὴς, μ' ἄλλους τοὺς διαφορετικοὺς τοὺς δρόμους, ἀποτέλεσαν μοναχικὲς ἀτομικὲς συνειδήσεις, πράγμα πού τοὺς ἀδελφώνει καὶ τοὺς παρηγορεῖ στὴ μοναξιά τους. Τὸ ποίημα εἶναι κι αὐτὸ σηματοδεδιμένο ἀπὸ τὴν πίκρα ἀλλὰ καὶ τὴν ἤρεμη ἐγκαρτέρηση τοῦ σοφοῦ πού μπορεῖ νὰ βλέπει μέσα ἀπὸ τὰ «ἐπιγιγνόμενα» τὰ παρελθόντα, τὰ γιγνόμενα καὶ τὰ προσιόντα.

**

Ὁ ὑποκειμενισμὸς, ἡ ἐνδοσκόπηση, οἱ πληγὲς τῆς ψυχῆς, ἡ προσπάθεια ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἄλλους, ἡ ἀποξένωση καὶ ἡ μοναξιά, εἶναι οἱ κεντρικὲς πηγὲς τῶν «Ἐπιγεομένων». Ὁ Βαφόπουλος ἀγαπᾶ πολὺ, ὀδυνᾶται βαθιά, ἀνθρώπινα, γιὰ τὰ προδλήματα καὶ τὸν πόνο τοῦ ἄλλου κόσμου. Ὑποφέρει πολὺ, κλαίει, ὀργίζεται, ἀπογοητεύεται, εἰρωνεύεται, ἀηδιάζει. Ἀπλώνει χέρι συναντίληψης, ὅμως αὐτὸ μένει μετέωρο. Ἔτσι ἀκουμπᾶ μὲ ἀνακούφιση μόνον στὸ «ἀνυστερόβουλο λευκὸ χέρι τῆς ποίησης», ὅπου μπορεῖ, ἔστω προσωρινά, νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν ὀρυμαγδὸ τοῦ κόσμου.

Κρίνει μὲ αὐστηρότητα τὸ περιβάλλον του, μὲ τίς ἀκρότητες, τοὺς φανατισμοὺς του, τὴν τυφλῶνουςα «στράτευση» σὲ πολιτικὲς ἢ αἰσθητικὲς ἰδεολογίες, τὴ θανατότητα τοῦ σύγχρονου κόσμου, τίς ἐρπύστριες καὶ τὸ αἷμα, τὰ τραύματα τῆς Κύπρου, τὴν ὑποκρισία καὶ τὴ δουλοπρέπεια. Ἀγωνίζεται καὶ πρὸς τὰ μέσα καὶ πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀλύτρωτος. Στρέφεται τότε στὸν «ἐκ νεότητός του» σύνοικο, τὸν θάνατο, μὲ τὸ «μυστικὸ του πρόσωπο». Καὶ τούτῃ ἡ στροφή, καθὼς γίνεται, θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ, μὲ ἕναν τρόπον ἀντιστικτικὸ, καταξιώνει, θαθαίνει περισσότερο τὴ σύντομη ζωὴ μας.

Στὰ ποιήματα ὑπάρχει μιὰ δομὴ «λογικὴ» ἢ «λογικοκρατούμενη», πού τοὺς δίνει κάποτε κάποια ψυχρότητα ἢ δυσκαμψία, κάποτε ὅμως καὶ τὸ κάλλος τῆς ἰσορροπίας τοῦ κλασσικοῦ. Ἡ λέξη, ἡ φράση, οἱ εἰκόνες, προδίνουν μιὰ πολὺμοχθη ἐπεξεργασία, πού ὀδηγεῖ σὲ μιὰ μορφικὴ τελειότητα, διακοσμημένη μὲ εὐρήματα διατύπωσης καὶ τολμηροὺς συσχετισμοὺς. Τὸ γλωσσικὸ μείγμα—«εἶδος μειχτὸ ἀλλὰ νόμιμο» κατὰ τὸν Σολωμό — ἔχει τὴν αἴσθηση πὼς εἶναι τὸ μόνον πού θὰ ταίριαζε σὲ μιὰ τέτοια ποίηση.

**

Ἡ τελευταία αὐτὴ δημιουργία τοῦ Γ. Θ. Βαφόπουλου εἶναι μιὰ νέα κατάκτηση τῆς νεοελληνικῆς ποίησης. Τὰ ποιήματα ριζώνουν βαθιά, κρούουν χορδὲς κρυμμένες στὸ πηγᾶδι τῆς συνείδησης, ξυπνοῦν τὸν βαθύτερον ἄνθρωπο, ὅταν αὐτὸς ἀγγίζει τὸ χῶρο τοῦ ἀσύλληπτου καὶ τοῦ αἰώνιου. Στὰ ποιήματα αὐτὰ ἐνοικεῖ μιὰ ὀριμότητα πού ἔχει ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὸ πρόσκαιρο καὶ τὸ τυχαῖο καὶ ἔχει κρατήσει τὸ ἄξιον καὶ τὸ θεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια ποίηση δὲν πρέπει πιά ὁ ποιητὴς νὰ ἔχει ὁποιοδήποτε φόβο γιὰ τὴν καταπακτὴ τῆς Λήθης ἢ τῶν ἀχρήστων τὸν Κάλυθο, πού περιμένουν τοὺς ἀνάξιους δημιουργοὺς.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΣΤΙΣ ΣΚΟΤΕΙΝΕΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Ἀπὸ καιρὸ ἐπιθυμοῦσα νὰ μαρτυρήσω μερικὰ ἡρωϊκὰ γεγονότα ποὺ τᾶμαθα ἀπὸ τὸν γαμπρὸ τῆς συζύγου μου. Αὐτὸς πῆγε στρατιώτης στὴν Ἑλλάδα κι ἀκριβῶς στὴν Αἰτωλία, στὸ Βραχώρι καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ Μεσολόγγι, κατὰ τὰ φοβερὰ χρόνια τοῦ 2ου παγκόσμιου πολέμου. Ἔτσι γνώρισε καὶ εἶδε πολλές ἡρωϊκὲς μικρὲς σελίδες ἐκείνου τοῦ καιροῦ καὶ μοῦ τίς διηγήθηκε, γιατί ξέρεῖ καλὰ πὼς μ' ἐνδιαφέρει νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

*

«Ὅλα τὰ συνθήματα — μοῦ ἔλεγε λοιπὸν μιὰ βραδυά, κοντὰ στὸ τζάκι στὸ πατρικὸ σπίτι τῶν συζύγων μας — ἐκείνο τὸ πρῶτ' στοὺς τοίχους τοῦ μικροῦ μας χωριοῦ ἦταν μὲ γαλάζια γράμματα, ἀκριβῶς μὲ τὸ χρῶμα ποὺ μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε τὸ κατ' ἐξοχίαν ἑλληνικὸ χρῶμα ποὺ πάντοτε εἶδα νὰ ἐπικρατεῖ παντοῦ, γιατί τὰ παλληκαράκια τὸ προτιμοῦσαν ὅταν ἔγραφαν συνθήματα ἐδῶ κι ἐκεῖ, στὰ σοκάκια, στὴν πλατεία ἢ στὸ μικρὸ πάρκο.

Πάω νὰ σοῦ μιλήσω γιὰ τίς πιὸ σκοτεινὲς μας μέρες στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐγὼ τίς ἔζησα μὲ πολιτικὰ ρούχα στὸ σπιτάκι τοῦ Νίκου, ἐνὸς παιδιοῦ δεκαῆξι χρονῶ, μὲ μαῦρα μάτια καὶ μὲ μελεγχρινὸ κορμὶ σὰ νάταν ἀπὸ μπροῦντζο. Δὲν μπορῶ νὰ τὸν ξεχάσω ποτέ μου καὶ δὲ γνώρισα παιδί ποὺ μπορεῖ νὰ μοιάζει μ' αὐτόν.

Ὅπως ξέρεις, τότε, γιὰ νὰ ζήσω ἡσυχος κοντὰ στὴν φωλιά τοῦ λύκου — οἱ ναζῆδες, πολλοὶ κι ἄγριοι, ἦταν παντοῦ — πέρα ἀπ' τὸ νὰ φορῶ πολιτικά, ἔκανα πὼς ἦμιον κωφάλαλος καὶ λίγο κουτός, γι' αὐτὸ ὁδοιποροῦσα πάντοτε μὲ γελοῖο σκούφο ποὺ ὁ Νίκος ὁ καυμένος τὸν ἔλεγε καθούκι. Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ εἶπε αὐτὴ τὴ λέξη τὰ μικρὰ του ἀδερφάνια ξεκαρδίσθηκαν...

Τὰ χαράματα ξύπνησα — τὸ ἑλληνικὸ καλοκαίρι ἔλαμπε ἔξω μὲ τὰ χρυσὰ του χρώματα καὶ τὰ δυνατὰ του ἀρώματα — καὶ συλλογίστηκα πὼς ἦταν καιρὸς νὰ πάρω τὰ πράματά μου καὶ νὰ φωνάξω τὸν Νίκο γιὰ νὰ πᾶμε στὸ ποτάμι καὶ νὰ τοῦ διδάξω τὴ ψαρική μου. Ἀπὸ καιρὸ ποθοῦσε νὰ τὴ μάθει, ἀλλὰ μόνο ἐκεῖνες τίς μέρες οἱ ναζῆδες ἀναπάντεχα εἶχαν ἀποχωρήσει ἀπ' τίς ὄχθες του.

Μόλις ἔριξα μιὰ ματιὰ χωρὶς σκοπὸ ἔξω ἀπ' τὸ παραθυράκι, εἶδα κάτω μερικὸς ναζῆδες ποὺ μοῦ φάνηκαν νὰ περιμένουν κάτι ἢ κάποιον, σιωπηλοὶ καὶ ἀκίνητοι, ἀκουμπισμένοι στὸ μεγάλο κυπαρίσσι μὲ ὕφος ὕποπτο. Γιὰ τὴν ὥρα δὲν καυλαδα τίποτε, ἀλλὰ φαντάστηκα κάτι τρομερὸ μόλις εἶδα τόσα συνθήματα μὲ γαλάζια γράμματα στοὺς τοίχους καὶ ἀστραπιαίως ξανάβαλα μέσα τὸ κεφάλι. Πῆγα νὰ δῶ σιγὰ σιγὰ στὸ κοντινὸ δωμάτιο καὶ βρήκα ἀδειο τὸ κρεβάτι τοῦ Νίκου. Στ' ἄλλο τ' ἀδερφάνια του κοιμόνταν ἀγκαλιασμένα σὰ δυὸ ἀγγελοῦδα κι ἀπ' τὴν κρεβατοκάμαρα τὴ συζυγική ἄκουσα νὰρχονται δυνατὰ ροχαλητὰ.

Ἀπ' τὸ πλατύσαλο γύρισα ξανά στὸ δωματιάκι μου, πρῶν ἂν ἀποθήκη μὲ μῆκος καὶ πλάτος ἐνὸς ὀρθοσπίτου, ποὺ μοῦ τῶδωσε μὲ χαρὰ ὁ κύριος Στάσης ἐκείνη τὴ μέρα ποὺ ἔμειν οἱ Ἴταλοι πάψαμε νάμαστε στρατός... χωρὶς ὄπλα καὶ τρόφιμα, χωρὶς μέσα καὶ ὀρισμούς. Μετὰ λίγες μέρες, ἀπ' τὴ μεριά τοῦ Ἴονιου πελάγου, ἀπ' τὴν Κεφαλλονιά ἀκριβῶς, οἱ ψαράδες γιὰ δυὸ τρεῖς βραδυὲς θὰ ἔβλεπαν ν' ἀνεβαίνουν πρὸς τὸν οὐρανὸ τριμερὲς γλώσσες φωτιᾶς...

Μόλις εἶχα φτάσει στὸ δωμάτιό μου, ἄκουσα νὰ φωνάζουν οἱ ναζῆδες. Μὲ μιὰ ματιὰ κατάλαβα πὼς τώρα εἶχαν ἔρθει ἄλλοι ναζῆδες, περίπου δυὸ δεκαριὲς, ποὺ ἄρχισαν νὰ σβήνουν τὰ συνθήματα ἀπὸ γαλάζια γράμματα.

Λοιπόν κατά τή νύχτα τὰ παιδιά είχαν γράψει παντού «Ζήτω ή 'Ελλάδα» ή «Ζήτω ή λευτεριά», μὰ πάνω από όλα θρονιαζόταν, στή γωνιά του μικρού καφενείου του χωριού αυτό τὸ σύνθημα: «Θάρρη ή ώρα τῆς πληρωμῆς» και λίγο πιό κάτω ἀπ' αὐτό «Θάνατος για τούς κατακτητές ναζιῆδες».

Τὰ ζωγράφισαν και σκορπίστηκαν στους κοντινούς κάμπους, ἀπ' τή μεριά τῶν ἀλυκῶν χωρὶς νὰ φανταστοῦν τί θὰ γινότανε μέσα σέ λίγα λεπτά. Και φυσικά ὁ Νίκος μαζί τους...

Κρυφτός πίσω ἀπ' τὸ παραθυράκι ἀκολουθοῦσα τὸ σόβυμιο τῶν συνθημάτων ἀνίκανος νὰ κάνω κάτι. Ἀπ' τή Δύση φυσούσε ἀγεράκι πού μύριζε θάλασσα και κοπάδια πουλιά πετοῦσαν ἀπὸ κει κατά τήν Ἥπειρο, πέρα ἀπ' τὸν Ἀμβρακικό κόλπο, και μού φάνηκαν πὼς πάνε μάταια νὰ ὀρῶνε σίγουρο κι ἥσυχο τόπο νὰ ξεκουραστοῦν. «Ποῦναι και τί κάνει ὁ Νίκος μας;» ἠθέλητά μου ἔκαμα μέσα μου τήν ώρα πού ὁ ἀξιωματικός σταμάτησε κάτω ἀπ' τὰ δυὸ μεγάλα συνθήματα, στή γωνιά του καφενείου, πού ἐγὼ μπορούσα νὰ τὰ διαβάσω γιατί τὰ σπιτάκια κοντά του ἦταν πιό χαμηλά ἀπ' τὸ ἀρχοντικό του προέδρου του χωριού μὲ τὰ μεγάλα και ἐκφραστικά συνθήματα.

Τὸν εἶδα νὰ τὰ διαβάζει μὲ προσοχή. Δυστυχῶς αὐτὸς μιλοῦσε τὰ ἑλληνικά προτοῦ ἔρθει στήν Ἑλλάδα και δὲν τὰ εἶχε μάθει σὰν και μένα ἀπ' τὰ παιδιά σὰν τὸν Νίκο, ἀλλὰ τὰ ἔμαθε χωρὶς ἀμφιβολία στήν ἀνώτερη πολεμική σχολή. Σέ λίγο τὸν πῆραν τὰ μπουρνια και ἀρχισε νὰ φωνάζει μανιώδης ὄλους τούς στρατιώτες, πού ἔτρεξαν κοντά του σταματώντας νὰ σβήσουν τ' ἄλλα συνθήματα και ἐκείνος μὲ σκληρή φωνή ἔδωσε τίς ἐντολές του, ὅπως νόμιζα ἐκείνη τή στιγμή και ἀμέσως κατάλαβα και τί διέταξε, μόλις εἶδα ὄλους τούς ναζιῆδες νὰ μοιραστοῦν σὲ πέντε ἔξι ἀποσπάσματα και νὰ πάνε ὀλόγυρα νὰ χτυποῦν στίς πόρτες μὲ τὰ ὀπλοπολυδύλα φωνάζοντας στὰ ἑλληνικά: «Ἐξω... ἔξω... κι ἀμέσως, καταραμένοι...»

Λίγα λεπτά κι ὁ κόσμος θγῆκε, μικροὶ και μεγάλοι, ἄνδρες και γυναῖκες, ἀπ' τὰ σπίτια και τρέμοντας ὁ καθένας κρατοῦσε ἀγκαλιά τὰ παιδάκια του μὲ χλωμὸ πρόσωπο, παρ' ὄλο πού ἔδεν ἤξερε καλά τὸ γιατί ὁ ἀξιωματικός οὐρλιαζε σὰν δαιμονισμένος μέσ στή μικρή πλατεία, ὥστε νὰ τὸν δοῦνε ἀπ' ὄλους τούς δρομίσκους, πρώτα στὰ γερμανικά και μετὰ πιό νευρικός στὰ ἑλληνικά: «Θέλω νὰ γνωρίσω — οὐρλιαξε μὲ τρομερή φωνή — πὼς τούς λένε αὐτούς τούς καταραμένους πού ἔχουν γράψει αὐτὴ τή βρώμα, κι ἀμέσως, διαφορετικά θὰ πάρουμε δέκα ἀπὸ σᾶς και θὰ σουφρεκισθοῦν ἐδῶ μπροστά στήν ἐκκλησία.»

Οἱ ναζιῆδες σταμάτησαν πιά νὰ χτυποῦν στίς πόρτες και περίμεναν σιωπηλοὶ κι ἀκίνητοι κρατώντας στὰ χέρια τους τὰ ὀπλοπολυδύλα, ἔτοιμοι νὰ πυροβολήσουν κατά τὰ κατώφλια του κάθε σπιτιοῦ, ὅπου ὄλοι μας χτυπούσαμε τὰ δόντια ἀπὸ τὸν φόβο.

Βρισκόμουνα πίσω ἀπ' τὸν κύριον Στάση, τὸν πατέρα του Νίκου και πίσω μου ὀρισκότανε ή κυρία Γαρουφυλλιά μὲ τὰ δυὸ παιδάκια της, πού τὰ κρατοῦσε ἀγκαλιά μὲ μεγάλη στοργή και φόβο. Ἔνοιωσα καλά μέσα μου πὼς αὐτὴ ἀνησυχόσε και για τὸν Νίκο τὸ καλὸ κι ὠραῖο παιδί της. Κάθε τόσο κύτταζε κατά τὰ σπίτια τῶν φίλων του παιδιοῦ της, μὰ ὁ Μῆτσος, ὁ Γιῶργος, ὁ Σπύρος κι ὁ Κώστας καθὼς ἐπίσης κι ὁ Στασινοῦς ἔλειπαν. Μόλις δὲν εἶχε πιά ἐλπίδα νὰ θρεῖ κάποιον ἀπ' αὐτούς, μὲ στεναγμὸ εἶπε στὸν ἄντρα της: «Ποιὸς ξέρει πού εἶναι ὁ Νίκος;...» κι ἐκεῖνος δὲν ἀποκρίθηκε, ἀλλὰ τὰ μάτια μας συναντήθηκαν και τὰ καταλάβαμε ὅλα, ἀνίκανοι νὰ ποῦμε κάτι.

Τὶ νὰ ποῦμε και τί νὰ κάνουμε; Ποῦ ἦταν τώρα τὸ παιδί; Μέσα μου εὐχόμουνα νὰταν μακριά ἀπ' τὸ κίνδυνο πού ἦταν μπροστά μας, σὲ λίγα δῆματα, τὸ τρομερὸ πρόσωπο ἐνὸς ἀξιωματικοῦ του γερμανικοῦ στρατοῦ, πού οἱ ἐντολές του ἦταν κάτι τὸ ἱερὸ και γι' αὐτὸ κάτι τὸ ἀσυζήτητο για δυὸ δεκαριές στρατιῶτες, πού

έτοιμαζόντανε νά μᾶς σφάξουν σά νάμαστε ἀρνιά καί προβατίνες.

Τὸ ἀγεράκι ἔγινε λιγάκι πιὸ δυνατὸ ἀπὸ πρὶν καί χτύπησε μὲ βία τὶς κορυφές τῶν γύρω δεντρῶν, ποὺ ἀρχισαν νά ταράσσονται σά νά στέναζαν, ὅταν ἀκούσθηκε ξανά πιὸ σκληρῆ ἢ φωνή τοῦ ἀξιωματικοῦ: «Νά μᾶς πῆτε πῶς τοὺς λένε... ψοφίμια...» καί εἶπε «ψοφίμια» περιφρονητικά.

Μέσα σὲ λίγα λεπτὰ ἦρθε τὸ τραγικὸ τέλος, ἀναπάντεχο, ἀλησμόνητο κι ἀφάνταστο τέλος ἐνὸς παλληκαριοῦ, μπροστὰ στὰ μάτια τῆς μητέρας του. Ἀπ' τὰ στενά τῶν ἐλαιῶν ἦρθε τρεχάτος ὁ Νίκος. Τὸν εἶδαμε νά τρέχει σὰν ἀστραπή πρὸς τὰ πάνω, κατὰ τὴν ἐκκλησοῦλα, μὲ τὴν καθαρὴ ἀποφασιστικότητα νά πεθάνει κι ἔτσι νά λυτρώσει τὸ χωριὸ ἀπ' τὴ δίψα ἐκδικήσεως τοῦ λύκου. Ὁ καυμένος τὰ εἶχε ἀκούσει ὅλα, ἀφοῦ οἱ ἐντολές τοῦ ἀξιωματικοῦ κι ὁ ἐρχομὸς τοῦ παιδιοῦ συνέπεσαν.

Περῆμενε λίγο κρυμμένος κάτω ἀπ' τὶς ἐλιές, μὰ ὅταν εἶδε τοὺς γαζήδες νά μαζεύουν στὴν πλατεία ἄνδρες καί γυναῖκες, γεροντάκια καί παιδάκια γιὰ νά τουφεκισθοῦν, βγήκε στὸ φῶς τρέχοντας σὰ λιοντάρι κατὰ τὸ ἀγριο θηρίο καί μόλις ἔφτασε μπροστὰ του φώναξε: «Γὰ γραφα ἴγώ, ὅλα ἴγώ, καταραμένοι...»

Ἡ μητέρα του ἠ καυμένη δὲ μπόρεσε νά πεῖ κἀν: «Στάσου παιδί μου» κι ὁ κύρ-Στάσης: «Ἦσχι, νά μὴν...» κι ἡ πλατεία γέμισε κλάματα καί τρίξιμο τοῦ πολυβολισμοῦ ποὺ σκότωσε τὸν Νίκο. Τὸν βλέπω ἀκόμη ἀνάσκελα ἔκει πάνω στὸ καλντεράμι.

Κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ νά καταλάβει τὴ λύπη καί τὸ πένθος τοῦ χωριοῦ. Τὰ κλάματα κι οἱ κραυγές ἀκούγονταν ἀπὸ μακριὰ γιὰ δυὸ μέρες. Ὅλοι μας κλάψαμε δυὸ μερονύχτια γύρω στὸ σφαγᾶρι, ποὺ ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ ἔταξε νά τὸ τοποθετήσουν πάνω σὲ μιὰ ἐξέδρα μὲς στὴν πλατεία, ὅπου ὅλοι ἔφεραν λουλούδια, συναγωνιζόμενοι ποὺς νά φέρεי τὰ πιὸ πολλά.»

Καί δὲν εἶπε ἄλλο. Ἔξω πιὰ, ὕστερα ἀπ' τὸ χιονόγερο, εἶχε ἀρχίσει μιὰ ραγδαία βροχή, ἀκριβῶς ἕνα δυνατὸ ἀνεμόβροχο καί ἡ φλόγα πῆγγαινε νά σθῦσει στὸ τζάκι.

Ἐπιθυμοῦσα νά μάθω τὸ ἐπώνυμο τοῦ παιδιοῦ καί πῶς τὸ λένε τὸ χωριὸ του, μὰ ὁ ἀφηγητῆς μου εἶχε προφέρει τὰ τελευταῖα λόγια του μὲ θλιμμένη φωνή, κι αὐτὸ μὲ συμβόλεψε νά σιωπήσω.

MICHELE IANNELLI

ΩΣ ΠΟΤΕ;

Τὸ πρόσκαιρο
ἔγινε κατάσταση,
βεβαιότητα.
Ντύθηκε τὴν στολή
τῆς καθημερινότητος
κι' ὅπου στρέψουμε
τὴν ματιά μας
τὸ βλέπουμε
νά μᾶς γνέφει.
Εἴμ' ἐδῶ, πλάϊ σας,
ἀπαιτῶ τὴν προσοχή σας,
τὴν συμπαράσταση.

Οἱ γέροι, τὰ παιδιά,
οἱ μανάδες,
οἱ πρόσφυγες.
Ἡ ΚΥΠΡΟΣ.
Ὁ χάρτης δείχνει
σὲ μαῦρο ἰσχέδιο
τὰ λαμπερά στολίδια
ποὺ κούρσεψαν
οἱ ἀναδρῶι.
Ἡ πληγὴ αἱμοροεῖ,
ἡ Κύπρος σφαδάζει.

Ὡς πότε Θεέ μου;

ΤΖΟΥΛΙΑ ΛΑΡΑ

ΜΙΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΑΣΟ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Σ' ένα δοκίμιό του που περιλαμβάνεται στις «Αναγνωρίσεις» του, ο Τάσος Αθανασιάδης μ' αναλύει μεθοδικά και συστηματικά, ύστερ' από τόσες προσωπικές εμπειρίες, τή βιογραφική τέχνη, τήν εξέλιξή της, τὰ τόσο δύσκολα τεχνικά και ψυχολογικά προβλήματα που παρουσιάζει κι ακόμα τὰ στάδια που πέρασε τὸ βιογράφημα ἕως ὅτου διαμορφωθεί σὲ αυτόνομο και αὐθύπαρκτο λογοτεχνικό εἶδος. Ἐκεῖ ὁ Ἀθανασιάδης θὰ μ' ἀναγγεῖ και γιὰ τὰ κοινὰ σημεῖα που ἐνώνουν τὸ μυθιστόρημα μὲ τὸ βιογράφημα και θὰ μ' ἀναγγεῖ ὅτι ὁ βιογράφος συνθέτοντας τὰ βιογραφήματά του κάνει οὐσιαστικά ἔργο μυθιστοριογράφου, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ, ὅπως λέει, «ἀγνά μυθιστορηματικά ὕλικά», ὅπως εἶναι ἡ ἀναπαράσταση τῶν γεγονότων, ἡ ἀνάλυση τῶν ἐσωτερικῶν καταστάσεων, ἡ ψυχογράφηση τῶν μορφῶν, ἡ ἀπεκκόνιση τοῦ περιβάλλοντος και τῆς ἐποχῆς μέσα στήν ὁποία κινεῖται ὁ βιογραφούμενος.

Ἐπεκτείνοντας ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τήν ἔρευνα του και στις διαφορὲς που χωρίζουν τὸ μυθιστοριογράφο ἀπὸ τὸ βιογράφο, θὰ ἐπισημάνει κυρίως τήν κριτικότερη ματιὰ που ἀπαιτεῖται νὰ διαθέτει ὁ βιογράφος, ἀφοῦ ἔχει νὰ ἀξιοποιήσῃ ἕνα πλήθος στοιχεῖα που συγκέντρωσε, ξεχωρίζοντας ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὸ οὐσιαστικό και τὸ κύριο ἀπὸ τὸ δευτερεύον, τὸ ἀληθινὸ και τὸ γνήσιο ἀπὸ τὸ πλαστὸ και τὸ ψεύτικο, κάποιο στοιχεῖο που ἕως ἀδικαιολόγητα μεγεθύνει, σὲ σύγκριση μὲ κάποιο ἄλλο που ἀνεπίτρεπτα μικραίνει και φτωχαίνει τὸ βιογραφούμενο πρόσωπο. Και σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ διαφορὰ, προσθέτουμ' ἐμεῖς, θρίσκειται και ἡ βασικὴ δυσκολία τῆς βιογραφικῆς τέχνης. Γιατί στὸ μυθιστόρημα ἔχεις νὰ κάνεις μὲ φανταστικά πρόσωπα, που κανεὶς δὲ θὰ σοῦ ζητήσῃ τὸ λόγο γιατί τ' ἀδίκησες, ἐνῶ στὸ βιογράφημα ἔχεις νὰ κάνεις μὲ πρόσωπα ἀληθινά, πρόσωπα που ἔζησαν κι ἔδρασαν και κινήθηκαν στὸν πλατὺ ἱστορικό χώρο, γι' αὐτὸ και θὰ πρέπει νὰ τὰ ψυχολογήσεις σωστά, νὰ τ' ἀναλύσεις μὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερη ἀκρίβεια, νὰ τὰ κρίνεις ἀκόμα μεθοδικά και δίκαια.

Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις αὐτογνωσίας ξεκίνησε ὁ Ἀθανασιάδης γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὴ βιογραφικὴ τέχνη. Τώρα, μὲ τήν τελευταία βιογραφία του «Ὁ Γιὸς τοῦ Ἥλιου», μιὰ βιογραφία τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραδάτη καθὼς θρίσκειται στήν πλήρη πιὰ ὠριμότητά του, προσέρχεται στὸ τελωνεῖο τῆς κριτικῆς και μ' ἀναγγεῖ μ' ἐμπιστοσύνη τίς ἀποσκευές του, που περιέχουν ἀκόμα, ἀνάμεσα σὲ τρία ἐκτεταμένα και πολυσήμαντα γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μυθιστορηματά του (τοὺς «Πανθέους», τὴν «Αἶθουσα τοῦ Θρόνου» και τοὺς «Φρουροὺς τῆς Ἀχαΐας») και λαμπρὰ βιογραφήματα, που καταλαμβάνουν ὀρεσώδη θέση μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ πεζογραφικὸ ἔργο του.

Μετὰ τὸ «Ταξίδι στὴ Μοναξιά», ἕνα λυρικό χρονικὸ ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Ἰωάν. Καποδίστρια, ὅπου δέχεται τὸ λυρικό στοιχεῖο ὑπερτερεῖ, ἀλλ' ὅπου ὅμως παράλληλα διαπιστώνουμε τίς ἀξιόλογες ἀναπαραστατικὲς και ψυχογραφικὲς ἐκάνότητές του, ἀκολουθεῖ «Ὁ Ντοστογιέβσκι ἀπὸ τὸ Κάτεργο στὸ Πάθος», μιὰ μυθιστορηματικὴ ἀναπαράσταση, ὅπως ὁ ἴδιος τὴ χαρακτηρίζει, μέσα στήν ὁποία συνπάρχουν και διασταυρῶνεται ἀφθονα βιογραφικὰ ἀλλὰ και πλαστικὰ στοιχεῖα, ἔρχονται κατόπιν «Τὰ Τρία Παιδιά τοῦ Αἰῶνα τους», τρία ἐκτεταμένα βιογραφικὰ χρονικὰ ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Ντοστογιέβσκι και τοῦ Τολστόι, θὰ μ' ἀναγγεῖ ὅτι ὕστερα τὸ διβλίο του «Ἀλβέρτος Σδαίτσερ» μὲ τὴ βιογραφία ἐκείνου τοῦ ἀλησμόνητου

μεγάλου «ποιητή τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης» τοῦ αἰώνα μας, γιά ν' ἀκολουθήσουν μερικά βιογραφικά δοκίμια γιά τρεῖς μορφές τοῦ σύγχρονου οὐμανισμού» πού τὰ περιέλαβε στόν τόμο τῶν «Ἀναγνωρίσεων» δηλαδή γιά τὸ «Φυσικό Ρόμπερτ Ὀππενχάϊμερ», γιά τὸ «Βιολόγο Ζάν Ροστάν» καί γιά τὸ «Μυθιστοριογράφο Ἄλντους Χάξλεϋ», βιογραφικά δοκίμια πού συμπληρώνονται ὑστερότερα μέ τόν «Κάρλ Γιούγκ», ὅπου σκιαγραφεῖται ἡ ἐσωτερικὴ περιπέτεια αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ψυχιάτρου ὡς «χαρτογράφου τῆς ψυχῆς».

Ἔχουμε συνεπῶς νὰ κάνουμε μ' ἓνα λογοτέχνη τοῦ καιροῦ μας πού συστηματικά, μέ πίστη στή βιογραφικὴ τέχνη καί μέ συναίσθηση εὐθύνης, καλλιέργησε τὸ βιογράφημα καί μάλιστα σὲ τέτοιαν ἔκταση ὥστε νὰ καλύψει μ' ἐπιτυχία τὰ διάφορα λογοτεχνικά εἶδη του. Γιατί ἂν χρησιμοποιοῦσαμε πολλές φορές πιδό πάνω τὸ γενικὸ βρο «βιογράφημα», τὸ κάναμε ἐπειδὴ ὁ περιεκτικὸς αὐτὸς ὅρος, μέ ὅλη τὴ γενικότητά του, περιλαμβάνει πρῶτα-πρῶτα τὴ βιογραφικὴ ἀναπαράσταση, ὅπου ὑπερτερεῖ τὸ πλαστικὸ καί τὸ φανταστικὸ στοιχεῖο (ἢ περίπτωση τοῦ «Ὁ Ντοστογιέβσκι ἀπὸ τὸ Κότεργο στὸ Πάθος») μαζί μέ τὴ μυθιστορηματικὴ βιογραφία, ὅπου τὸ φανταστικὸ στοιχεῖο ὑποχωρεῖ πρὸς ὄφελος τοῦ στενὰ πραγματικοῦ βιογραφικοῦ στοιχείου (ἢ περίπτωση τοῦ «Ἀλθέρτου Σβάϊτσερ») ἐπεξεργασμένα ὅμως καί τὰ δυὸ μέ συνθετικὴ, πλαστικὴ ἐκάνότητα, περιλαμβάνει ὑστερα τὸ βιογραφικὸ χρονικὸ, ὅπου ὁ βιογράφος μᾶς παρουσιάζει κάποιον σημαντικὸ περιστατικὸ τῆς ζωῆς τοῦ βιογραφούμενου (ἢ περίπτωση τῶν «Τριῶν Παιδιῶν τοῦ Αἰῶνα τους») καί τέλος τὸ βιογραφικὸ δοκίμιο, ὅπου τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιογράφου ἐντοπίζεται στὸ ἐπιστημονικὸ, φιλοσοφικὸ ἢ λογοτεχνικὸ ἔργο καί στίς θεωρητικὲς ἀπόψεις τῶν μορφῶν πού μᾶς σκιαγραφεῖ, ἐλάχιστα δὲ κινεῖται γύρω ἀπὸ τὰ περιστατικά τῆς ζωῆς τους (ἢ περίπτωση τῶν «Μορφῶν τοῦ σύγχρονου Οὐμανισμού»).

Τὸ καινούργιο ὅμως διβλίον τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη «Ὁ Γιὸς τοῦ Ἥλιου» ἂν καί χαρακτηρίζεται ὡς βιογραφία, ἀναγνωρίζεται καί ἀπὸ τὸν ἴδιον ὅτι κινεῖται μέσα στὰ πλαίσια τόσο τῆς μυθιστορηματικῆς βιογραφίας ὅσο καί τοῦ βιογραφικοῦ δοκιμίου. Γιατί τὰ τόσο πλούσια βιογραφικὰ στοιχεῖα πού ὁ συγγραφέας ἀντλήσε μέσ' ἀπὸ πολυποίκιλες ἱστορικὲς πηγές, ὅπως μᾶς τίς παραθέτει στὸ τέλος τοῦ διβλίου, ἀλλὰ καί ἡ μορφή τοῦ βιογραφούμενου, πού ἦταν ὄχι μόνον ἄνθρωπος τῆς δράσης ἀλλὰ καί τῆς σκέψης καί τοῦ στοχασμοῦ (εἶναι δὲ γνωστὸ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἔγραψε καί μάλιστα σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα, φιλοσοφικά ἔργα πού θεωροῦνται καί ὑποδείγματα λογοτεχνικοῦ ὕφους), τοῦ ἐπέβαλαν τὴ μικτὴ αὐτὴ μορφή βιογραφίας. Γι' αὐτὸ καί ἐκτιμοῦμε ἀκόμη περισσότερο τὴν προσπάθεια του, προκειμένου νὰ ἀνασυνθέσει ὅλο αὐτὸ τὸ πλούσιο ἀλλὰ καί τόσο ποικίλο βιογραφικὸ ὕλικό πού συγκέντρωσε, νὰ τὸ ταξινομήσει καί λογοτεχνικά νὰ τὸ ἀξιοποιήσει, γιά νὰ μᾶς δώσει ἀνάγλυψη τῆς μορφῆς τούτου τοῦ πολυσυζητημένου καί τόσο ἀντιλεγόμενου αυτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου καί τὴν ἐποχὴ του.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἰουλιανοῦ τράδηξε, ἴσαμε σήμερα, πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῶν ἱστοριογράφων καί τῶν φιλολόγων ἐρευνητῶν, γιά τὸ συγγραφικὸ ἔργο του, ἀλλὰ καί τῶν λογοτεχνῶν. Ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικά γράμματα, ἐντελῶς πρόχειρα θὰ ἤθελα ν' ἀναφέρω μιὰ παλιὰ βιογραφία τοῦ Κλ. Ραγκαβῆ, τὴν τραγωδίαν τοῦ Ν. Κάζαντζάκη «Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης», μιὰ βιογραφία τοῦ Χρ. Ζαλοκώστα, τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς «Πέντε Ἀθηναϊκοὺς Διάλόγους» τοῦ Παν. Κανελλόπουλου μέ τὸν τίτλο «Ὁ Ἰουλιανὸς στὴν Ἀθήνα», καθὼς ἐπίσης καί πολλὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη («Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν Νικομηδείᾳ», «Ὁ Ἰουλιανὸς καί οἱ Ἀντιοχεῖς», «Ὁ Ἰουλιανὸς ὄρων ὀλιγορίαν» κλπ.), ἀνεξάρτητα δὲ ἀπὸ τὸ ὅτι μέσα καί σ' ἄλλα ποιήματά του ὁ Ἰουλιανὸς εἶναι ἀπὸ τὰ περισσότερο συχνὰ ἀναφερόμενα ἱστορικὰ πρόσωπα.

Ποῦ νὰ ὀφείλεται ἄραγε αὐτὴ ἡ ἔλξη πού ἀσκεῖ ὁ Ἰουλιανὸς ὡς ἱστορικὴ

μορφή; Ίσως στο ότι στάθηκε μιὰ ἀναμφισβήτητα ρομαντική ψυχή που οὐτοπικά συνεπῶς ρομαντικά πίστεψε πῶς θὰ μπορούσε ν' ἀνακόψει τὴ ροή τῆς ἱστορίας καί, ξεπερνώντας ἢ καλύπτοντας τὸ Χριστιανισμό, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε σημάνει ὄχι μόνο ἡ θείκη βούληση ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη ἱστορική του ὥρα, νὰ ἐπαναφέρει τὴν εἰδωλολατρία. Ίσως νὰ ὀφείλεται ἀκόμα στὴν ἐκκλησιαστικὴ σταδιοδρομία αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα διδλιθρεμμένου νέου, που πέτυχε σὲ νεαρή ἡλικία τόσες νίκες στὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ μπόρεσε νὰ ἐπιβάλλει ἓνα ἀναμορφωτικὸ διοικητικὸ ἔργο, ἕως ἀκόμα ἐπυθῆ μπόρεσε νὰ συνδυάσει τὴ θεωρητικὴ φιλοσοφικὴ μόρφωση καὶ τὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δράση, ἀκόμα ἐπίσης, ἕως, ἐξαιτίας τῶν ἀντιφάσεων που ἔκρυβε μέσα του, γιὰ αὐτὴ ἡ τραγικὴ μορφή, αὐτὸς ὁ ἀρνητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιδίωξε νὰ ὀργανώσει τὴν εἰδωλολατρία μὲ βάση τὸ διοικητικὸ μηχανισμό τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔζησε μιὰ ζωὴ ἐνάρετη, ἀσκητικὴ, ἐσωστρεφὴ καὶ λιτὴ, χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ὅλ' αὐτὰ τῆς προσωπικότητάς του, που τὸν ἀνέδειξαν σὲ μιὰν ἀπὸ τίς πιὸ ἰδιόρρυθμες μορφές τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα.

Ἐξηγεῖται λοιπὸν εὐκολα, νομίζουμε, γιὰ αὐτὴ ἡ μορφή τράδηξε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα τῶν «Πανθέων» καὶ τῶν «Φρουρῶν τῆς Ἀχαΐας» που ἀρέσκειται στὴν σκιαγράφηση καὶ ἀνάλυση πολυσύνθετων τύπων. Γιὰ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ κινηθεῖ μέσα σ' ἓνα πλούσιο βιογραφικὸ ὕλικό, μέσ' ἀπ' τὸ ὁποῖο ξεπήδησε μιὰ ἀληθινὰ μυθιστορηματικὴ φυσιογνωμία, μὲ ἀφάνταστα ἐνδιαφέρουσες ψυχολογικὲς καὶ πνευματικὲς μεταπτώσεις, που θὰ ὀδηγήσουν στο τέλος, αὐτὸν τὸ βαφτισμένο χριστιανὸ τῶν πρώτων του χρόνων, στὴν ἀπάρνηση τοῦ Χριστιανισμοῦ, στὴν ἀποστασία καὶ στὴν εἰδωλολατρία. Ἀλλὰ τὸ βιογραφικὸ ὕλικό τοῦ Ἀθανασιάδου ἔκρυβε καὶ ἄλλα πλούσια μυθιστορηματικὰ ὕλικά, ὅπως ποικίλα καὶ ἀποφασιστικῆς σημασίας ἱστορικὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα πρωταγωνίστησε ὁ Ἰουλιανὸς, δραματικὲς ἐσωτερικὲς καταστάσεις καὶ ψυχικὲς διεργασίες καὶ ὅλ' αὐτὰ τοποθετημένα μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς συγκεκριμένου ἱστορικοῦ περιβάλλοντος καὶ μιᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς, που συνέδαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἐμπέδωση μιᾶς νέας θρησκείας καὶ ἐνὸς καινούργιου πολιτισμοῦ.

Ὁ Ἀθανασιάδης φαίνεται ν' ἀγάπησε πολὺ τὴ μορφή τοῦ Ἰουλιανοῦ. Χωρὶς νὰ τὸν δικαιώνει ἱστορικὰ γιὰ τὴν ὀπισθοδρομικὴ ἀπόφασή του νὰ ἐπαναφέρει τὴν εἰδωλολατρία (γιὰ «τὲς περὶ ψευδῶν θεῶν ἀερολογίες του» καθὼς μᾶς λέει σ' ἓνα στίχο του ὁ Καβάφης), στάθηκε κοντὰ του μὲ κατανόηση καὶ ἀγάπη, προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει καὶ νὰ φωτίσει τὴν ἀποφασιστικὴ στροφή τῆς ψυχῆς του πρὸς ἓναν ἀδικαίωτο πιά πολυθεϊσμό. Κι ὅταν θὰ ἔρθει τέλος ἡ ὥρα τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, τότε που ὡς αὐτοκράτορας τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, θὰ θελήσει νὰ ἐπαναφέρει μιὰ ξεπερασμένη ἱστορικὰ θρησκεία καὶ νὰ γίνῃ, ὅπως ἐντελῶς οὐτοπικά πίστευε, ὁ ἀνακαινιστὴς του, αὐτὴ τὴν προσπάθεια του ὁ Ἀθανασιάδης θὰ τὴ δώσει ἀνάγλυφα σ' ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα κεφάλαια τοῦ βιβλίου του μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ τίτλο: «Ὁ ἀνακαινιστὴς ἢ ἡ μάχη μὲ τοὺς ἀνεμόμυλους».

Τρία εἶναι τὰ μέρη που ἀπαρτίζουν τούτῃ τὴ νέα μυθιστορηματικὴ βιογραφία τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδου, ἀνταποκρινόμενα σὲ τρεῖς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τοῦ βιογραφούμενου. Τὸ πρῶτο εἶναι «Ὁ Πρίγκηπας», που καλύπτει τὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀπὸ τὴ γέννησή του ἕως τὸ 355 μ.Χ. μιὰ περίοδο που σημαδεύεται ἀπ' τὴν προσπάθεια του νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴ σφαγὴ ἔλων τῶν συγγενῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, που εἶχε διατάξει ὁ γιὸς του Κωνσταντῖος καὶ ἀπὸ ἔντονες πνευματικὲς ἀναζητήσεις, που θὰ τὸν ὀδηγήσουν τελικὰ στὴν Ἀθήνα, στοὺς «ἅγιους τόπους τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος». Σ' αὐτὸ τὸ πραγματικὰ θαυμάσιο κεφάλαιο (ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἐπίσης τοῦ βιβλίου) θὰ δοῦμε τὸν Ἰου-

λιανό να έρχεται στην Ἀθήνα για σπουδές, όπου θα κάνει τή γνωριμία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Βασιλείου Καισαρείας, ποῦ θ' ἀναδειχτοῦν ἀργότερα μεγάλοι Πατέρες τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀντίπαλοι του. Βρισκόμαστε στὰ μέσα τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα, τότε ποῦ ἡ Ἀθήνα διατηροῦσε ἀκόμα τὴ λάμψη τῆς καὶ ἦταν, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀθανασιάδης, «μὴ πολυάνθρωπη πανεπιστημιούπολη μὲ ἀτμόσφαιρα κοσμοπολιτικὴ». Ὁ Ἀθανασιάδης σὲ μερικές ἔξοχες σελίδες του, ὅπου φτάνει σὲ ζηλευτὸ ὕψος ἡ ἀναπαραστατικὴ τέχνη του, κατορθώνει νὰ μᾶς δώσει τὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ ὅλη τῆς τὴ λαμπρότητα. Ἐδῶ εἶναι, μέσα σ' αὐτὸν τὸν παγανιστικὸ περιγύρο, ποῦ θ' ἀρχίσει σιγά-σιγά νὰ διαμορφώνεται ἡ προσωπικότητα καὶ οἱ πεποιθήσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἕως ὅτου φτάσει «ἀνεπαισθήτως» στὴν ἀποστασία ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ καὶ στὴν ἀποδοχὴ τῆς εἰδωλολατρίας.

Τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου ἔχει τὸν τίτλο «Καίσαρας» καὶ καλύπτει τὴν περίοδο 355—361 μ.Χ. ἀναφέρεται δὲ στὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ Ἰουλιανὸς ἀναλαμβάνει ἀνώτερα στρατιωτικὰ καθήκοντα, ἀνακηρύσσεται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιο καίσαρας καὶ στέλνεται νὰ υπερασπίσει τὴ Ταλατία ἀπὸ τὶς Γερμανικὲς ἐπιδρομὲς. Ἐδῶ, σὲ τούτη τὴν περίοδο τῆς ζωῆς του, θὰ δεῖξει ἕλες του τὶς ἡγετικὲς καὶ ὀργανωτικὲς ικανότητες, ἀποκρούοντας τὶς ἐπιδρομὲς καὶ ἀναδιοργανώνοντας τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας. Ἡ νίκη τοῦ Ἰουλιανοῦ στὴ μεγάλη μάχη τοῦ Στρασδούργου ποῦ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Ἀθανασιάδη μὲ ὅλη του τὴ δεξιότην, ἐδρεώνει τὶς συμπάθειές του στὸ στρατὸ καὶ στὸ λαὸ, γιὰ ν' ἀνακηρυχθεῖ αὐτοκράτορας τὸ 361 μ.Χ. μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωνσταντίου. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ἀρχίζει τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου μὲ τὸν τίτλο «Αὐτοκράτορας», ὅπου μὲ ἀδρές γραμμὲς καὶ μὲ χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες ἀντλημένες ἀπὸ ἕνα σωρὸ ἱστορικὲς πηγές, ἐξιστορεῖται ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ κράτους, ποῦ μέσα σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα πέτυχε ὁ Ἰουλιανὸς, ἡ ἐξυγίανση τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, ἡ καθιέρωση ἑνὸς πνεύματος λιτότητας μὲ τὸν περιορισμὸ τῶν δαπανῶν τῆς αὐλῆς, ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ φορολογικοῦ συστήματος καὶ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐξἄλλου τὴν περίοδο τούτη προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλει τὸ σχέδιο του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς παλιᾶς θρησκείας. Ἐφαρμόζει στὴν ἀρχὴ πολιτικὴ ἀνεξιθρησκείας μὲ τὴν ἀπόδοση στοὺς ἐθνικοὺς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν γῶν ποῦ εἶχαν γίνει χριστιανικοί. Τοῦτο ὅμως θὰ προκαλέσει τὴν ἀντίδραση τῶν χριστιανῶν. Τέλος στὴν προσπάθειά του, νὰ δημιουργήσει μὴ συγκρητικὴ κρατικὴ θρησκεία, θ' ἀντιδράσουν τόσο οἱ χριστιανοὶ ὅσο καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Τοῦτο θ' ἀποτελέσει γιὰ τὸν Ἰουλιανὸ μὴ νέα «ἐχθρικὴ πραγματικότητα», ὅπως εἶναι ὁ τίτλος τοῦ προτελευταίου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου.

Ἀλλὰ δὲ θ' ἀργήσει νὰ ἔρθει καὶ «ἡ μοιραία ἐκστρατεία» κατὰ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν ὁποία ἀφοῦ πολέμησε ἥρωϊκὰ θὰ σκοτωθεῖ. «Αὐτὸς ὁ μυθικὸς Σίσυφος παρατηρεῖ συνοφίζοντας ὁ Ἀθανασιάδης συμβόλιζε μὲ τὴ μάταιη προσπάθεια του, τὸ τραγικὸ ἀδιέξοδο τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ἀγωνίζεται νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτὸ του, ἐνῶ οἱ θεοὶ διαμορφώνουν τὸ μέλλον τοῦ ἐρήμην του... Δίχως ἄλλο κάθε ἀνταγωνιστὴ τῶν θεῶν περιμένει ἕνας Καύκασος...». Ἡ περιγραφή ἀπὸ τὸν Ἀθανασιάδη τῆς τελευταίας μάχης τοῦ αὐτοκράτορα μᾶς ἐντυπωσιάζει καὶ μᾶς κερδίζει μὲ τὴν ζωντάνια τῆς: «Ὁ Ἰουλιανὸς, προσπαθώντας νὰ τὸν βλέπουν ὄλοι ἀπ' τὴ θέση του, τοὺς ἔδινε θάρρος μὲ τὶς θεαματικὲς χειρονομίες του καὶ τὶς παρορμητικὲς κραυγὲς του. Γρηγόρηα τὸ ἐλαφρὸ πέζικο ἄρχισε νὰ καταδιώκει τοὺς θωρακοφόρους — ἀποδεκάτιζε τοὺς ἄντρες καὶ ἀκίνητοποιοῦσε τοὺς ἐλέφαντες κόβοντας τοὺς τένοντες τῶν ποδιῶν τους. Τὸ ἀκολούθησε στὴ μανία του καὶ τὸ ἵππικό. Καθὼς ἔτρεχε ὁ Αὐγουστος ἐπικεφαλῆς του, ἕνα ἀδέσποτο θέλος σιότωσε τὸ ἄλογο του. Ὁ ἵππείας,

πού τὸν βοήθησε ν' ἀνεθεῖ σὲ ἄλλο, τὸν ἰκέτευσε νὰ καλυφτεῖ. Ἐκείνη ἔπιθετικότητά του προκαλοῦσε τὸ θαυμασμὸ σὲ ἴσους μάχονταν γύρω του. Ἀκόμη καὶ οἱ χριστιανοὶ φιθύριζαν μεταξύ τους, πῶς «ὁ ἄπιστος ἔμοιαζε σὰν ἀρχάγγελος πάνω στὸ ἄλογό του». Σ' ἐκείνη τῇ μανίᾳ του, ὁ Ἰουλιανὸς ἄκουσε σκόρπιες φωνὲς ἀπ' τὴ φρουρά του, πού πολεμοῦσε ἀνάμεσα στοὺς λεγεωνάριους, νὰ προσέξει, γιατί μιὰ ἐχθρική ομάδα κατευθυνόταν ἐναντίον του. Πραγματικά, μερικοὶ κατάφρακτοι Πέρσες τὸν εἶχαν ἀναγνωρίσει ἀπ' τὸ χρυσοκέντητο δράκο πάνω στὸ κόκκινο λάδαρο, πού κρατοῦσε ὁ ὑπασπιστής του. Ξαφνικά, ἕνα ἀδέσποτο δόρυ ἔσχιζε τὴ σάρκα τοῦ δεξιοῦ του χεριοῦ, πέρασε στὸ ἀπροφύλαχτο πλευρὸ του καὶ σφηνώθηκε στὸ σικώτι του. Ὁ Ἰουλιανός, καθὼς προσπάθησε μέσα στὴν ταραχή του νὰ τὸ βγάλει, τρύπησε μὲ τὴ διπλὴ λεπίδα του τὴν ἀρτηρία τοῦ καρποῦ του. Τὸ αἷμα τὸν καταπλημμύρισε. Ἔπεσε ἀναίσθητος ἀπ' τὸ ἄλογό του. Τὸν ἄρπαξαν ἴσοι δρέθηκαν γύρω του καὶ τὸν μεταφέρανε στὸ στρατόπεδο».

Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο διαπιστώνει ὁ ἀναγνώστης τὸ ἐλκυστικὸ καὶ τόσο ἄδρῶδες ὕφος τοῦ συγγραφέα. Ἡ νέα αὐτὴ βιογραφία τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη ἀποτελεῖ σίγουρα ἕνα ἐξαιρετικῆς ποιότητος ἀφήγημα πού μᾶς ἀποκαλύπτει οὐσίως ἐντελῶς ἀνθρώπινες καὶ γιὰ τοῦτο τόσο, πολλὲς φορές, δραματικὲς καὶ μᾶς κάνει νὰ στοχαστοῦμε ὡρμα πάνω σὲ μιὰ κοσμογονικὴ ἱστορικὴ περίοδο καὶ σὲ μιὰ τραγικὰ ἀποκαλυπτικὴ περίπτωσή ἐγὼς προικισμένου κατὰ τὰ ἄλλα ἀνθρώπου πού θε μπόρεσε ὅμως νὰ συλλάβει τὸ μήνυμα καὶ τὸ νόημα τῆς ἐποχῆς του.

E. N. ΜΟΣΧΟΣ

ΣΤΟΥΣ ΑΓΡΟΥΣ ΤΟΥ ΧΤΕΣ

Στὸ λόφο κεῖ ψηλά,
κατάκοπος ἐκάθησα νὰ ξαποστάσω,
κι' ἀγνάντεψα μὲ τὸ θολὸ μου μάτι
τοὺς ἀγροὺς τοῦ χτέος.
Κι' εἶδα ξανά χαρούμενο καὶ πηδηχτὸ
νᾶρχεται πίσω ἀπ' τὸ παιγνίδι του,
ὀλόϊσια σὲ μένα,
τ' ἀγόρι πούμουν κάποτε τὸ γελαστό.

Κι' ἀναρωτήθηκα σὰ στάθηκε μπροστά μου,
ἄρα τί νὰ ζητᾷ τ' ἀγόρι;
Ἔτσι περίεργα γιατί κυτᾷ;
Ἄρα τί νὰ ζητοῦν τ' ὀλάνοιχτα τὰ μάτια
πού μου ξεσχίζουε τὰ σωθικά;
Μαθὲς ν' ἀναζητᾷ νὰ βρεῖ τὸν ἄντρα
π' ἔπλασε μέσ' τὸ νοῦ του μιὰ φορὰ;

ΧΡΙΣΤΟΣ ΨΙΛΟΓΙΝΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ

ΑΠΟ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Πρώτος ο Πέτρος Χάρης απ' ό,τι ξέρω αποκάλεσε τον 'Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, «Άγιο των Γραμμάτων μας». Πολλοί τον θεωρούσαν πατέρα του νεοελληνικού διηγήματος». Βέβαια υπάρχουν πολλοί που δεν συμφωνούν μ' αυτό τον χαρακτηρισμό. Όλοι όμως τον βλέπουν σαν ένα μεγάλο παιδί, σταματημένο εκεί στα χρόνια της ανώτητας. Άλλοι τον παραδέχονται σαν τον άνθρωπο που έζησε το Χριστιανισμό όχι σαν μεταφυσική αλλά σαν λατρεία κι' εξαγνισμό. Ό,τι πάντως κι' αν λεχθή, είτε υπέρ είτε σαν επιφύλαξη ο Παπαδιαμάντης, αποτελεί μιαν από τις κορυφαίες στιγμές της νεοελληνικής διηγηματογραφίας. Η ιδιοτυπία του, ή ψυχογραφική του ικανότητα, ή ήθικογραφική αλλά και βαθύτερη κοινωνική αποτύπωση που νησιού του μέσα στον ιδιόρρυθμο λόγο του τον ξεχωρίζουν από πολλούς άλλους. Αναφέρουμε εδώ τη γνώμη του Καβάφη για τον Σκιαθίτη αυτό λογοτέχνη: Μου φαίνεται ότι είναι λαμπρά άσκημένος στην περιγραφή την τριπλήν ικανότητα: το ποιά πρέπει να λεχθούν, το ποιά πρέπει να παραλειφθούν και εις ποιά πρέπει να σταματηθή ή προσοχή».

Άλλα ός σταθούμε από πιο κάτω άπάνθισμα άποσπασμάτων από συνομιλίες του Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

ΕΡ.: Πότε έχετε γεννηθής;

ΑΠ.: Η ληξιαρχική πράξις λέγει τα έξης: «Έβαπτίσθη μέ το παλιό ύφος της έποχής ο υιός του Άδαμαντίου Ίερέως και Γκιουλής νομίμου αυτού συζύγου έν τή έκκλησία των τριών Ίεραρχών γεννηθείς την 4ην Μαρτίου του ένεστώτος και ώνομάσθη Άλέξανδρος. Άνεδέξατο αυτόν έκ της ιεράς κολυμβήθρας ο Κωνσταντίνος Άλέξανδρος Μωραΐτης και ώς μαΐα παρευρέθη ή Συραϊνώ Μπαλαλά. Ο Ίερεύς Νικόλας Πρωτοπαπάς τον Άπρίλιον 1851.

ΕΡ.: Υπάρχει μιá πρόληψη κατά τη βάπτισή σας...

ΑΠ.: Ο Γεώργιος Ρήγας γράφει: «Έτυχε, ένώ ο βαπτίζων αυτόν παπα-Νικόλαος έρριπτε τό έλαιον εις την κολυμβήθραν να σχηματισθή αυτόμάτως έπί του ύδατος σταυ-

ρός διά του ελαίου, τό δέ περίεργον τουτο συμβεβηκός έξήγησεν ο Παπα-Νικόλαος, ειπών ότι «αυτό τό παιδί θα γίνει μέγáλος».

ΕΡ.: Τί έχετε σπουδάσει;

ΑΠ.: Έσάλευα μεταξύ θεολογίας και φιλολογίας. Ένεγράφην φοιτητής τής φιλοσοφικής σχολής.

ΕΡ.: Από πού έμπνέετε τις ύποθέσεις των διηγημάτων σας;

ΑΠ.: Ένεπνεύσθην αληθώς από τás άναμνήσεις μου και τá αισθήματά μου, τά όποία θέλγουν και συγκινούσιν έμέ αυτόν ίσως και όλίγους έκλεκτούς φιλαναγνώστας.

ΕΡ.: Και ή προσήλωσή σας στα... θεία;

ΑΠ.: Τό έπ' έμοί, ένόσω Ζω και άναπνέω και σπφρονώ, έν θα πάυσω πάντοτε να ύμνω μετά λατρείας τόν Χριστόν μου, να περιγράφω μετ' έρωτος την φύσιν και να ζωγραφώ μετά στοργής τά γνήσια έλληνικά ήθη.

ΕΡ.: Και ο έρωτας; Τί ρόλο έπαιξε στη Ζωή σας;

ΑΠ.: Ήταν πιο όμορφη απ' ό,τι την είχα αφήσει στην πατρίδα δυό χρόνια προτήτερα. Η άφέλειά της, ή χάρη της, ή χλωμάδα εκείνη του προσώπου της, τό σύνολό της όλο με καταμάγεψε. Θεέ μου, είπα από μέσα μου, είναι να χαθώ. Σώσε με, Κύριε. Ωστόσο, την όργή του Κυρίου την άψήφησα κι' ένα βράδυ που είχε άναμμένο τό φώς τής κάμαράς της, μπήκα στη δική μου και σιογόπησα και σίμωσα στη μεσόπορτα κι, έσκυμα και είδα από την κλειδαριά την εξαδέλφη μου να γδύνεται... την άλλη μέραν έσπευσα εις εξαγνισμόν, έπροσευχήθην και έκτοτε διά λίγον καιρόν που έμείναμεν υπό την ίδιαν στέγην, δεν την έπρόσεξα και δεν την έφρόντισα παρά ως πρεσβύτερος άδελφός.

ΕΡ.: Ποιά είναι ή γνώμη σας για την πολιτική;

ΑΠ.: Η γενεαλογία τής πολιτικής είναι συνεχής και γνήσια. Η άργία έγέννησε την πενίαν. Η πενία έτακε την πείναν. Η πείνα παρήγαγε την όρεξιν, ή όρεξις έγέννησε την αύθαιρεσίαν. Η αύθαιρεσία έγέννησε την ληστείαν. Η ληστεία έγέννησε την πολιτικήν. Ίδου ή αύθεντική καταγωγή του τέρατος τούτου.

ΕΡ.: Για την πλουτοκρατία τί έχετε να πητε;

ΑΠ.: Η πλουτοκρατία ήτο, είναι και θα είναι ο μόνιμος άρχων του κόσμου, διαρκής Άντίχριστος. Αυτή γεννά την άδικίαν, αυτή

τρέφει την κακουργίαν, αὕτη φθείρει σώματα καὶ ψυχάς. Αὕτη παράγει τὴν κοινωνικὴν σηπεδόνα. Αὕτη καταστρέφει κοινωνίες νεοπαγεῖς.

ΕΡ.: Πῶς ἀντικρύζετε τὸ βίο καὶ τὸ ἔργο σας τώρα στὰ κάπως προχωρημένα χρόνια σας;

ΑΠ.: Ἀπηύθησα νὰ κυλινδῶ μοιραίως τοῦ βίου μου τὸ ἄχθος πρὸς τὸ θῆμα, κατὰδικος ὡς ἡ ψυχὴ φονέως ἡ σύρρα' ἀπ' τοῦ λαιμοῦ τὸ θύμα...
- τὰ ἔτη μου ἀπώλεσα εἰς μάτην παρείδον τὴν στιγμὴν μου τὴν ὑστάτην εἰς μάτην τὰς φαιδράς τὰς γλυκυτέρας ἠρίθησα τοῦ βίου μου ἡμέρας,
Ὡς ἔξενος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρήμου ζητεῖ τὸν πρὸ πολλοῦ ταφέντα οἶκον τῆς προσφιλοῦς ζητεῖ καὶ ἡ ψυχὴ μου ἀλύσεώς της τὸν κοπέντα κρῖκον...

ΕΡ.: Γιὰ τὸ γλωσσικὸ θέμα τί ἔχετε νὰ πῆτε;

ΑΠ.: Τὸν Ψυχάρη θεωροῦν λεβαντίνον, ψευδῆ, τεχνητόν, ἀριστοκράτην Φαναριώτην, ἐπιχειροῦντα μ' ἐν στρεβλωτικὸν ἴδιωμα νὰ ἐπιβληθῆ ὡς δημιουργὸς καὶ διδάσκαλος ὁλοκληροῦ ἔθνους. "Ὅχι! αἱ γλῶσσαι δὲν ἐπιβάλλονται οὕτω εἰς τὰ καλὰ καθούμενα ὑπὸ τῶν ἀτόμων εἰς τοὺς λαούς. "Ὅπως ἐν ζωντανὸν σῶμα δὲν δύναται νὰ ζήσῃ δι' ἐνέσεων, τρόπον τινά, ἀπὸ κόνιν ἀρχαίων σκελετῶν καὶ μνημείων, ἄλλο τόσον δὲν δύναται νὰ ζήσῃ, εἰμὴ μόνον κακῆν καὶ νοσηρὰν ζωὴν τρεφόμενον μὲ τουριστὰ καὶ κονοεργίας εὐρωπαϊκάς. "Ἐχει πολλές ἀνάγκας καὶ ἀδυναμίας ἡ γλῶσσα. "Ἐχει τὴν δεσπόζουσαν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νεωτερισμοῦ. Φοβερά εἶναι τοῦ Ξενισμοῦ ἡ ἐπίδραση.

ΕΡ.: Τί ἔχετε νὰ πῆτε γιὰ τὴν Σκίαθο;

ΑΠ.: Ἡ ψυχὴ μου ἦτο πάντοτε πρὸς τὰ μέρη ἐκείνα, ἀν καὶ τὸν πλείστον χρόνον ἀπεδήμουν σωματικῶς. "Ἐφθασα εἰς τὴν πατρίδα μου ἀνά πᾶν τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος.

ΕΡ.: Ἀπάνω στὴ Δεξαμενὴ ἐσυχνάζετε μὲ ἓνα ἰσωρὸ ἄλλους λόγιους τῆς ἐποχῆς, τὸν Κόκκινον, τὸν Μελά, τὸν Βέη, τὸν Βάρναλη καὶ ἄλλους.

ΑΠ.: Παρεπίδημος ἤμουν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εἰς τοὺς λόφους τῆς Δεξαμενῆς, εἰς τοῦ Λυκαθητοῦ τὰ κράσπεδα. Στρατηγοί, καθηγηταί, δικηγόροι (=Λόγιοι) ἐσύχναζον, αἰσθηματικαὶ ὁμιλίαι ἐγίνοντο... Δυὸ μεγάλοι σκύλοι ἐγαύγιζαν ὀπισθεν τοῦ μακροῦ καταλύματος, συνεχόμενον μὲ μίαν μάνδραν καὶ χαμηλὴν οἰκίαν, ἔχουσαν τὴν εἰσοδὸν πρὸς τὸ δρομίσκον, δι' οὗ ἀνηρχόμην ἐγὼ εἰς τὸ μικρὸν κελλίον μου. Ἀπεσυρόμουν ὀπωσοῦν ἔνωρις, περὶ τὴν ἐνδεκάτην τὸ θέρος, τὸν χειμῶνα πρὸ τῆς δεκάτης ὥρας.

ΕΡ.: Ποιὰ εἶναι ἡ ἀποψὴ σας γιὰ τίς φιλοσοφικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς

κινήσεις;

ΑΠ.: Πρὸ τῶν σημερινῶν ὑλιστῶν, δαρβινιστῶν καὶ θετικιστῶν ὑπῆρξαν οἱ ἀπαισιόδοξοι, οἱ ὀρθολογισταί, καὶ οἱ κριτικισταί. Ἀλλὰ παρήλθον. Πρὸ αὐτῶν ἦσαν οἱ πανθεισταί, ἀλλὰ ἐξέλιπον. Παρέρχονται, κρύπτονται ἐν τῇ σκιᾷ ἀφανίζονται, ἀφοῦ ἐπὶ βραχὺ τέρωσαι τοὺς φιλοκαίνοους καὶ τοὺς φιλαναγνώστιας διὰ περιέργου συναυλίας λέξεων καὶ γνωμῶν. Ὁ δὲ χριστιανισμὸς ἔμεινε καὶ θὰ μείνῃ.

Τὸν θάνατον τοῦ Παπαδιαμάντη τοῦ κοσμοκαλόγερου οἱ ἀδελφές του σὲ γράμμα περιγράφουσι ὡς ἔξης:

«Εἰς τὰς 2 Ἰανουαρίου, Κυριακὴν, ἤλθαν καὶ τοῦ εἶπαν διὰ τὸν Σταυρόν, καὶ μετὰ 9 ὥρας, μία μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐσηκώθη καὶ εἶπε «νὰ πάγω μιά εἰς τοῦ Ζιμπλοῦ», γειτονικὸν παντοπωλεῖον καὶ ἐπειδὴ ἐκλονίζετο τὸν καθίσασμεν εἰς τὴν καρέκλαν, καὶ ἄρχισε νὰ κλαίῃ σὰ μικρὸ παιδί. Τὸν βάλαμε δίπλα καὶ μετὰ πέντε λεπτὰ ἐξέπνευσε. Ἐκλείσει μόνος τὰ μάτια, χωρὶς νὰ τὰ πιάσῃ ἄλλος. Τῆ Δευτέραν τὸν θάψαμε καὶ χάσαμεν τὴν τελευταίαν ἐλπίδα μας».

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Ο ΟΡΟΣ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ

Ἄφορμῃ γιὰ νὰ γράψω αὐτὸ τὸ ἄρθρο μοῦ ἔδωσε ἐπιφυλλίδα «ἐκπαιδευτικῆς» ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ «Φιλελεύθερο» στίς 29 καὶ 30 Μαρτίου. Ἡ ἐπιφυλλίδα περιλαμβάνει μερικές ἀνακριβείες, παρανοήσεις καὶ ἀντιφάσεις γυρῶ ἀπὸ τὸν ὄρο ἑλληνοχριστιανικὸς καὶ ἑλληνοχριστιανικά ἰδεώδη, ποῦ δὲ βοηθοῦν στὴ θεμελίωση ἐποικοδομητικοῦ διαλόγου γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὄρου, ὅπως θὰ ἦταν, φαντάζομαι, ἡ πρόθεση τοῦ ἐπιφυλλιδιογράφου.

Θ' ἀσχοληθῶ μὲ τὸν ὄρο ἀπὸ καθαρὰ φιλολογικῆ καὶ ἱστορικῆ ἀποψη μὲ ὅση γίνετα συντομία.

Γράφει ὁ «ἐκπαιδευτικὸς»: «Οἱ ὄροι «ἑλληνοχριστιανικά ἰδεώδη» καὶ «ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς» εἶναι ἀδόκιμοι, ἀν ὄχι ἀνύπαρκτοι. Τὴν ἀποψη αὕτη στηρίζει στὸ γεγονός ὅτι δὲ βρῆκε τὸν ὄρο «ἑλληνοχριστιανικὸς» στὴ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια καὶ στὸ Λεξικὸ τοῦ Δημητράκου. Μετὰ ἀπὸ πρόχειρη ἐρευνα βρῆκα ὅτι στὴν Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς (τ. 6, σ. 415) ὑπάρχει λήμμα «ἑλληνοχριστιανικὸς» καὶ ἡ φράση ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς. Γιὰ τὸ «ἑλληνοχριστιανικὸς» δίνεται ἡ ἑρμηνεία «ὁ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Χριστιανοὺς ὁμοῦ ἀνήκων ἢ ἀναφερόμενος». Ἐπίσης στὴ Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια (τ. Β', σσ. 482 - 485) ὑπάρχει

έκτενης, όπως φαίνεται από την παραπομπή, αναφορά στον όρο «έλληνοχριστιανικός πολιτισμός». Άλλά και πολύ παλαιότερα, στο έργο του Στέφανου Κουμανούδη «Συναγωγή Νέων Λέξεων» (τ. Α', εν Άθήναις 1900, σ. 358) υπάρχει ο όρος έλληνοχριστιανικός και σημειώνεται χρήση του στα 1854. Στο έργο τέλος του Κ. Δημάρα «Νεοελληνικός Διοφωτισμός (Άθ. 1977) αναφέρεται ότι ο όρος χρησιμοποιείται ήδη στα 1852.

Παραπέρα, ο «έκπαιδευτικός» υποστηρίζει ότι: α) όσοι «χρησιμοποιούν τον όρο έλληνοχριστιανικός πέφτουν σε αντίφαση, ενώνοντας δύο έννοιες με αντίθετο περιεχόμενο, το Χριστιανισμό με τον Έλληνισμό» και β) «ταύτιση των δύο έννοιων προδίδει καιροσκοπισμό και ιστορική σύγχυση». Έδώ ο έπιφυλλιδογράφος λέει δύο πράγματα, διαφορετικά μεταξύ τους. Με βάση τη λογική του πρώτου σκέλους δεν μπορούμε, για παράδειγμα, να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις $\alpha \nu \tau \rho \acute{o} \gamma \upsilon \nu \omicron, \nu \upsilon \chi \theta \eta \mu \epsilon \rho \acute{o} \nu, \gamma \epsilon \lambda \acute{o} \kappa \lambda \acute{\alpha} \mu \alpha,$ επειδή οι έννοιες άντρας — γυναίκα στην πρώτη περίπτωση, νύκτα — ημέρα στη δεύτερη και γέλιο — κλάμα στην τρίτη είναι αντίθετες. Με το δεύτερο σκέλος μεταθέτει το πρόβλημα από σύνθεση αντίθετων σε ταύτισή τους. Σε καμμία όμως περίπτωση απ' όσες παραθέτει δεν υπάρχει προσπάθεια από οποιοδήποτε να ταυτίσει τις έννοιες, να διατυπώσει δηλαδή την πρόταση Έλληνισμός = Χριστιανισμός.

Άλλο Έλληνισμός κι άλλο Χριστιανισμός. Κι αυτό είναι που λέγει ο Καθηγητής Ν. Τωμαδάκης, τον οποίο έπικαλείται μόν, αλλά παρερμηνεύει. Ο Τωμαδάκης υποστηρίζει ότι «Ο Χριστιανισμός $\upsilon \pi \eta \rho \xi \epsilon$ (ή υπογράμμιση δική μου) πολέμιος κατά κύριο λόγο του Έλληνισμού, ως ζωής και ως σκέψης». (Εισαγωγή εις την Βυζαντινή Φιλολογία, τ. Α' εκδ. β', Άθήναι 1956, σσ. 23—24) παρακάτω όμως (σ. 24) γράφει: «Αυτό το πνεύμα της έχρότητας προς τον πνευματικόν Έλληνισμόν διετηρήθη έως ότου ή νέα θρησκεία κατωχυρώθη, έπροστατεύθη ως έπίσημος κρατική και απέκτησε τον άδιαπέραστον δογματικόν κλοιόν ως δακτύλιον προστασίας». Λέγει ακόμη ότι οι δύο κόσμοι είναι «διαφορώτατοι άλλήλων», αλλά πουθενά δε διατείνεται ότι δε συναντήθηκαν ή ότι ήταν αδύνατο να συναντηθούν. Αντίθετα μάλιστα υποστηρίζει ότι τουτό συνέβη στο Βυζάντιο, το οποίο «συνεχώνευε την έλληνικήν ανατολήν υπό έν ρωμαϊκόν σύστημα με Χριστιανικόν περιεχόμενον» (σ. 17).

Άλλά και κάτι ακόμη από τον Τωμαδάκη από το ίδιο πάντα βιβλίο. Στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης γράφει: «Άλλά τον συγγραφέα ενδιαφέρει να είναι βιβλίο έλληνικόν, χρησιμον; υπηρετούν όχι απλώς την γνώσιν ενός κλειστού παρελθόντος, άλ-

λά κυρίως την διαμόρφωσιν ενός Έλληνικού και Χριστιανικού σήμερα». Είναι φανερό ότι ο Τωμαδάκης, τον οποίο, έπαναλαμβάνω ο ίδιος ο έπιφυλλιδογράφος επικαλείται ως ειδικό, βλέπει το Έλληνικό και Χριστιανικό όχι μόνο στο Βυζάντιο, αλλά και στο παρόν.

Όσον αφορά τον όρο Έλληνοχριστιανικά ιδεώδη είναι εκδηλη στο κείμενο της έπιφυλλίδας σύγχυση μεγάλη. Τη μία ο συγγραφέας της υποστηρίζει ότι ο όρος είναι άδοκιμος, αν όχι άνύπαρκτος και την άλλη τον βλέπει ύπαρκτο, αφού γράφει: «Τά Έλληνικά και τά Χριστιανικά ιδανικά δεν τά άπειλεί κανείς» και «Κανένας δημοκράτης και πατριώτης δεν άπειλεί τά ιδανικά της έθνικής μας παράδοσης».

Επειδή ο όρος «έλληνοχριστιανικός» έτυχε άγριας έκμετάλλευσης από αντιδημοκρατικά καθεστώτα και μάλιστα πρόσφατα από την άπριλιανή δικτατορία, είναι φυσικό να δημιουργεί μέσα μας κάποιο είδος δυσπιστία. Θέλω όμως στο σημείο αυτό να υπογραμμίσω ότι, αν βρίσκουμε στην έννοια ούσιαστικό περιεχόμενο, δεν πρέπει να φοβόμαστε να τον χρησιμοποιήσουμε, επειδή τον κατηλεύτηκαν δικτατορικά καθεστώτα. Να κτυπήσουμε την καπηλεία, το κίβδηλο, την έκμετάλλευση της ιδέας και όχι το περιεχόμενό της ή την ίδια τη λέξη. Τουτό θα θύμιζε τις γενικεύσεις και τους έτοιμους χαρακτηρισμούς — κλισέ εκείνων που άποκαλοῦσαν κομμουνιστές όσους χρησιμοποιούσαν τη λέξη ειρήνη ή έγραφαν στη δημοτική. Με την ίδια λογική θάπρεπε ν' άποφεύγουμε πολλές λέξεις, όπως, για παράδειγμα, την έλευθερία και τη δημοκρατία που πολλά υπέστησαν κ' έξασχολουθούν να υποφέρουν από ποικίλους «υποστηρικτές τους».

Ο γνώστος συγγραφέας και άγωνιστής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης Εύαγγελος Παπανούτσος, που βρίσκεται αυτές τις μέρες μεταξύ μας, έπε για τη δημοκρατία σε συζήτηση, που έγινε από το περιοδικό «Άλφα» στις 6 Οκτωβρίου, 1955: «Και σε τί είδος Δημοκρατία; — γιατί γίνεται σήμερα τόσο κατάχρηση της λέξεως «δημοκρατία», ώστε διαστίζουμε να τη ξεστομίσουμε, χωρίς έξηγήσεις» (Άλ. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τ. Β', Άθήνα 1974, σ. 287).

Η «άνπιπáθεια» για τον όρο «Έλληνοχριστιανικός» μπορεί να πηγάζει από τη δικαιολογημένη αντίπαθεια προς τους καπήλους του. Όμως σε καμμία περίπτωση δεν επιτρέπονται άνακρίβειες και παρανοήσεις νοημάτων, που όπωσδήποτε δεν προάγουν το Έξακαθήρισμα του περιεχομένου έννοιών. Και τέτοιες άνακρίβειες και παρανοήσεις υπάρχουν, δυστυχώς, κι άλλες στην έπιφυλλίδα.

Έτσι, χαρακτηρίζεται ο Άναγκαστικός

Νόμος 1823 της 26)5)1951, με τόν όποιο ό Έλληνοχριστιανικός πολιτισμός καθορίζεται ως πλαίσιο της Έλληνικής Παιδείας, έπάνοδος «στα όθωνικά πρότυπα του 19ου αιώνα και στους στόχους της μεταξικής περιόδου». Υπουργός Παιδείας τ ό τ ε δ έ ν ή τ α ν ά λ λ ο ς ά π ό τ ό ν Γ. Παπανδρέου, πο ύ δ έ ν νο μ ί ζ ω ν ά ε ί χ ε ό πο ι α δ ή πο τε ι δ ε ο λ ο γ ι κ ή συ γ γ έ ν ε ι α μ έ τ ό Μεταξά.

Θεωρεί ό «έκπαιδευτικός» κατά κάποιο τρόπο εξέλιξη τ ό ό τι ή Έπιτροπή, πού συγκροτήθηκε από τήν κυβέρνηση Καραμανλή τόν Ιούνη του 1957 γιά νά μελετήσει τήν Παιδεία, στή σχετική της έκθεση δέν αναφέρει τόν όρο έλληνοχριστιανικός. Τι άλλο όμως υποδηλώνει ή Έπιτροπή παρά τήν ιδανικά αυτά, όταν γράφει: «Ό εκ του έλληνικού και χριστιανικού πνεύματος έμφορούμενος ανθρωπισμός έχει δημιουργήσει διά τ ό έθνος μας μακράν και ισράν παράδοσιν, ή όποία πρέπει νά αποτελή τ ό άπαρασάλευτον διά τήν εκπαίδευσιν τών νέων μας βάθρον» (Η μεταρρύθμιση πού δέν έγινε, τ. β', κλπ. σ. 231).

Αναφερόμενος στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Παπανδρέου ό «έκπαιδευτικός» γράφει όπ ή Εισηγητική Έκθεση στό Νόμο 4379)1964 της Μεταρρύθμισης «διάγραψε μιά γιά πάντα τόν έλληνοχριστιανικό πολιτισμό και τ ά ιδεώδη του από τούς σκοπούς της Έλληνικής παιδείας». Φαίνεται όμως όπ και σ' αυτή τήν περίπτωση έρμηνεύει τ ά κείμενα κατά τ ό δοκούν. Τι άλλο σημαίνει ή φράση «πιστός (ό ανθρωπισμός) εις τ ό βαθύτερον νόημα της Έλληνικής Παιδείας και της Χριστιανικής πίστεως» (Η μεταρρύθμιση πού δέν έγινε, τ. β' σ. 267) παρά πίστη στα έλληνικά και χριστιανικά ιδανικά; Χρειάζεται κι άλλη απόδειξη όπ αυτό υπονοείται εδώ; Τήν παραθέτουμε: «Τό θέμα της Παιδείας είναι οικονομικόν και πνευματικόν... Άνήκουν εις τ ά πνευματικά θέματα: Τά ιδανικά της παιδείας, τ ά όποια, συμφώνως πρός τ ό Σύνταγμα, είναι τ ά ιδανικά του Έλληνοχριστιανικού πολιτισμού...». Δηλώσεις του Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου, 16)11)1963. (Η μεταρρύθμιση πού δέν έγινε, τ. β' σσ. 259—260). Δέ φαντάζομαι νά υπαινίσσεται ό έπιφυλλιδογράφος, όπ ό Νόμος της μεταρρύθμισης ήταν αντι-συνταγματικός!

Πρέπει εδώ νά προστεθεί όπ παλαιότερα ό Γ. Παπανδρέου, σέ λόγο του στους Ροταριανούς Άθηνών, πού χαρακτηρίστηκε πολυσήμαντος από τή σύνταξη του περιοδικού «Νέα Έστία», προσδιόρισε τήν έννοια τών ιδεωδών του Έλληνοχριστιανικού πολιτισμού («Νέα Έστία», έτος ΑΑ', τεύχος 720, 1 Ιουλίου 1957, σσ. 919—921).

Έκείνο πού με τή μεταρρύθμιση έγινε στόν τομέα τών σκοπών της εκπαίδευσης ή-

ταν όχι νά διαγραφούν μιά γιά πάντα τ ά έλληνοχριστιανικά ιδανικά (όπως διατείνεται ό έπιφυλλιδογράφος «έκπαιδευτικός»), αλλά νά προσδιορισθούν καλύτερα και νά διευρυνθούν. Χαρακτηριστικά, ό Ε. Παπανούτσος γράφει: «Σκοπός της Έλληνικής Παιδείας πρέπει νά γίνει ή έντονη και συστηματική προσπάθεια νά μορφωθεί ό νέος άνθρωπος όπως τόν ζητούν οι χρόνοι μας, ή έθνική μας παράδοση, και τ ό δημοκρατικό μας πολίτευμα» (Άγώνες και άγωνία γιά τήν Παιδεία, Ίκαρος, 1965, σ. 54).

Δέ θάθελα νά προσθέσω τίποτε στό τόσο περιεκτικό κείμενο του Παπανούτσου. Άπλως, υπενθυμίζω όπ τ ό έλληνικό και τ ό χριστιανικό στοιχείο ανήκουν στην παράδοσή μας και είτε χρησιμοποιούμε είτε όχι τούς όρους δέν μπορούμε ν' άποφύγουμε τήν ένταξη του περιεχομένου τους μέσα στους στόχους της Παιδείας μας υπό τή μορφή του ανθρωπισμού.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Μολιέρο υ: Οί κατεργαριές του Σκαπίνου, ΘΟΚ, μετ. Θρ. Σταύρου, σκηνοθ. Εύη Γαβριηλίδης, σκηνικά—κοστούμια Στέφ. Αθηναίτη. — Εύριπίδ ου: Ίκέτιδες, ΘΟΚ, μετ. Κ. Κολώτα, σκηνοθ. Ν. Χαλαμπους, σκηνικά—κοστούμια Γ. Ζιάκα, μουσ. Μιχ. Χριστοδουλίδη.

Παιγνιδιάρικη, σπирτόζα ή παράσταση του έργου «Κατεργαριές του Σκαπίνου» του Μολιέρου, πού μās παρουσίασε ό ΘΟΚ στό ύπαίθριο άμφιθέατρο της Σχολής Τυφλών. Γοργός ρυθμός, πικικιλία χρωμάτων, έξαιρετική κίνηση, πολλά εύρήματα. Δημιουργία πραγματικής πνευματικής εύφορίας. Τήν πολύ έκλεπτισμένη ύφή του έργου τήν απέδωσε θαυμάσια ή σκηνοθεσία. Ό Εύης Γαβριηλίδης πρέπει νά κατατάξει π ή δουλειά του αυτή στις μεγάλες του επιτυχίες.

Τά πιο πάνω άποτελούν τή γενική έντύπωση. Βέβαια υπάρχουν και τ' αδύνατα σημεία (και πού δέν υπάρχουν αδυναμίες; παράλο πού ύπολογίζεται ή δικαιολογία πώς τ ό άλλο έρμηνευτικό δυναμικό χρησιμοποιόταν γιά τήν αναδιδασκαλία της τραγωδίας «Ίκέτιδες» του Εύριπίδη). Ό Βλαδίμηρος Καυκαρίδης (Άργάντης) έγινε πιά τυπικός, σχεδόν περιμένεις μιά τυπική σειρά τόνων της φωνής και τών κινήσεών του έπαναλαμβάνεται στερεότυπα. Η Ρέα Φραγκοφίνου (Ζερμπινέτα) δέν έχει δυνατή φωνή στον άνοιχτό χώρο κι' έπομένως μοντεύεις παρά έκούσις τ ά λόγια της. Τό ίδιο ισχύει και γιά τήν Ίωάννα Σιαφάλη (Υακίνθη) πού ένώ έχει καλό παράστημα και ή λεπτή φωνή της δίνει μόν ύακίνθινη εύγένεια, ώστόσο μειονεκτεί ό λόγος της στον άνοιχτό χώρο.

Κι' έχει σημασία αυτό και στη σύγκριση με τις πολύ δυνατές φωνές των αντρών. Τέλος ο Χρήστος Παπαδόπουλος (Κάρλος) δεν έρμηνεύει εύτυχως που ήταν πολύ άσημος ο ρόλος του.

Θάταν όμως άδικία να μη τονισθεί ειδικά το παίξιμο των Πετμερίδη (Σκαπίνος), ενός ήθοποιού που το ταλέντο του ξεχωρίζει.

Το ήμικυκλικό κινούμενο σκηνικό (παίρκο και καφενεϊο) έδινε αυτό καθ' έαυτο κίνηση και ποικιλία. Ο συνδυασμός των χρωμάτων στα κοστούμια γέμιζε με φως το μάτι και δημιουργούσε εύφροσύνη, προπαντός εκείνο το λιλά, που ήταν χάρμα.

Πειραματισμοί για αναδιδασκαλία της αρχαίας τραγωδίας έγιναν πολλοί ως τα σήμερα. Συζήτηση γύρω απ' αυτούς δεν χρειάζεται: Είναι τοῦτο έργο των πολύ ειδικών. Πάντως βασικό σέ όλους τούς πειραματισμούς θεωρείται η διάσωση του λόγου σέ όλο του τό μέγεθος. Αρχαία τραγωδία σημαίνει ύψιστος ποιητικός λόγος, που πρέπει να προβάλλεται λιτά για να μη διασπάται η προσοχή σου από αυτόν. Αν ο λόγος κατακερματιστεί, είτε κατά τη μετάφραση είτε κατά την αναδιδασκαλία από τούς έρμηνευτές, τότε τό σύνολο καταστρέφεται. Με βάση τούτη τη θέση η παράσταση της τραγωδίας «Ίκέτιδες» του Εύριπίδη από τόν ΘΟΚ απέτυχε βασικά, ξέφυγε από τόν σκοπό της κι' άς ήταν τούτη η τραγωδία πολύ κοντά σά σήμερανά μας παθήματα για να τη νοιώσουμε καλύτερα και να διδαχτούμε, άκόμα, από τά πολύ κοινωνικά μηνύματα, που περιέχει αυτή. Ο σκηνοθέτης Νίκος Χαραλάμπους την έκαμε πάρα πολύ θέαμα, έξαντλώντας την άποθήκη σκηνικών έπινοημάτων. Μερικά μάλιστα από αυτά μάς συγχίζανε συχνά, άφου δεν άντιλαμβανόμαστε μήτε τόν συμβολισμό τους. Π.χ. τά σχοινιά που δένανε τούς κήρυκες των Θηβών (δέν πείραζε που δέν ήταν ένας) με τόν πύργο, όπου ο Θησέας, και σου δίνανε την έντύπωση τέθριππου, τό κάπως γυναικείο ή (αν θέλετε) παιδικό άποκοίμισμα του Θησέα στόν κόρφο της μάνας του τάχα για να δείξει τόν σύνδεσμο του μ' αυτήν, τό πολύ κύλισμα χάρω του βασιλιά του Άργους με τό τύλιγμα σά πανιά σάν να τόν σαβάνωνανε (ή ίκεσία δέν έφτανε στό νεκρικό σαβάνωμα όπως τό δείχνουν μερικές βυζαντινές εικόνες), τό παίξιμο του χορού με τά πανιά, αντί με τούς πέλους (που σέ μιá στιγμή μιá σά να μετρούσε πόσα μέτρα ήταν τό μαύρο πανί), ή μάχη στόν πύργο (δέν μπορού άλλοιώς να ονομάσω τό σκηνικό), όπου πολεμούσανε όπλίτες με... γυναίκες για να μάς γίνει τάχατε πιό κατανοητή ή περιγραφή της μάχης πέρα στή Θήβα, ενώ μάς ξε-

φευγε ο ποιητικός λόγος. Και άλλα. Τό μόνο που έσπεκε, κι' άς είχε πολύ τόν έπιδεικτικό χαρακτήρα, ήταν τό ντύσιμο της μάνας του Θησέα κι' ή έπίκλησή της, μιá τελετή που ταίριαζε πολύ κι' έδινε τήν άπόσφαιρα της μυσταγωγίας.

Όμως τό μεγαλύτερο λάθος βρίσκεται στόν λόγο. Στά χορικά που είναι ή όμαδική ή λαϊκή άποψη, άκουσε τόν αρχαίο λόγο και κάπου τη μετάφραση και δέν έβγαζες νόημα. Δηλ. χρησιμοποιήθηκε ο λόγος σάν μουσικό έπινόημα για να δοθεί άπλως χάρη και πρωτοτυπία στή μουσική.

Η έρμηνεία μερικών από τούς ήθοποιούς ύστέρησε σημαντικά. Ο Στέλιος Καυκαρίδης φώναζε συνεχώς σάν θυμωμένος χωριάτης και όχι σάν ήρωας βασιλιάς. Τραχειά ήταν επίσης ή άρθρωση της Τζένης Γαϊτανοπούλου και σέ μερικές στιγμές «άρθρωση ρομπότ» με παρατονισμούς των λέξεων. Άρθρωση ρομπότ παρουσίασε και ο Κώστας Δημητρίου σάν κήρυκας (όχι στό σημείο που τόν χαρακτήρισε ο Θησέας σάν «φωνή του Κυρίου του», αλλά και σέ άλλα σημεία, ενώ σί άλλοι κήρυκες δέν παρουσίαζαν αυτή τήν άρθρωση για να δικαιολογείται — έστω κι' αν θάταν κακόχο τούτο — πώς τούτοι άπλως μεταφέρουν τόν λόγο του κυρίου τους και δέν εκφράζουν προσωπικές άπόψεις). Οί μόνοι που μιλούσανε όρθά και σύμφωνα με τόν χαρακτήρα τους ήταν ο Γιουλλαιίδης (Άδραστος), ο Σπύρος Σπαυρινίδης (άγγελιαφόρος) και ο Ίφικ (Μούστρας). Κατά δεύτερο λόγο ή Μπεμπεδέλη (Άθηνά, κορυφαία) και οί κήρυκες (έκτός από τά σημεία με «άρθρωση ρομπότ» του Δημητρίου). Θαυμάσιο ήταν τό μέρος του Μούστρα (Ίφικ) που θάπρεπε ή όλο να τραγουδηθεί ρετσιτατίβο ή άπλως να ειπωθεί με κάποιον διανθημό προς τό τέλος. Πάντως και όπως παρουσιάστηκε άποτελεί τούτο θαυμάσιο έπινόημα.

Τά σκηνικά υπήρξαν άπαράδεκτα. Κακόγουστα πρώτ' απ' όλα. Η τραγωδία γίνεται μπροστά στόν βωμό της Δήμητρας και όχι μπροστά σέ κακόμορφο ξύλινο πύργο (κι' άς τό χαρακτηρίζουν πουλί, μηχανή θανάτου) που βοηθούσε κινηματογραφικά τρικά. Αφήνω πώς για ν' άνοιξουν τά ξύλινα φύλλα διασπόμεν ή προσοχή του θεατή από τά δρώμενα. Αντίθετα, τά κοστούμια είχαν άρκετή χάρη.

Η μουσική, συχνά εκκωφαντική, έπνιγε τόν λόγο, δέν τόν έκαμνε πιό άποδεκτό, δίνοντάς του περισσότερο συναισθηματισμό. Άπεναντίας ο λόγος (άκατανόητος απ' όλους μας) βοηθούσε τη μουσική, που στοιχημάτιζε πώς ήταν «προγραμματική μουσική» κι' ή τραγωδία έδειχνε τά μέρη της μουσικής αυτής σύνθεσης.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»
WORLD CONGRESS ON ARISTOTLE

Θεσσαλονίκη, 7-14 Αυγούστου 1978

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σταγίριτη στάθηκε, γιά πολλοὺς ἐραστὲς τοῦ πνεύματός του, ἡ ἀποκορύφωση τῆς κλασσικῆς διανοήσεως, ἡ προσωπική του διδασκαλία διαμόρφωσε, ἀναμφίβολα, τὸν τρόπο σκέψεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ θάνατός του χαρακτήριστηκε σὰν τὸ ὄριο τοῦ κλασσικοῦ κόσμου. Στὰ 2.300 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀριστοτέλη ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία, σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ὑ.Ν.Ε.Σ.Ο., τίμησε παγκόσμια ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἑλληγικά πνεύματα τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὴ διοργάνωση τοῦ Παγκόσμιου Συνεδρίου «Ἀριστοτέλης», ποῦ ἐγίνε στὴ «νύμφη τοῦ Θερμαϊκοῦ», στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 7-14 Αυγούστου 1978.

Γιὰ πρώτη φορά τιμῆθηκε παγκόσμια ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου μὲ τὸν πιὸ ὀρθὸ τρόπο. Ἡ ἴδια του ἡ πατρίδα συγκέντρωσε ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς στὸ χῶρο τῆς καταγωγῆς του, τὴ Μακεδονία, τοὺς σύγχρονους μαθητὲς του, γιὰ νὰ συνεισφέρει, ὁ καθένας στὴν εἰδικότητά του, τὴν πνευματικὴ ὀφειλὴ του στὸ μεγάλο δάσκαλο τῆς οἰκουμένης. Περισσότεροι ἀπὸ τριακόσιοι συνέδριοι καὶ ἄλλοι παρατηρητὲς (πᾶνω ἀπὸ διακόσιοι οἱ ξένοι συνέδριοι), θρέθηκαν μέσα στὴν ἀριστοτελικὴ χωρική καὶ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ μὲ τὴ δική τους πνευματικὴ παρουσία τίμησαν, ἐπίσημα καὶ οἰκουμενικά, τὸ ἀνεπανάληπτο πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλη.

Τὸ Συνέδριο χαρακτηρίστηκε ὀρθὰ σὰν «μεγάλο πνευματικὸ γεγονός ὄχι μόνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα». Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία τοῦ γιοῦ τοῦ Νικομάχου καὶ τῆς Φεστιάδος διατηρήθηκε ἄσθηστη γιὰ αἰῶνες καὶ φώτιζε διαρκῶς — ἄλλοτε πιὸ πολὺ καὶ ἄλλοτε πιὸ λίγο — τοὺς ὅπου γῆς ἐραστὲς τῆς γνώσεως καὶ τῆς ὀμορφίης στὸ χῶρο τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Ἀριστοτέλης σπουδαίωσε τὴν ἀνθρώπινη φύση, θεμελίωσε ἐπιστήμες καὶ προσπάθησε νὰ ἀξιολογήσει τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά μὲ τὴν ἐξέταση καὶ καταίωση τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας καὶ ὅλα αὐτὰ μέσα σὲ κανόνες καθολικῶν συμπερασμάτων, μὲ βάση πάντα τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου ἔτσι ἐγίνε καθολικὰ πανανθρώπινος καὶ παγκόσμιος.

Θέμα τοῦ Συνεδρίου: «ὁ Ἀριστοτέλης διὰ μέσου τῶν αἰώνων». Γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση καὶ διεξαγωγὴ τῶν ἐργασιῶν τοῦ

Συνεδρίου ὁρίσθηκαν τέσσερα τμήματα, ποῦ εἶχαν, ἀντίστοιχα, σὰν ἀντικείμενό τους τὴν ἐπισημάνση τῆς δημιουργικῆς παρουσίας καὶ ἐπιδράσεως τῆς ἀριστοτελικῆς διανοήσεως: (α) στὴ μετακλασσικὴ φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη, (β) στὸ Μεσαίωνα, (γ) στοὺς Νεώτερους Χρόνους, καὶ (δ) στὴ σύγχρονη σκέψη. Οἱ ἐπιστημονικὲς συμμετοχὲς διαμοιράσθηκαν καὶ στὰ τέσσερα τμήματα τοῦ Συνεδρίου, χωρὶς νὰ λείπουν καὶ ὀρισμένες ἐρευνητικὲς προσπάθειες ἀριστοτελικῶν χωρίων, ποῦ παρόλο ποῦ κι αὐτὲς, μὲ αὐστηρὰ κριτήρια κρινόμενες, ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴ διαγραμματικὴ θεώρηση τοῦ Συνεδρίου, ἔδωκαν μιά ἄλλη συνισταμένη τῆς πολυπρισματικότητος τῆς ἀριστοτελικῆς διανοήσεως.

Ὁ ἐντυπωσιακὸς ἀριθμὸς καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ κύρος τῶν συνέδρων ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο, ἡ ὑψηλὴ ποιότης καὶ ἡ πρωτοτυπία τῶν ἀνακοινώσεων, τὸσο τῶν περισσοτέρων ξένων ὅσο καὶ πολλῶν ἑλληνικῶν, ἡ ἐπίσημη κυβερνητικὴ παρουσία, τὰ ἐγκαίρια τῆς Ἐκθέσεως Ἀρχαίας Μακεδονικῆς Μεταλλοτεχνίας, οἱ ὑπεύθυνες ἐξαγωγέσεις—ἐπισκέψεις τῶν συνέδρων—στὴν Πέλλα, τὴ Μιέζα, τὴ Νάουσα, τὴ Βεργίνα, τὰ Στάγυρα κ.ά., ὑπῆρξαν χαρακτηριστικὰ ἰδιαίτερα τοῦ Συνεδρίου. Ἐπισημαίνεται προπαντὸς ὁ τορισμὸς ἀπὸ πολλοὺς συνέδρους τῆς ἀνάγκης ἀναβιώσεως καὶ ἀνεξετάσεως τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ σημαντικό γεγονός τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς παρουσίας, πράγμα ποῦ σχολιάστηκε πολὺ ἐγκωμιστικὰ ἀπὸ τοὺς ξένους συνέδρους.

Μὲ πνευματικὴ ἱκανοποίηση χαρήκαμε τίς ἀνακοινώσεις τῶν ξένων καὶ τῶν ἑλλήνων ὁμοτέχνων σ' ὅλα τὰ τμήματα τοῦ Συνεδρίου. Ἰδιαίτερη ἦταν ἡ πνευματικὴ εὐφορία στὴ διαπίστωση ὅτι ἔχει ἐπιτέλους ἐπισημανθεὶ διεθνῶς καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς στροφῆς, μεταξὺ ἄλλων, τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφικῆς ἐρευνας στὴ σκοτεινὴ περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ σὲ ὅλους τοὺς χώρους ὅπου ἀνθοῦσε ὁ Ἑλληνισμὸς, καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ παρουσία ὑπῆρξε, γι' αὐτὴ τὴν περίοδο, σημαντικὰ αἰσθητὴ καὶ οὐσιαστικὴ. Ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς διαρκοῦς ἐπιστημονικῆς παρουσίας τῆς ἀριστοτελικῆς διανοήσεως στοὺς χρόνους τῆς ξένης κατοχῆς διανοίγει νέες προοπτικὲς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐρμηνείας τῶν συνισταμένων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Ἀπὸ τὴν Κύπρο προσκλήθηκαν ἐπίσημα οἱ: Κ. Ε. Χατζηστεφάνου, Πάτροκλος Σταύρου, Γ. Κουτσάκος, Κ. Μιχαηλίδης, Θ. Παπαδόπουλλος, Κλ. Ἰωαννίδης καὶ ὁ γράφων. Ἄπ' αὐτοὺς ὁ κ. Κουτσάκος καὶ ὁ κ. Μιχαηλίδης ἔστειλαν τίς ἀνακοινώσεις τους, χωρὶς νὰ παρastoῦν, καὶ ὁ κ. Κλ. Ἰωαννίδης ἦταν παρατηρητής. Ἀνακοινώσεις εἰκαμαν (μὲ χρονικὴ σειρά) ὁ γράφων μὲ θέμα: «Ὁ Δανιὴλ Δ. Φιλιππίδης (+1832) ὡς κριτι-

κός του 'Αριστοτέλους», ο Κ. Ε. Χατζηστεφάνου, με θέμα: «'Η πολιτική και ήθικη φιλοσοφία του 'Αριστοτέλη στο έργο του Κοραή (+1833)», και ο Θ. Παπαδόπουλλος με θέμα: «'Ο 'Αριστοτέλης σάν διαμορφωτική επίδραση στην πολιτική σκέψη των αφρικανικών λαών». 'Ο κ. Πάτροκλος Σταύρου παρακολούθησε όλες τις συνεδρίες του νεωτέρου, κυρίως, τμήματος. 'Ο δρ Κ. Ε. Χατζηστεφάνου προήδρευσε, με ξεχωριστή επιτυχία, της πρώινης συνεδρίας του Γ' τμήματος (11.8.1978), ο γράφων έθεσε καίριες ερωτήσεις πάνω στο θέμα των σχέσεων του Francis Bacon και του 'Αριστοτέλη και ιδιαίτερα πάνω στον αποδιδόμενο υπό του Francis Bacon όρο "Prima Philosophia" σέ συσχετισμό με τον άριστοτελικό όρο «Πρώτη Φιλοσοφία», και ο Θ. Παπαδόπουλλος υποστήριξε με επιτυχία τις θέσεις του, όταν δέχτηκε ερωτήσεις πάνω στο θέμα της ανακοινώσεώς του. 'Η αντίπροσωπεία της Κύπρου έκαμε ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία της, τόσο με την πρωτοτυπία των ανακοινώσεων των μελών της όσο και με τη σοβαρή επιστημονική συμμετοχή του καθενός στην ειδικότητά του στις συνεδρίες των διαφόρων τμημάτων.

Τό Παγκόσμιο Συνέδριο «'Αριστοτέλης» ήταν βασικά ένα επιτυχημένο συνέδριο, με καλή οργάνωση και σημαντική θα είναι ή επιστημονική συμβολή του στην έρευνα και αξιολόγηση της άριστοτελικής φιλοσοφίας, ιδιαίτερα στη σύγχρονη παγκόσμια φιλοσοφική παραγωγή. 'Η σημασία του θα επιβεβαιωθεί σύντομα με τη δημοσίευση των πρακτικών του Συνεδρίου.

Επισημαίνουμε ιδιαίτερα τό γεγονός της καλής διοργανώσεως του Συνεδρίου, τις έγκαιρες προεξοφλήσεις και την παροχή των άπαραιτήτων πληροφοριών, την έκτύπωση, σέ ξεχωριστούς τόμους, του προγράμματος και των περιλήψεων των ανακοινώσεων και γενικά τις φιλότιμες προσπάθειες της 'Οργανωτικής 'Επιτροπής του Συνεδρίου, τό παραδοσιακό κλίμα φιλοξενίας κ.ά.π., πού συνέβαλαν, όλοι και όλα με τον τρόπο τους, στο να στεφθεί με τόση επιτυχία τό Συνέδριο. Ούτε οι σεισμοί στάθηκαν ίκανοί να φοβίσουν τους οργανωτές του Συνεδρίου ώστε να δικαιολογήσουν άναβολή ή ματαίωσή του είναι και τότο πρds τιμή της 'Οργανωτικής 'Επιτροπής και της 'Ελληνικής Δημοκρατίας. Αϊκόμα υπήρξε άποφασιστική ή πραγματοποίησή του γιά την επάνοδο της Θεσσαλονίκης στον κανονικό ρυθμό της ζωής της.

Με την εύκαιρία του Παγκοσμίου Συνεδρίου «'Αριστοτέλης» θα ήθελα να επισημάνω την ήθικη και υπεύθυνη ύποχρέωση του Κράτους, ως πρds τό θέμα της καλύψεως των εξόδων, τούλάχιστο, μεταβάσεως των επισήμως προσκεκλημένων επιστημόνων και έρευνητών από την Κύπρο. Οι τιμητικές προσκλήσεις σέ διεθνή επιστημονικά συνέ-

δρια δέν είναι συχνές και οι οικονομικές δυσκολίες των άσχολουμένων με την έπιστήμη και τά γράμματα είναι πολύ σύνθηες δεδομένο. Εύελπιστούμε ότι θα κατανοηθεί ή ανάγκη της επιστημονικής παρουσίας της Κύπρου στο διεθνή πνευματικό χώρο και θα τύχει της δέουσας ανταποκρίσεως εκ μέρους της κυβερνήσεως στο μέλλον.

'Ο Α. Ν. Whitehead συνήθιζε να λέγει πολύ συχνά ότι: «όλόκληρη ή μεταγενέστερη των κλασσικών χρόνων εξέλιξη της δυτικής φιλοσοφίας μπορεί να θεωρηθεί σάν μια σειρά από μακρές ύποσημειώσεις στο έργο του Πλάτωνος». 'Εμείς θα προσθέταμε μόνο: «και του 'Αριστοτέλη».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Γενικού Γραμματέως του Δ.Σ. του Συνδέσμου 'Ελλήνων Φιλολόγων Κύπρου «Στασίνας» στα «ΟΜΗΡΕΙΑ 1978» πού οργανώθηκαν στην 'Ελλάδα από τη Διεθνή 'Εταιρεία 'Ομηρικών Σπουδών (Αύγουστος 1978)

Συνεχιστές γνήσιοι της προσφορας του Κινύρα στον 'Αγαμέμνονα και πιστοί στη συνέχεια της κλασσικής παραδόσεως του 'Ελληνισμού, λάτρες του 'Ομηρικού και θεματοφύλακες της συγγενείας του 'Ομήρου με τό Στασίνο, χαιρετίζω, εκ μέρους του Δ.Σ. του Συνδέσμου 'Ελλήνων Φιλολόγων Κύπρου «Στασίνας», τους αγαπητούς μας διαπρεπείς του 'Ομήρου έρευνητές και τους ειλικρινείς της Κύπρου φίλους. Εύχαριστούμε ιδιαίτερα γιά την τιμητική πρόσκληση πού έμεις θέλουμε να μεταφράζουμε πάντα σάν αγάπη πρds την Κύπρο, πού ξεκινά από τους χρόνους του 'Ομήρου σάν αιώνια αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, των ευγενικών του ανθρώπου άναλλοιώπτων ιδανικών.

Χαιρόμαστε ειλικρινά πού μπορέσαμε φέτος να φιλοξενήσουμε στη θαλασσοφίλητη Κύπρο μας, στην αρχή του χρόνου, διαπρεπείς 'Ομηριστές και να οργανώσουμε τό «'Ομηρικό Συμπόσιο, Κύπρος 1978». 'Η επιτυχία του Συμποσίου υπήρξε μοναδική και είχε άγασθές επιπτώσεις στη Διεθνή 'Ομηρική Κίνηση: τά αγαθά άποτελέσματα του Συμποσίου ξεπέρασαν τά στενά όρια της Κύπρου μας και ή προσεχής έκδοση των Πρακτικών θα επιβεβαιώσει τη σοβαρότητα και υπευθυνότητα των διοργανωτών του Συμποσίου. 'Ελπίζουμε να οργανώσουμε και στο μέλλον και με ανάλογη επιτυχία νέο 'Ομηρικό Συμπόσιο. 'Ενισχυτικό σ' αυτή μας την προσπάθεια είναι και ή επίσημη πρόσκληση και ύπόσχεση του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Σπύρου Κυπριανού, ο οποίος

σας δήλωσε τότε ότι «με χαρά θα σας ξαναδει στην Κύπρο».

Τη χαρά μας αυτή ακιάζει ή άφρατη θλίψη γιατί εδώ και τέσσερα χρόνια δοκιμάζονται στην Κύπρο ή ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τὰ ανθρώπινα δικαιώματα του είκοστου αιώνα, χωρίς να διαφαίνονται σημάδια διασώσεώς των. Παρήγορο γιά μας σημάδι ή σημερινή έκλεκτή Όμηρική σύναξη. Γιατί μαζί με τόν Όμηρο ζωντανεύει ή αλήθεια γιά τήν όμορφιά του ανθρώπου, ξαναζει ή ιστορική πραγματικότητα γιά ανθρώπους και τόπους, και δυναμώνει ή πεποίθηση πώς τήν «ύβρη» θα διαδεχθεί ή δικαιοσύνη. Τή Λάπηθο ό Κηφεύς, τήν Κερύνεια ό Πράξανδρος, τή Σαλαμίνα ό Τεύκρος και άκόμα άλλες πόλεις πολλές όμηρικοί άνηκισαν ήρωες' όσοι κι άν ήλθαν κατοπινά, διαβατικά περάσαν.

Μοίρα του Έλληνισμού ή σχεδία του Όδυσσέα' Όδυσσείες σημερινοί ό μισός σχεδόν πληθυσμός τής Κύπρου περιμένει τό φύσημα γιά τό φουίσκιμα των πανιών, γιά τό γυρισμό στούς τόπους πού ό Όμηρος έδώ και χιλιάδες χρόνια κληροδότησε γραπτά και άμετάκλητα, μιά γιά πάντα. Ό σημερινός ζωντανός κόσμος του όμηρικού πολύπαθου νησιού, τής Αφροδίτης και των Άγίων, περιμένει καρτερικά δικαίωση' τό ληστή θάρσσο τής Άσίας πού σκότωσε χωρίς ντροπή άσπρομαλλούς και άθώως έπνιξε παιδικές χαρές, πού θίασε τήν άγνότητα, πού κλέβει καθημερινά τό θιός μας, πού προσπαθεί ν' αλλάξει τήν ιστορία του τόπου σικάβοντας τάφος και γκρεμίζοντας όσα ύψηλός πολιτισμός έστησε αιώνια δείγματα ανθρώπινου μεγαλείου, πού περιφρονεί άπροκάλυπτα τις άποφάσεις των λαών τής γής, αυτόν πού προσβάλλει κατά τόν πιό χυδαίο τρόπο τήν ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ζητούμε νά μας βοηθήσετε με τή δική σας άποφασιστική πνευματική και άλλη συμπάρασταση νά διώξουμε. Οι μνηστήρες είναι βέβαιο πως και πολλοί και πάντα θα υπάρχουν' ό Όδυσσέας όμως, όσες κι άν έλθουν συμφορές, σ' άπανεμιās λιμάνι θα γυρίσει και ό Τηλέμαχος, όσες κι άν πέρασε ντροπές, πάντα νέος και παλληκάρι θνάι!

Άγαπητοί μας φίλοι,

Πιστεύοντας ότι ή ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνοδεύεται πάντα από τόν άγώνα γιά έλευθερία και ότι παράλληλα οι όποιοσδήποτε παιδευτικές προσπάθειες του ανθρώπου στην καταξίωση του ανθρώπινου μεγαλείου κατατείνουν, έμεις οι σύγχρονοι Όδυσσείες τής Κύπρου τόν άγώνα τής έλευθερίας θα άκολουθούμε ομίγοντας με τή δική σας και τή δική μας Όμηρική παιδευτική προσπάθεια, πού σε τελευταία άνάλυση είναι κοινός άγώνας και άγωνία γιά τή διάσωση του ανθρώπου. Γι' αυτό σας εύχαριστούμε, πού

άκολουθώντας Όμηρική παράδοση, μας προσκαλέσατε στή σύναξη σας. Σας συγχαιρούμε γιά τή συνέχιση τής Όμηρικής παραδόσεως, εύχόμενοι όλόψυχα κάθε έπιτυχία στα φετεινά Όμήρεια και επαναλαμβάνοντας τήν εύχή: «Του χρόνου πάλι, όλοι μαζί στην Κύπρο, έλεύθεροι και άνθρωποι».

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γ. Θ. Βαφοπούλου: Τά έπιγενόμενα. Θεσσαλονίκη (1977), σ. 53.

Τήν τελευταία ποιητική συλλογή του Γ. Θ. Βαφόπουλου τήν πήρα στα χέρια μου τή χαρούμενη νοσταλγία παλιάς γνωριμίας και με τήν προσδοκία νέων φωνών, καινούργιων δρόμων. Και δέν Εαστόχησα. Γιατί Τά Έπιγενόμενα είναι σα μιά άνακεφαλαίωση τής ούσίας του ποιητικού έργου του Βαφόπουλου, και κάτι σαν έπιλογος στή μακρά ποιητική παρουσία του. Όμως είναι και κάτι παραπάνω: μιά καινούργια άρχή, κάτι σα βολιδοσκοπηση του ψυχικού παρόντος γιά πιθανές κατευθύνσεις προς έλλοντικές ποιητικές δημιουργίες. Είναι μιά στοχαστική ματιά προς τά πίσω, αλλά και μιά τολμηρή άναμέτρηση προς άγνωστους όρίζοντες πού μόλις θαμφοφάνονται. Τά Έπιγενόμενα προβάλλουν μιά σσηφή φωνή γεμάτη τσουχτερή είρωνεία και ήρεμη αυτοκατανόηση, παρουσιάζουν στωικό άντίκρουμα τής ζωής και λεπτό χιούμορ, πού κάποτε γίνεται πικρός σαρκασμός. Τήν κριτική πού άσκει με τόν ποιητικό του λόγο πάνω στις συνήθειες τής ζωής και πάνω στούς άλλους, δέν φοβάται νά τήν εφαρμόσει άστυρά και στον έαυτό του ό Ποιητής. Έτσι παρουσιάζει μιά ειλκρίνεια άσυνήθιστη στις λογοτεχνικές εκδηλώσεις μας. (Στό σημείο αυτό πρέπει νά θυμηθούμε και τούς τέσσερες τόμους του βιβλίου του, Σελίδες Αύτοβιοφίλιας). Είναι μιά ειλκρίνεια πού άφοήλίζει και τσουζει. Πρβλ. τά ποιήματα «Η Έγκατάλειψη», «Τό Πραιτώριο», «Οί Άσκοί», «Διαδοχή Κατεστημένων», «Τά Έβδομήντα Τρία Σκαλοπάτια», «Προμηθεύς Έλκόμενος».

Η σατιρική ποίηση δέν είναι Ξένη προς τό Βαφόπουλο. Θυμίζω ιδιαίτερα τά δυό ποιητικά βιβλία του, Έπιθανάτια και Σάτιρες (1966) και Τά Νέα Σατιρικά Γυμνάσματα 1967-1974 (1975). Η σάτιρα του γίνεται όργη και πόνος έθνικός όταν αναφέρεται στην τελευταία τραγωδία τής Κύπρου, όπως στα ποιήματα «Συμφωνία Δεύτερη σε Λευκό και σε Κόκκινο», «Ο Έπιτάφιος Θρήνος», καθώς και άρκετά στα Νέα Σατιρικά Γυμνάσματα

τα. Άξιοπρόσεχτη είναι ή αναφορά του στην κακοποίηση ποιημάτων άξιων σύγχρονων Έλλήνων ποιητών από εκλαϊκευτικούς τάχα μουσικούς. Είναι ή πρώτη σοβαρή διαμαρτυρία ένάντια σέ μιá κατάφωρη έκμετάλλευση τής τέχνης του λόγου και τής τέχνης του ήχου.

Άλλά βασικό θέμα στην ποίηση του Βαφόπουλου είναι ή μοναξιά και ή συνειδηση τής μοναξιάς που ό εύαίσθητος, ό παρατηρητικός ποιητής νιώθει κι άναγνωρίζει περισσότερο από κάθε άλλο σάν τό πραγματικό του κλίμα.

«Όπωςδήποτε, τώρα πιά σέ Ξαναβρήκα,
ώ Ποήηση,
καθισμένη στην ίδια γωνιά τής μοναξιάς
μου», (σ. 11),

λέει ό Ποιητής. Και λίγο παρακάτω άσφαιίνεται πώς «οί διαστάσεις» του χρόνου «προκύπτουν μονάχα από βυθομετρήσεις συνειδησεων». (σ. 11).

«Και μονάχα τότε πήρα συνειδηση
τής απόλυτης έρημιάς και τής μόνωσης
μου», (σ. 17)

λέει άλλου. Κι άκόμη πιό πολύ:

«μές στο λαβύρινθο τής μοναξιάς τους
τήν άκέρια συνειδηση του κόσμου άνα-
ζητούσαν». (σ. 52)

Κι άλλου πολύ συχνά μιλάει γιά τή «μοναξιά» και τή «συνειδηση», που τίς βλέπει στις διάφορες άποχρώσεις τους, στις άλληλεπιδράσεις τους, στόν άτομικό προορισμό τους και στό έπλωμα τους μέσα στόν κόσμο. Ή μοναξιά, σκαλι τό σκαλοπάτι, φέρνει στην έπίγνωση, στην καθαρή συναίσθηση —συνειδηση του ένός και του συνόλου. Άλλά και ή έπίγνωση, ή συνειδητή παρουσία άτόμων και στοιχείων και συνόλων, οδηγεί πρós τή μοναξιά. Τό καθαρό μάτι φτάνει σ' ένα σκοτεινό σημείο: στο Μηδέν. Στην τελική μορφή τους ύπαρξη και άνυπαρξία ταυτίζονται. Έτσι κι ό θάνατος άκόμη γίνεται καλός σύντροφος στη μοναξιά, «οιωπηλός σύνοικος», που μέ τήν παρουσία του γίνεται πηγή ποιητική.

«Ήσουν ώραιος, δίχως πρόσωπο. Τό
μάντευα.
Ήσουν μεγάλος, δίχως σχήμα. Τό αί-
σθανόμουν.
Άπειρος σάν τήν άνυπαρξία. Όμως
ύπηρεξες.
Όπως ύπάρχει ό κεραυνός. Όπως
ύπάρχει
ή άπλή άγάπη. Μέ τό άπλό όνομά σου
θάνατος». (σ. 19)

Ό Βαφόπουλος κάνει και τό θάνατο ποίηση. Λέει άλλου:

«Μέσ' από τέτοια όρφάνια φαίνεται
μονάχα
πóσο μεγάλος οίκοδόμος είναι ό θάνατος,
όταν πέτρα τήν πέτρα χτίζει τή μοναξιά
μας' (σ. 49)

Ό θάνατος πάντα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ποίηση του Βαφόπουλου, ιδιαίτερα από τόν καιρό τής Π ρ ο σ φ ο ρ ά ς του (1938) ως σήμερα.

Τέλος, ό λόγος του Βαφόπουλου έγινε πολύ άπλός, πολύ καθαρός, και γι αυτό σοφός και πειστικός. «Ή σοφία είναι ταυτόσημη μέ τήν άπλότητα», λέει κάπου (σ. 19). Κι ό στίχος του, χωρίς νά είναι παραδοσιακός ή «ελεύθερος» στίχος, όμως έχει μιάν εσωτερη μουσική στη διάρθρωση του, στην τοποθέτηση τών λέξεων, έχει ένα φραστικό ρυθμό που γοητεύει. Ίαμβοι κι άνάπαιστοι και δάχτυλοι (και μερικοί τροχαιοί) άκούονται σέ μιá διαδοχή άκανόνιστη, σέ μιá έναλλαγή αυθόρμητη, — πού, χωρίς νά κάνουν χορευτική τήν κίνηση του λόγου, όμως προχωρούν μέ μιάν άξιοπρέπεια κ' ένα κυμάτισμα σάν ρυθμικό βάδισμα.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

Δημ. Σιατόπουλου: Γκρέκο, ό Ζωγράφος του Θεού, Άθήνα, 1977.

Τό ιστορικό μυθιστόρημα δέν είναι εύκολο είδος. Γιά νά τό γράψεις δέν φτάνει ή γνώση του θέματος και τής εποχής. Χρειάζεται γιά τήν έπιτυχή σύνθεσή του μεγάλη φαντασία ν' άναπλάσει τό καθετί συνήθως πολύ διάφορο από τό όμοιο τής εποχής μας, νά του δώσει παιμό και ψυχή, νά μήν ιστοριογραφεί δηλ. μέ τό ψυχρό μάτι του έρευνητή, αλλά νά δημιουργεί ένα νέο κόσμο, πειστικό πού νά στοιχηματίζει πώς δέν μπορούσε νάταν άλλοιώτικος. Καί, άκόμα, νάχει ένδιαφέρον ό κόσμος αυτός προπαντός στή σημερινή έποχή μας πού γίνεται όλοι πολύ δύσκολοι.

Ό Δημ. Σιατόπουλος μέ τό ιστορικό του μυθιστόρημα «Γκρέκο, ό Ζωγράφος του Θεού» (ώραιος χαρακτηρισμός «Ζωγράφος του Θεού») πρόσθεσε στην ποικίλη προσωπική του δουλειά μιá έπιτυχία μέ εύρύτερο αντίτυπο. Όχι γιατί ιστοριογράφησε «λογοτεχνικά» (ώρα δημιουργικά) τόν βίο και τήν πολιτεία του Γκρέκο (πράγμα πού έχουν δοκιμάσει και άλλοι δικοί μας σάν τόν Κύπριο Κύρου, τή Ρεβέκκα Μαυρομιχάλη, πού δέν τους λείπει ή δυναμική γραφή), αλλά γιατί έδωσε μέ πρωτότυπο και ζωντανό τρόπο ένα μυθιστόρημα, όπου ό Γκρέκο δέν ήταν ένας θαυμαστός Ζωγράφος του όποιουδήποτε κλίματος, αλλά ένας Γκρέκο Κρητικός "Ελ-

ληνας σέ ὄλο τὸ μάκρος τῆς ζωῆς του, τόσο στίς πράξεις του, ὅσο καί στίς σκέψεις του καί στή συμπεριφορά του. "Ἄν ἐσθινες τὴν λέξη «Γκρέκο» θὰ εἶχες ἓνα μυθιστόρημα μὲ κρητικὸν ἥρωα, πού θὰ σέ συνάρπαζε, χωρὶς νὰ σέ κατασασκίζει μὲ πολυσέλιδες περιγραφές ἢ πολυσέλιδες δοκιμογραφίες κι' ἐκθέσεις αἰσθητικῶν ἀπόψεων. Καί τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι πῶς ἀπὸ τὰ βασικά τοῦ βίου καί τῆς πολιτείας τοῦ Γκρέκο ὁ Σιατόπουλος δὲν ἀπαμακρύνθηκε, ἀλλὰ ἀπλῶς τοὺς ἔδωσε τὴ βαθύτερη ἐρμηνεία τους μὲ βάση διάφορα περιστατικά καί δηλώσεις τοῦ ζωγράφου, (π.χ. ὁ,τι ὑπέγραφε ἔβαζε τὸ ἑλληνικὸ τοῦ ὄνομα ἑλληνικά — εἶχε ἑλληνικά βιβλία στὸ σπίτι του στὸ Τολέδο, πού τὸ εἶχα ἐπίσκεφθεῖ κι' ἐγὼ καί εἶδα νὰ ἐκτίθενται τὰ βιβλία του αὐτὰ καί ἄλλα).

Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σιατόπουλου διαιρεῖται ἰσὲ κεφάλαια, πού ἔχουν ὀργανικὴ σχέση μὲ τὴν ἐξιστόρηση. Π.χ. τὸ πρῶτο κεφάλαιο σχετίζεται μὲ τὸν Χάντακα, μὲ γνωριμίες μὲ κρητικούς, μὲ τὴν ἀπλή ζωὴ τοῦ κρητικοῦ, μὲ τὴν κρητικοβυζαντινὴν τεχνολογία τοῦ ζωγράφου, μὲ τὸν πρῶτο καθαρά κρητικὸ ἐρωτὰ του (φανταστικὸ ἢ ὄχι, δὲν ἔχει σημασία). "Ἐνα ἄλλο κεφάλαιο ἀφορᾷ τὴ ζωὴ τοῦ Γκρέκο στὴ Βενετία μὲ τίς δυσκολίες καί τίς γνωριμίες μὲ ζωγράφους κλπ. Κάποιο ἄλλο κεφάλαιο μιλά γιὰ τὴ ζωὴ του στὸ Μπασάνο, τὸ ἄλλο γιὰ τὸ ταξίδι του στὴ Ρώμη καί τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Φαρνέζε, προστάτη τῶν καλλιτεχνῶν κλπ. Μὲ τὴν διαιρέση αὐτὴ σχηματίζεις καί μιά ὁλοκληρωμένη εἰκόνα βασικῶν περιόδων ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Γκρέκο, παρασκολληθεὶς χρονολογικὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ καλλιτέχνη (χωρὶς τεχνοκριτικές ἀκαταβίβαστες «σοφίες») καί ταυτόχρονα αἰσθάνεσαι ἑλκυστικὰ τὴν ποικιλία πού σοῦ δίνει ὁ καθορισμὸς τοῦ νέου περιβάλλοντος μὲ τὰ χαρακτηριστικά του. Ὁ Σιατόπουλος βρίσκει τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς περιόδου καί τοῦ περιβάλλοντος καί τὰ ἐκθέτει λιτὰ καί μὲ τέτοιο τρόπο πού νὰ καθορίζουν σαφέστατα.

Τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ τὸ ἀναδεικνύουν δυὸ κυρίως στοιχεῖα, στὰ ὁποῖα μάλιστα ποσοθετῶ καί τὴν πρωτοτυπία του στὸ θέμα τῆς μορφῆς:

α) Ἡ χρησιμοποίηση τῆς κρητικῆς διαλέκτου, μὲ παραεκτικὸ τρόπο ὥστε νὰ γίνεαι ὀλότελα κατανοητὰ ἀπὸ τὸν καθένα. Αὐτὴ ἢ διάλεκτος δίνει πολὺ χρῶμα σὲ πολλὰ μέρη τοῦ ἔργου καί στὰ τελευταῖα κεφάλαια σὲ ξαναγυρίζει στὰ πρωτινὰ τοῦ Γκρέκο γιὰ νὰ μὴ ξεχάσεις ποτὲ τὴ σύνδεσά του μὲ τὴν κρητικὴ γῆ καί τὴν ἑλληνικὴν ἰδέα. Καί β) ἡ συχνὴ χρῆση τῶν διαλόγων (σὲ θεατρικὴ μορφή καί διάθεση), ἢ ὁποῖα ζωντανεύει τὰ κεφάλαια καί ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο νὰ μετατραποῦν ὀρισμένες σελίδες σὲ δοκίμιο, ὅτι πού βασανίζει μερικὰ σύγχρονά μας μυθιστορήματα. Αὐτοὶ οἱ διάλογοι παρεμβάλ-

λονται στὴν ὥρα τους καί μέσα ἀπ' αὐτοὺς προβάλλονται πολιτικές, αἰσθητικές καί φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, ἀλλὰ μὲ πολὺ μέτρο καί μὲ πολλὴ σύνεση.

Ἡ διαγραφή τῶν χαρακτήρων πού περιτριγυρίζουν τὸν κύριο χαρακτήρα τοῦ Γκρέκο, δὲν γίνεαι ἀπλῶς μὲ μιά περιγραφή τους ἢ μὲ μιά δήλωση τοῦ συγγραφέα. Οἱ πράξεις τους, οἱ σκέψεις τους, ἀκόμα καί ἡ διάλεκτός τους μὲ τίς χαρακτηριστικὲς τους φράσεις τοὺς προσδιορίζουν καί τοὺς ἐπισημαίνουν. Μὲ τὸ ξεχωριστὸ φῶς, πού τοὺς ρίχνει ὁ συγγραφέας, καί μὲ τίς ἀντιθέσεις του πρὸς τὸν κύριο ἥρωα, διευκολύνουν τὴν καλύτερη διαγραφή τοῦ ἥρωα αὐτοῦ, τοῦ Γκρέκο. Ἀκόμα ἓνα πλεονέκτημα τοῦ ἔργου εἶναι ἡ πολὺ λίγη περιγραφή, σὰν περιγραφικὲς νινελιές, τῶν πινάκων τοῦ Γκρέκο, καί τοῦτο πάλιν ὄχι μὲ τὴν ἀπαίτηση εἰδικοῦ τεχνοκρίτη ἢ αἰσθητικοῦ, πού πιθανὸν νὰ ἐνοχλοῦσε, ἀλλὰ μὲ τὴν διάθεση τῆς ἐντύπωσης πού ἀποκομίζει ἀπὸ αὐτοὺς ἓνα συγκινημένο μάτι.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Παντελῆ Μηχανικοῦ: Κατάθεση, Λευκωσία, 1975.

Προσωπικὰ πιστεύω πῶς ὁ Παντελῆς Μηχανικός ἔδωσε μιά πραγματικὰ ἰδιότυπη καινούργια ποίηση στὸν κυπριακὸ χῶρο, χωρὶς νὰ μᾶς ὑπενθυμίζει μ' αὐτὴ γνώριμες φωνές. Ἡ τελευταία του ὁμωσ συλλογή, ἢ «Κατάθεση» χωρὶς ν' ἀπομακρύνεαι βασικά ἀπὸ τὸ παλιὸ του ὕφος, πλημμυρίζεαι περισσότερο ἀπὸ μιά διαμαρτυρία. Ἡ διαμαρτυρία αὐτὴ δὲν ἔχει στόχο συγκεκριμένον πρόσωπο, ἀλλὰ σκοπεύει πάνω σὲ ἰδέες καί καταστάσεις, πού δὲν ἀνήκουν μόνο στὸ κλίμα μας, εἶναι διεθνεῖς κατὰ κάποιο τρόπο. Θὰ μπορούσα μάλιστα νὰ χαρακτηρίσω μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τίς καταστάσεις ὡς «παμπάλαιες» καί ὄχι μόνο τοῦ ἑλληνικοῦ μας χῶρου.

Εἶναι ὀλοφάνερο πῶς ὁ ποιητὴς δὲν πιστεύει στὴν καιρία σημασία τοῦ ποιήματος μέσα στὴν κοινωνία. Ὡστόσο δὲν τὸ θεωρεῖ πῶς πάει ὀλότελα χαμένο· μπορεί νὰ κάμει καλὸ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τομῆ ὁ ποιητὴς νὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τῶν διεθνῶν συμφερόντων πού αἰματοκυλοῦν τὴ γῆ. Νιώθει ἀποστραφὴ πρὸς τοὺς φαρισαίους καί τοὺς ἐπιτήδειους πού γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸ τους ἐκμεταλλεύονται καί ἐντιμες κατὰ τὰ ἄλλα θέσεις. Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ἀπστελεῖ γιὰ τὸν ποιητὴ τὴν πιὸ στεντόρεια φωνὴ διαμαρτυρίας, τὴν πιὸ ἄφοβη φωνὴ μὲς τοὺς αἰῶνες πού τώρα, στὴ δική μας ἐποχὴ, δὲν διστάζει φωνάζοντας νὰ προσφέρει ξανά τὸ κεφάλι του. Κατὰ τὸν ποιητὴ ὁ προαγωγὸς μπορεί μιά μέρα νὰ γίνεαι δικτάτορας. Ἀλλὰ ἀνάειοι εἶναι καί οἱ ἐμπο-

ροι τῶν ιδεῶν, εἰδικὰ τῶν μεταφυσικῶν ιδεολογιῶν.

Πρέπει ὅμως Εξχωριστὰ ἕνας νὰ δεῖ τὰ ποιήματα, πού Εξκινοῦν ὀλοφάνερα ἀπὸ τὴν κυπριακὴ πραγματικότητα, ἔστω κι' ἂν καὶ αὐτὰ ἐπεκτείνονται πρὸ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ νησιοῦ: Ὡδὴ γιὰ ἓνα σκοτωμένο Τουρκάκι, ἓνα τραγοῦδι γιὰ τὸ Ριμαχό, Ἀφροδίτη, Ὀνήσιλος, Ἴτε, Τὰ πουλιὰ πού περιμένεις. Βέβαια καὶ τ' ἄλλα ποιήματα τῆς «Κατάθεσης» ἀπὸ μιὰ κυπριακὴ πραγματικότητα Εξκίνησαν ἢ αὐτὴ ἢ κυπριακὴ πραγματικότητα (ὄρθα ἐκπληρῆση ἢ λανθασμένα, δὲν ἔχει σημασία) ὤθησαν τὸ συναίσθημα νὰ μορφοποιηθεῖ σὲ στίχο. Ἀλλὰ τὸ σκοτωμένο τουρκάκι τοῦ 1964, μιὰν ἀναταραχὴ πού λίγο - πολὺ εἶχαμε κι' ἐμεῖς τὴν εὐθύνη τῆς, Τὸ τραγοῦδι τοῦ Ριμαχό, ὅπου συλλογιέται ὁ ποιητὴς ἂν ὑπάρχει στὸν τόπο μας ὁ κάποιος πού θὰ ὑπερασπίσει τοῦτα τὰ χῶματα, ἢ Ἀφροδίτη πού εἶδε τὴν προδοσία στὰ μέρη μας, ἔπεσε στὸ κύμα κι' ἔφυγε γι' ἀλλοῦ, τὸ καύκαλο τοῦ Ὀνήσιλου πού αὐτοκαταστρέφεται γιὰτι δέκα χρόνια προεξοικονομοῦσε γιὰ κινδύνους κι' οὔτε προσέξανε τὸν λόγο του, τὰ πουλιὰ πού περιμένεις νάρθουνε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ οὐρανὸ καὶ δὲν ἦρθαν πατέ, τὸ θρῆσιδι γι' αὐτοὺς πού ζητᾶνε διαζύγιο ἀπὸ τὴν βιασμένη γυναίκα τους πού δὲν ὑπερασπίσανε τότε...

Στὴ συλλογὴ ὑπάρχουν καὶ ποιήματα πού, ἐνῶ νοιώθεις τὸν συμβολισμό τους, δὲν μπορεῖς ἀπόλυτα νὰ ἑξακαθαρίσεις τὸν πραγματικὸ στόχο. Π.χ. ὁ Ἀγαλματοποιός, ἢ Σηηλιά τοῦ Κύκλωπα καὶ ἄλλα. Ὡστόσο, σὲ ἀγγίζουν καὶ αὐτὰ μέτ τις θέσεις τους πού ὑποψιάζεσαι πὼς ὑποστηρίζουν. Ἀλλὰ σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις ἢ ἔντονη διαμαρτυρία δεσπόζει καὶ ὄχι ἢ ἀπλή διαπίστωση ἢ ἢ ἀπλή ἐρμηνεῖα μ' αἰσθηματικὰ κριτήρια. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς τεχνικῆς ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοῦ τὸν σκληρὸ λόγο, ὅπως ταιριάζει στὴν ἔντονη διαμαρτυρία, ἢ ὅποια συχνὰ φτάνει στὰ ὄρια τοῦ θυμοῦ. Αὐτὸς δὲν φοβᾶται τίς κοινές λέξεις ἂν τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ τονίσουν τὴ στάση του. Ἡ μικρὴ διαφορὰ στὴν ἐκφραστικὴ πού ἔχει ἢ «Ὡδὴ γιὰ ἓνα σκοτωμένο Τουρκάκι» ὀφείλεται στὴ διάφορὴ ἐποχὴ πού τὸ γέννησε.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Δημ. Σταμέλου: Τὸ λιοντάρι τῆς κλεφτουριάς - Ἀνδρουῦτος, ὁ πατέρας τοῦ Ὀδυσσεά, Ἀθήνα, 1977.

Ἀνάμεσα στὴν ἱστορικὴ μονογραφία καὶ στὴν ἱστορικὴ νουβέλα κινεῖται «Τὸ λιοντάρι τῆς κλεφτουριάς» τοῦ Δημ. Σταμέλου. Μὲ τὴν ἴδια γραμμὴ ὁ Σταμέλος εἶχε γράψει καὶ τὸν «Κατοσαντῶνη» (ἕδς κριτικὸ σημείωμά μου «Πνευματικὴ Κύπρος», 13, 1973, 285). Μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ ὁ συγγραφέας οὖ

δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς καταπιάνεται συστηματικὰ μὲ τὴν πρὶν τὸ '21 κλεφτουριά. Πραγματικὰ ὁ χῶρος αὐτὸς τῆς ἑλληνικῆς παλληκαριᾶς δὲν εἶναι πολὺ γνωστός, σχεδὸν τὸ εὐρὸ κοινὸ δὲν ὑποψιάζεται τὴν ὑπαρξὴ του μὲ τὸ μέγεθος πού πρέπει. Τὸν Κατοσαντῶνη τὸν ἔβρει ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Καραγκιόζη (κι' αὐτὸ οἱ πρὸ παλιὲς γενιές), τὸν Λάμπρο Κατσῶνη ἀπὸ δυὸ κουβέντες στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, τὸν Ἀντροῦτσο, πατέρα τοῦ Ὀδυσσεά, ἴσως σὰν ὄνομα κάποιου νὰ τὸ ἄκουσε. Συνεπῶς, ἡ ἐργασία τοῦ Σταμέλου ἔχει εὐρύτερη ἀξία. Ἡ μυθιστορηματικὴ ἐκμετάλλευση πολὺ λίγο γνωστῶν χώρων τῆς ἱστορίας μας καὶ πρωτοτυπία, μὲ τὴν σπανιότητα, μπορεῖ νὰ δώσῃ καὶ ἐθνικὴν ἐευπηρετήση, ἂν ἀκόμα μᾶς ἔχει μείνει λίγη ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια.

Ὁ Σταμέλος μὲ ὕφος σὲ πολλὰ σημεία ποιητικὸ, σὲ ἄλλα σημεία περισσότερο αὐστηρὸ ὡς νὰ ἱστοριογραφεῖ μᾶς δίνει τὴν ἱστορία τοῦ ἥρωά του μ' ἓνα σύστημα πού δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς ἱστορικῆς μονογραφίας. Π.χ. προέλευση τοῦ ὀνόματος, τόπος καὶ χρόνος γέννησης, πότε πρωτοβγήκε στὸ βουνό, ἢ παντρεῖα του κλπ. Γιὰ νὰ ὑπάρχει μάλιστα πρὸ αὐστηρῆ ἢ σειρὰ τὸ βιβλίο διαίρειται σὲ κεφάλαια μὲ σχετικὲς ὑποδιαιρέσεις. Δὲν θρῆσκω ἄσχημη καὶ ἄσκοπη τὴν κατάταξη αὐτὴ τοῦ Σταμέλου κι' ἂς σοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς ἱστοριογραφίας. Ἀπεναντίας, νομίζω πὼς ἔτσι ἰκανοποιεῖ δυὸ τάξεων τὴν προτίμηση, τῶν ἐραστῶν τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἀπλῶν ἀναγνωστῶν.

Ἐκτός ἀπὸ τίς παραπομπὲς καὶ τὰ κομμάτια πού ἀνθολογοῦνται ἀπὸ ἱστορικοὺς καὶ χρονικογράφους, ἢ παρεμβολὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν ἰδιαίτερα εὐχαριστεῖ, προπαντὸς πείθει πὼς ὁ Ἀνδρουῦτος συγκίνησε τὸν ἑλληνισμό καὶ δὲν εἶναι ἢ κουβέντα κι' οἱ ἐξάρσεις τοῦ συγγραφέα γεννήματα τῆς φαντασίας του. Ἐξάλλου αὐτὲς οἱ παρεμβολὲς στέκουν κι' αἰσθητικὰ, δίνοντες ἓνα ἄλλο κραδασμὸ στὸ κείμενο.

Στὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς νουβέλας ὑπάρχουν οἱ παραπομπὲς πού πιστεύω ἰκανοποιεῖν πέρα γιὰ πέρα τοὺς ἐρευνητὲς ἱστορικοὺς, ἓνα λεξιλόγιο, καὶ τοῦτο ἀπαραίτητο (παρόλο πού προσωπικὰ θὰ τὸ προτιμοῦσα σὲ ὑποσημειώσεις στὴ σελιῖδα γιὰ εὐκολία τοῦ κοινοῦ ἀναγνώστη) καὶ ἡ λαϊκὴ εἰκονογραφία γιὰ τὸν Ἀνδρουῦτσο πού συμπληρώνει τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν ἥρωα αὐτὸ καὶ τοὺς σχετικὸς του καὶ ταύτοχρόνως μὲς τὸ μυαλὸ τοῦ ἀναγνώστη ὀλοκληρώνει καὶ τὴν ἐξωτερικὴ εἰκόνα τοῦ λιονταριοῦ τῆς «νεοελληνικῆς μυθικῆς ἐποχῆς» μας (θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ).

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Μαρίας Σ. Ἀτακτίδου: Πάνω στὰ Κάστρα τὰ Παλιὰ, Θεσσαλονίκη, 1973.

Βασικά θέματα τῆς συλλογῆς «Πάνω στὰ Κάστρα τὰ Παλιὰ» τῆς Μαρίας Ἀτακτίδου εἶναι τὰ ἑξῆς: ἡ νοσταλγία (Στὰ παλιὰ στενά τῆς Σαλονίκης, Σ' ἓνα τμήμα τῆς Ἐγνατία ὁδοῦ, Χωριστοί δρόμοι, Μὴ φαντασθεῖς), ἡ θρησκευτικότητα, τὸ ἀντιπολεμικὸ αἶσθημα ἀπὸ τῆ σκοπιὰ τῆς «ἀνθρωπιᾶς» (Τὸ παιδί τῆς χαμένης πολιτείας, Προσευχὴ 1968), τὸ πρόσωπο τῆς μάνας (τὸ νοιώθεις κι' ἔκει πού δὲν τὸ καθορίζει σαφῶς), κι' ἡ διάθεση περιγραφῆς (σὰ νὰ βλέπεις πίνακα) ὅπως ατά: Νυκτερινὸ ταξίδι, Ἐλαμψε ὁ ἥλιος, Κράτα, Vanitas, καὶ ἄλλα, χωρὶς νὰ γίνεταί περιγραφή γιὰ τὴν περιγραφή.

Ἀπλὴ ἔκφραση, λιτὴ, χωρὶς περιπλοκές καὶ φραστικὰ παιγνίδια, χαρακτηρίζει τὴν ποιητικὴ γραφὴ τῆς Ἀτακτίδου. Μιά λεπτὴ συγκίνηση, πολὺ συγκρατημένη, διαρρέει τοὺς στίχους, νοιώθεις τὸ γυναικεῖο χέρι πού τοὺς ἔγραψε, καὶ ἡ ἔκφραση μελαγχολίας γιὰ τὸν χαμὸ ἔχει πολλὴ ἀεισιπρῆπεια.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Πολύκαρπου Κυριάκου: Σχήματα, Λευκωσία, 1977.

Ὅταν πρωταρχίζεις τὴν ποιητικὴ σου σταδιοδρομία ὅλα φαίνονται ρόδινα. Ἡ νεαρὰ ἡλικία, πρὸς πίστιν τῆς, αἰσιοδοεῖ καὶ τολμᾷ. Ἀλλὰ ἂν δὲν τολμᾷς πῶς θὰ κατακτήσεις, ἔστω καὶ κείνο τὸ λίγο; Κι' ἡ νιότη ἔχει καὶ τοὺς θυμους τῆς καὶ τοὺς ἄμολὰ συχνὰ χωρὶς φειδῶ καὶ περισκεψη.

Ἀκριβῶς στὴ συλλογὴ «Σχήματα» ὁ Πολύκαρπος Κυριάκου μέσ τὸ κλίμα τῆς εἰρωνίας προβάλλει ἓνα σωρὸ διαμαρτυρίες. Προσωπικὰ ὅμως προτιμῶ ἑκείνα τὰ κάπως ρωμαντικά, τὰ «πρωῖνά», θὰ πᾶλεγα, μέ τις ἀπλές τους παρομοιώσεις πού μολογᾶνε ἔφηβο κι' ἀγάπη καὶ ποίηση τῶν ὡραίων μας ἡμερῶν. Τὸ «Χαμομήλι» ("Ἐτυχε νὰ ξυπνήσω/σέ δυὸ μέτρα ἀγέρα...), Ἡ «Προστακτικὴ» μέ τὸ ἀνέμελο ὕφος τῆς «Ἄι γυνώσου αὐγούλα/πρωτᾶρα ἐσύ...). Μερικὰ λιγόστιχα ποιηματάκια, ἔτσι σὰ νὰ τὰ χαράζεις μιά ἴστιμη ὡς ἀπόσταγμα παλιῶν σκέψεων, ὄχι θέβαια βλοσυρῶν καὶ δραματικῶν, σοὺ μιλᾶνε εὐχάριστα.

Ἀλλὰ ὄλ' αὐτὰ μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀρχῆς, μιᾶς ἀρχῆς πού ὑπόσχεταί.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Στὶς «Τομὲς» (ἀρ. 36) ὁ Ἀντ. Φωσιέρης κρίνει τὴ συλλογὴ «Ἀχαιῶν ἄκτῆ» τοῦ Κυρ. Χαραλαμπίδη — Στὴν «Ἱατρολογοτεχνικὴ Στέγη» (ἀρ. 37) ἡ Ἡὼ Λαμπίρη σχολιάζει τέσσερα βιβλία τῆς Αὐγῆς Σκαλλῆ — Στὴν «Πειραϊκὴ Πατραϊκὴ» δημοσιεύεται ἄρθρο γιὰ τὴ Μυθολογία τῆς Κύπρου καὶ ἓνα ποίημα τῆς Νανᾶς Κοντοῦ γιὰ τὸν Μακάριο — Στὸ περιοδικὸ «Φύσις καὶ Ζωὴ» (ἀρ. Ἄνοιξη '78) ὁ Π(αῦλος) Κ(υριαζῆς) κρίνει τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Χρυσάνθη «Περ' ἀπ' τὴν Ἐλλάδα ὁ ἥλιος» — Στὴν «Εὐθύνη» (ἀρ. 77) δημοσιεύονται ποιήματα τοῦ Κ. Μόντη — Στὴν συλλογικὴ ἔκδοση «Πολύπτυχον» (1977—1978) δημοσιεύεται ἄρθρο τοῦ Νίκου Νικολαΐδη «Θεατρικὰ Σημειώματα». — Στὴ «Θεσσαλικὴ Ἔστια» (ἀρ. 33—34) καὶ στὸ τμήμα «Διαρκῆς Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» (Μιχ. Σταφυλᾶς) ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς Κύπριοι: Γ. Πετούσης, Λεῦκιος Ζαφειρίου, Γιώργος Σάντης, Ἄρ. Κουδουνάρης, Ρόχη Παπαγγέλου, Κ. Χρυσάνθης — Στὰ «Θρακικὰ Χρονικὰ» (ἀρ. 33) δημοσιεύεται ἄρθρο τοῦ Σωκρ. Καραντινοῦ γιὰ τὸ «Θέατρο στὴν Κύπρο», στὸ ὁποῖο γίνεται εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴ «Θεατρικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ Νίκου Νικολαΐδη. — Στὸ περιοδικὸ «Στερρεὰ Ἑλλάς» (ἀρ. 105) ἀναδημοσιεύεται κριτικὴ τοῦ Κ. Χρυσάνθη γιὰ τὰ «Λαμπρὰ Παλληγκάρια» τοῦ Ἄπ. Ζορμπᾶ. Καὶ ποιήματα τοῦ Νίκου Κρανιδιώτη καὶ τοῦ Γιώργου Πετούσης καὶ στὸ τεῦχος ἀρ. 106 τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ δημοσιεύεται ποίημα τῆς Ζωζὼ Σταυραποῦλου γιὰ τὸ Μακάριο Γ' — Στὸν «Ἡμερήσιο Κήρυκα Πατρῶν» (5 Ἰουλ. '78) σημείωμα γιὰ τὴν «Πνευματικὴ Κύπρο» — Στὴν «Μακεδονία» (12 Ἰουλ. '78) ὁ Χ. Λ. δημοσιεύει ἄρθρο γιὰ τὴν «Πνευματικὴ Κύπρο». — Στὴ «Σμύρνα» (ἀρ. 117/120) δημοσιεύεται ποίημα τοῦ Γ. Σάντη, διήγημα ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ 1955—59 τοῦ Ἄπ. Ζορμπᾶ — Στὴ «Σύγχρονη Σκέψη» (ἀρ. 21) δημοσιεύεται ποίημα τοῦ Γ. Σάντη. — Στὴ «Ναυτικὴ Ἑλλάδα» (ἀρ. 538) ὁ Ι. Μ. Χατζηφώτης κρίνει τὸ βιβλίον τοῦ Ἰακ. Κυθρεώτη «Ἀντρειωμένη γῆ».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ἡ Κύπρος μας (Λευκωσία) ἀρ. 4 — Κασπαλία (Ἀθήνα) ἀρ. 50 — Πειραϊκὴ Πατραϊκὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 182 — Τομὲς (Ἀθήνα) ἀρ. 36 — Ἱατρολογοτεχνικὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 37 — Νέα Ἐποχὴ (Λευκωσία) ἀρ. 129 — Παρνασσός (Ἀθήνα) τομ. Κ', ἀρ. 1 — Δελτίον Ὀμίλου Παιδαγωγικῶν Ἐρευνῶν Κύ-

πρου (Λευκωσία) τομ. ΙΣΤ', άρ. 31/32 — Ναυτική Έλλάς (Άθήνα) άρ. 536 — Χανιά 1978 (Χανιά) — Σύγχρονη Σκέψη (Άθήνα) άρ. 19 — Σταθμοί (Άθήνα) άρ. 35 — Φιλολογική Έπιθεώρηση (Άθήνα) άρ. 34 — Μαθητική Δημιουργία (Λευκωσία) τομ. 4, άρ. 5 — Σκιάθος (Σκιάθος) άρ. 9 — Νέα Σύνορα (Άθήνα) άρ. 26 — Ηπειρωτική Έστία (Ίωάννινα) άρ. 311-312 — Φιλιάτρά (Άθήνα) άρ. 85-86 — Φιλολογική Φωνή (Αίγιο) Μάιος - Ιούν. 1978 — Folia Neohellenica (Amsterdam) άρ. II — Νέα Σκέψη (Άθήνα) άρ. 184-185 — Μακεδονική Ζωή (Θεσσαλονίκη) άρ. 146 — Ναυτική Έλλάς (Άθήνα) Ιούλ. 1978 — Τομές (Άθήνα) άρ. 37 — Τριφυλλιακή Έστία (Άθήνα) άρ. 21 — Ίλιός (Άθήνα) άρ. 128 — Οικογένεια και Σχολείο Λευκωσία) άρ. 41 — Έργατική Έπιθεώρηση (Λευκωσία) άρ. 4 — Κρυστάλλης (Πειραιάς) Καλοκ. '78 — Ίρις (Λευκωσία) Ιαν. '78 — Αναπηρικών Βήμα (Λευκωσία) άρ. 34 — Στερεά Έλλάς (Άθήνα) άρ. 105, 106 — Υγεία (Λευκωσία) άρ. 47 — Σύγχρονη Σκέψη (Άθήνα) άρ. 20 — Σμύρνα (Νέα Σμύρνη) 117/120 — Νέα Ίφορεία (Θεσσαλονίκη) άρ. 275/279 — Σύγχρονη Σκέψη (Άθήνα) άρ. 21 — Ναυτική Έλλάς (Άθήνα) άρ. 538 — Γεωγραφικά Χρονικά (Λευκωσία) άρ. 13 — Φύσις γαι Ζωή (Άθήνα) Καλοκ. '78. —

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Ζάχου Σαμουελαδά: Εύρωπαϊκή Ίδεα II, Θεσσαλονίκη 1978.
 Δημ. Παπαδημητρίου: Άσκήσεις, Άθήνα, 1978.
 Γ. Σεργκεδάκης: Άνθρωπόσημο, Άθήνα, 1978.

"Άντρη Λοταρίδου: Έπιλογή 1-2, Λεμεσός, 1977.

Γ. Σταυράκη: 42 Ποιήματα, Άθήνα, 1978.

Στ. Ντομάλη: Τρελή πυξίδα, Λάρια, 1978.

Γιάννη Καρατζόγλου: Ή λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης, Λευκωσία, 1978.

Γιάννη Καμαρινάκη: Μάριος Αύρήλιος, ό αυτοκράτωρ φιλόσοφος (άνατ.) Άθήνα, 1978.

Πόπη Κούση-Παπαδάκη: Πρόσωπα και θέματα, Άθήνα, 1977.

Γαστών Νεοκλέους: Ρύπανση και οικονομική ανάπτυξη, Λευκωσία, 1978.

Άνδρέας Ιατρίδης: Διηγήματα α', Άθήνα, 1978.

Άνδρέου Παπαβασιλείου: Τά χέρια εις την ζωήν μας, Λευκωσία, 1978.

Εύθύνη: Εύρωπαϊκή Ίπειρος (Κοντίπεντ), Άθήνα, 1978.

Σήφη Κόλια: Πρός την Κολχίδα, Άθήνα, 1977. Πνευματική θέαση της ζωής, Άθήνα, 1977. Μνήμη Αρχιεπισκόπου Άιμερικής Μιχαήλ, Άθήνα, 1977. Μιχαήλ ό άπό Κορινθίας, Άθήνα, 1977.

Κλ. Ίωαννίδη: Ρυθμός και άρμονία ή ούσία της μουσικής και του χορού στην πλατωνική παιδεία, Λευκωσία, 1978.

Τ. Γ. Νικολαΐδη: Ή παντέρμη Κύπρος στην ποίηση και την καλλιτεχνία, Λευκωσία 1977.

Γιάννη Καραβίδα: Ένα έρημο σπίτι, Άθήνα, 1978.

Τάκη Δόξα: Έπαρχία σ' άγαπώ, Άθήνα, 1978.

Τάσου Άθανασιάδη: Ό γιός του Ήλιου, Ίουλιανός ό Παραβάτης, Άθήνα, 1978.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 18ου ΤΟΜΟΥ
'Οκτ. 1977 — Σεπτ. 1978

ΠΟΙΗΣΗ

'Αθανασούλης, Κρ.: Τις καρπάνες ἄς ἄκουγα, 247 — Βαφόπουλος, Γ.: 'Ο ἐπιτάφιος θρήνος, 35 — Γκαστών, Γ.: Τοπίο 158 — Δρουσιώτης, Π.: Μυστικοὶ σταυροί, 103 — "Ἐλιοτ (μετ. Δ. Χρίστου): Μαρίνα, 225 — Ζιτσαία, Χρ.: Τῆς σμίλης τὰ δοξαστικά, 104, Πέντε τετράστιχα γιὰ τὴν Κύπρο, 248 — Θεοχαρίδου, 'Ιάνθη: Τὸ παιδί μου, 194, 'Ὁδὴ στὸν ἕνα, 209 — Κακολής, Π.: Στὸν Γεώργιον Σεφέρην, 227 — Καρθαίου, Ρ.: Τρία ποιήματα, 169 — Κιλέ, Μαρία: 'Αγαπημένη, πονεμένη γῆ μου, 134 — Κόκκινος, Δ.: 'Αδέλφια τῆς Κύπρου, 88 — Λαρά, Τζούλια: Τρία ποιήματα, 113, 'Ὡς πότε, 258 — Μανουσάκης, Γ.: Δυὸ ποιήματα, 126, 'Η ἄραϊα, 147 — Μαρινάκη, Στ. ἑλλά: 'Απορίες, 151 — Μαυρονύχης, Γ.: 'Ο Μακάριος ζεῖ καὶ θὰ ζεῖ, 176 — Μαυρός, Κ.: Ποίηση, 152 — Μπωντλαίρ (μετ. Μίμης 'Ιακωβίδης): Δυὸ ποιήματα, 156 — Ντομαλῆς, Σπ.: Τὸ παράλογο, 114 — 'Ὀμηρος (μετ. 'Ηρ. 'Αγγελίδης): 'Ιλιάδα Γ', 109 — Πσπαντιωνίου, Στ.: Κάτοπτρα, 145 — Πατερᾶκη, Γιολάντα: Στὸ παιδί τῆς Κύπρου, 178 — Ππαυλέας, Σ.: 'Ὁδὴ στὸν Γρηγόρη Αὔξεντιου, 123 — Πιλλᾶς, Α.: Μικρὸ νανοῦρισμα, 182, 'Η σύνθεση, 187 — Πισσᾶς, Μ.: Οἱ ἄλλοι θεοί, 213 — Πλακωτάρη, 'Αλεξ.: Κύπρος, 178 — Σάντης, Γ.: Τρία ποιήματα, 114, Δυὸ ποιήματα, 207 — Συμεωνίδης, Α.: Τὸ πανηγύρι, 134 — Τηλικίδης, Σπ.: Δυὸ ποιήματα, 104 — Τσάτσου, 'Ιωάννα: Πλήθυνε τὸ χρέος, 1 — Χαλλούμας, Σ.: Τις ὥρες πού συλλογίζουμαι τὴ λεφτεριά, 87 — Χαρωνίτης, Β.: Τὸ Κυπριωτάκι, 194 — Χριστοδούλου Χρ.: 'Ετούτη ἡ γῆς, 208, Γιὰ τὸν Γεροκλεανθῆ, 224 — Χρυσάνθη, Κ.: 'Ακολουθία τοῦ 'Εθνάρχου 'Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 59, Τὰ τραγούδια πού χάρισα στὴ Χαρά, 183, Κολλᾶζ γιὰ τὴν ποίηση, 126 — Ψιλοῖνης, Χρ.: Στoύς ἀγρούς τοῦ χτέος 263.

ΔΙΗΓΗΜΑ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟ

'Αβρααμίδου, Μαρία: Τὰ βουνά, 226 — 'Αντωνιάδης, Α.: Μεταπολεμικὸ ρομαντικὸ εἶδωλο, 210 — 'Επιαμεινώνιδης, Σπ.: Τρεῖς ἔκτοπισμένοι γέροι, 179 — I a n n e l l i, Μ.: Στίχοι σκοτεινὲς μέρες τῆς κατοχῆς, 256 — Κράνη, Δ.: Πωλεῖται συμπάρσταση, 153

— Κυθρεώτης, Στ.: 'Η ἱστορία ἑνὸς πλαστικοῦ μπουκαλιού, 186 — Μαυρεδάκη, Μαίρη: Τὸ πηγάδι, 50, Ντουόναπας, 111 — Πετρῆς, Τ.: Γεύση εὐτυχίας, 129 — Τσουλλῆ, Εἰρ.: 'Ο Γιωργῆς ἀπ' τὸ Κάρι, 181 — Χρυσάνθη, Κ.: 'Ο περιπαθῆς ὁδοιπόρος, προσάρτημα ἀρ. 205—211.

ΜΕΛΕΤΕΣ:

Δεμερτζῆς, Κ.: 'Ο Κύκλος τοῦ 'Ελληνικοῦ Παιδικοῦ Βιβλίου, 170 — Καραντώνης, Α.: Οἱ λυρικές χορδές τῆς 'Ιωάννας Τσάτσου, 5 — Μανουσάκης, Γ.: 'Η ἀλλοτρίωση τῆς «'Ιθάκης», 214 — Μιχαηλίδης, Κ.: 'Η κοσμοπολις κατὰ τὸν Ζήωνα τὸν Κιτιά, 157 — Μόσχος, Ε.: Μιά βιογραφία τοῦ 'Ιουλιανού τοῦ Τ. 'Αθανασιάδη, 259 — Παπαδόπουλος, Θ.: 'Η γένεση τῆς Κυπριολογικῆς "Ἐρευνας, 105 — Σταύρου, Πάτρ.: Δυὸ Γράμματα τοῦ Ν. Καζαντζάκη, 36 — Χατζηκωστής, Γ.: Πέρ' ἀπ' τὴν 'Ελλάδα ὁ ἥλιος τοῦ Κ. Χρυσάνθη, 10, Τὰ ἐπιλεγόμενα τοῦ Γ. Βαφόπουλου, 249, — Χατζηφώτης, Ι.: Σκέψεις πάνω στὴν πεζογραφία τῆς 'Ιωάννας Τσάτσου, 19, — Χρυσάνθη, Κ.: 'Ἐπτά χειρόγραφοι ἐπιστολές τοῦ 'Εθνάρχου Μακαρίου Γ', 65, 'Ο Μακάριος ὡς ἐπιστήμονας, 136, Δυὸ ἐπιστολές τοῦ Σκεῦου Ζερβού, 148.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Δεμερτζῆς, Κ.: Σεμινάριο παιδικῆς λογοτεχνίας, 197 — Δούντας, Μ.: Χαιρετισμὸς στὸ Σεμινάριο Παιδικῆς Λογοτεχνίας, 196 — 'Ιωαννίδης, Γ.: Διεθνῆς 'Ὀμηρικὴ Κίνηση ('Ὀμήρεια, 1977), 25, 'Ὀμηρικὸ Συμπόσιο 1978, 232, Συμβουλευτικὴ Συνάντηση Πανεπιστημίου 'Ηνωμένων 'Εθνῶν 235, Παγκόσμιο Συνέδριο «'Αριστοτέλης, 269, Χαιρετισμὸς, 270 — Κιτρομηλίδης, Γ.: Συνέντευξη μὲ τὴν ποιήτρια Μελισσάνθη, 115 — Κράνης, Δημ.: 'Ὀμιλία γιὰ τοὺς 'Ελληνες λογοτέχνες καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Κύπρου, 96 — ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Χαιρετισμὸς στὸ 'Ὀμηρικὸ Συμπόσιο 1977, 21, 'Ἐπτά ἐπιστολές καὶ ἓνα τηλεγράφημα, 65, 'Ὀμιλία στὸ 'Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 89, 'Ὀμιλία στὴν Πάντειο Σχολή, 93 — Μαραθεύτης, Μιχ.: Προσφώνηση, 196 — Μαρινάκη, Στ. ἑλλά: 'Ο «Καζαντζάκης» τοῦ Π. Πρεβλάκη καὶ τὸ ποίημα τῆς «'Ὁδοῦσσιας», 52 — Μουτσόπουλος, Ε.: 'Εναρκτήριος Λόγος, 29 — Νικολαΐδης, Ν.: Θεατρι-

κά Σημειώματα, 164, 'Η «Θεατρική Συλλογή», 165, 'Ιμπάνιεθ, 242 — Ο l i v i e r (μετ. Γ. Καλένης). 'Ομιλία πρὸς τιμὴ τῆς Ζακ. Καραγιώργη, 22 — Παναγιώτου, Ν.: Σχολιάζει τὸ ἔργο τῆς Ρήνας Κατσέλλη, 231, 'Ο ὄρος «Ἑλληνοχριστιανικός», 265 — Π α π α χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ, Χ ρ.: Μιὰ ἐπιστολή τοῦ Μακάρου, 127 — Σ φ α ἔ λ λ ο υ, Κ α λ λ.: Κύπρος, 200 — Τ σ ᾶ τ σ ο υ, 'Ι ω ἄ ν ν α (μετ. Γ. Χατζηκωστής): "Ἄρθρο σὲ ἀμερικανικὴ ἔφημερίδα στὰ 1956, 23 — Χατζηιωάννου, Κ.: Ἀ' Συμπόσιο Κυπριακῆς Λαογραφίας, 237 — Χατζηστεφάνου, Κ.: Χαιρετισμὸς στὴ Χίο, 24, 'Ομιλία στὴν ἑναρξὴ Σεμιναρίου Παιδικῆς Λογοτεχνίας, 195, Προσφώνηση στὸ Ἀ' Συμπόσιο Κυπριακῆς Λαογραφίας, 236 — Χ ρ υ σ ᾶ ν θ η ς, Κ.: Συνομιλία μὲ τὴν 'Ιωάννα Τσάτσου, 2, Μπαίνουμε στὸν 18ον χρόνο, 21, 'Ο νέος 'Εθνάρχης μας, 52, 'Απολογισμὸς τοῦ ΕΠΟΚ, Γεν. Σ. 1978, 137, 'Εκλογές ἀπὸ παλιές συνομιλίες, Μιλτ. Μαλακᾶσης, 159, 'Απὸ συνομιλίες τῆς Μαρίας Π. 'Ιωάννου, 198, Κάποιες ἐκδόσεις γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, 228, Μῆτσος Μαραγκός, 229, 'Απὸ συνομιλίες τῆς 'Αθηνᾶς Ταρσούλη, 230, 'Απὸ συνομιλίες μὲ τὸν 'Αλ. Παπαδιαμάντη, 264.

ΘΕΑΤΡΟ

Κουτσουλίδης, Τ.: Τὸ κυπριόπουλο στὸν ἀγῶνα, 188.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Iannelli, M.: Κ. Χρυσάνθη, 139 — Κυθρεώτης, 'Ιάκ.: Κ. Κακουλα, 99, 'Ηρώς Λαμπίρη, 118, Βασ. Χαρωνίτη, 200, Δημ. Ζαδέ, 239 — Προύσης Κ.: Παύλου Λιασίδη, 96, Γ. Βαφόπουλου, 271 — Τ σ ο υ λ ῆ, Ε i ρ.: 'Αντ. Πιλλᾶ, 202 — Χ α τ ζ η κ ω σ τ ῆ ς, Γ.: Γλυκ. Πρωτοπαπᾶ, Βασ. Τωμαδάκη, 53 Ν. Βασιλειάδη, 99, Κ. Μιχαηλίδη, Κ. Χατζηστεφάνου 119, Ζώρα, Χατζηφώτη, Βαγενᾶ, Φώ-

σκολου, Ν. Ὀρφανίδη, 139, Κυπριακαὶ Σπουδαί, 160, Χατζηφώτη, 238 — Χ ρ υ σ ᾶ ν θ η ς, Κ.: Κ. Τσάτσος Ι. Χατζηφώτης, 31, Γ. Βαλέτα, Ἀπ. Ζορμπᾶ, 54, Θ. Μαρσέλλου, 'Αντ. Πιλλᾶ, Λίνας Σαλομωνίδου, Γ. Περίδη, 97, Κρ. 'Αθανασούλη, 'Αντ. Δεκαβάλλε, Χρ. Κουλούρη, 117, Θ. Παπαθανασοπούλου, Φρ. Χατζίνη, Μνήμη Σουλίου, Γ. Χουρμουσιᾶδη, 141, Βασ. Κραψίτη, Π. Νικολάου, 162, Δημ. Γιάκου, Μιχ. Μαραθεύτη, Σπ. Κοκκίνη, Π. Κακολῆ, 201, Δημ. Κράνη, Γ. Πετούση, Λ. Ζαφειρίου, 239 — Δημ. Σιατόπουλου, Π. Μηχανικοῦ, Δημ. Σταμέλου, Μαρίας 'Ατακτίδου, Πολ. Κυριάκου, 272

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΑΤΡΟΥ

Χρυσάνθης, Κ.: Π. 'Ιωαννίδη «Τὸ μπάνιο», Α. Φαντίδη «Οἱ ἀφεντάδες», 163, 'Αλ. 'Αρπούζωφ «Μιὰ ἱστορία τοῦ 'Ιρκοῦσκ», Αἰσχύλου «Χορηφόρες», 241, Μολιέρου «Οἱ πονηρές τοῦ Σκαπίνου», Εὐριπίδου «'Ικέτιδες», 267.

ΣΥΝΑΥΛΙΕΣ

Γεωργιάδης, Κ.: Συναυλία 'Εθνικοῦ 'Ωδείου, 244.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Σταύρου, Πάτρ.: "Εκθεση ζωγραφικῆς Κ. 'Ιωακείμ, 243.

ΓΕΝΙΚΑ

33, 56, 100, 120, 143, 167, 204, 245,

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

33, 56, 100, 121, 143, 167, 204, 245,

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

33, 56, 101, 121, 143, 167, 204, 245,

Τὴν ἀσφάλειά σας ἴσως πὴ χρειαστεῖτε μόνο μιὰ φορὰ στὴ Ζωή σας.
Γιὰ νὰ εἶστε σίγουροι πὼς ἐκεῖνο ποὺ ἀγοράζετε εἶναι ἐκεῖνο ποὺ
χρειάζεστε,

συμβουλευθῆτε τὴν

ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ

φροντίζει πάντα γιὰ σᾶς

Ἄν εἶστε,

Ἀπόφοιτος Γυμνασίου, ἄνω τῶν 25 ἐτῶν, δραστήριος καὶ ἀποφασισ-
μένος νὰ ἐπιτύχετε,

ΕΛΑΤΕ ΝΑ ΜΑΣ ΔΗΤΕ

Ἡ ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ προσφέρει σήμερα τίς καλύτερες συνθήκες στα-
διοδρομίας στὸ ἀσφαλιστικὸ ἐπάγγελμα.

ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΤΔ.

Γραφεῖα :

ΛΕΥΚΩΣΙΑ Δ. Σεβέρη 15Α, Τηλ. 42235

ΛΑΡΝΑΚΑ Ζήνωνος Κιτιέως 111, Τηλ. 54148

ΛΕΜΕΣΟΣ Λεωφ. Μακαρίου, Μέγαρον FAIRWAYS, Τηλ. 64000

S - 26 και S.M.A.

Ἡ Εὐτυχία τοῦ παιδιοῦ σας
βρίσκεται στὸ γάλα S - 26 καὶ S.M.A.

Τὸ S - 26 καὶ S.M.A. εἶναι τὰ πλησιέστερα
πρὸς τὸ μητρικὸν γάλα καὶ μὲ ὅλες τὶς βιταμίνες καὶ σίδηρο.

ΤΡΕΦΟΝΤΑΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΑΣ ΜΕ
S - 26 καὶ S.M.A.
ΕΙΝΑΙ ΣΑΝ ΝΑ ΤΑ ΤΡΕΦΕΤΕ ΜΕ
ΓΑΛΑ ΜΗΤΡΙΚΟΝ

Μία πλήρης βασικὴ τροφή τοῦς πρώτους μῆνες
διὰ ἓνα ὑγιὲς καὶ δυνατὸ μωρό.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΑΤΙΣΚΟ ΛΙΜΙΤΕΔ

20, Ἀρνάλδας — Λευκωσία — Τηλ. 43091 - 5

Σ' όλο τόν κόσμο...
άνθρωποι μέ τά ίδια γούστα.

KEO BEER

YOUR BEER

